

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Koskivirta, Anu

Title: Viipurin venäläistäminen ja vastarinta sanomalehtien kuvauksissa 1910-luvun taitteen vuosina

Year: 2019

Version: Published version

Copyright: © 2019 Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura

Rights: In Copyright

Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Koskivirta, A. (2019). Viipurin venäläistäminen ja vastarinta sanomalehtien kuvauksissa 1910-luvun taitteen vuosina. In A. Koskivirta, & A. Mainio (Eds.), *Politiikan ja jännitteiden Viipuri 1880-1939* (pp. 142-203). Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura. Viipurin suomalaisen kirjallisuusseuran toimitteita, 21. <https://doi.org/10.47564/vskst.94652>

VIIPURIN SUOMALAISEN
KIRJALLISUUSSEURAN
TOIMITTEITA

21

Politiikan ja jännitteiden Viipuri 1880–1939

TOIM.
ANU KOSKIVIRTA JA ALEKSI MAINIO

Kannen kuva: Ote maalauksesta Leo Rajama, Viipurin torilla, 1937-1963.

Ateneumin taidemuseo. Kuva julkaistu perikunnan luvalla.

Kuva: Kansallisgalleria/Kristina Halkola.

Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran Toimitteita 21

Politiikan ja jännitteiden Viipuri 1880–1939

Toimittaneet:

Anu Koskivirta (osan toimittaja)

Aleksi Mainio (osan toimittaja)

Pentti Paavolainen (sarjan päätoimittaja)

Sanna Supponen (sarjan toimitussihteeri ja kuvatoimittaja)

Taitto ja graafinen suunnittelu: Eemeli Nieminen

ISBN: 978-952-69280-2-9 (sid. 1. painos)

ISBN: 978-952-69280-3-6 (PDF 2. painos)

ISSN: 1236-4304 (sarja)

Julkaistu sähköisenä: 2020

Toinen korjattu painos.

Julkaisija: Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura ry, Helsinki

Viipurin venäläistäminen ja vastarinta sanomalehdistön kuvauksissa 1910-luvun taitteen vuosina

Tutkimustehtävä Viipuri-historiografian kerrostumissa¹

Niin kutsutut routa- tai sortovuodet 1899–1905 ja 1908–1917 kuuluvat Suomen kansallisen tarinan avaintapahtumiin. Niillä viitattiin jo omana aikanaan ajanjaksoihin, jolloin Venäjän keisarikunta toimeenpani niin kutsuttua yleisvaltakunnallistamispolitiikkaa Suomen suuriruhtinaskunnan lainsäädännön ja hallinnon yhdenmukaistamiseksi Venäjän kanssa, lujitti järjestysvaltaa ja pyrki etenkin Raja-Karjalan kulttuuriseen lähentämiseen emämaahan. Näiden kausien aikana Venäjän toiminnan katsotaan mobilisoineen suomalaiset vastarintaan, jonka seurauksena Suomessa syntyi moderni kansallisuusaate. Routavuosia koskevien historiatulkintojen yhden juonteen onkin muodostanut suomalaisen vastarinta ja se, kuinka käsitykset venäläistämispolitiikan vastustamisen keinoista jakautuivat. Vanhasuomalaisen myöntövyönsä ja perustuslaillinen passiivinen vastarinta olivat tässä suhteessa sovittamattomassa kiistassa, kunnes katsomusten on nähty lopulta yhdentyneen 1910-luvun taitteessa. Yhentyminen on tulkittu seuraukseksi niin kutsutun myöntövyönsän tuloksettomuudesta, kun yleisvaltakunnallistamistoimet olivat edenneet myönnytyksistä huolimatta.²

Venäläistämiskausiksi nyttemmin kutsuttujen ajanjaksojen vaiheita on selvitetty perusteellisesti lukuisissa erikoistutkimuksissa, joiden näkökulmat ovat muovautuneet jo moneen otteeseen sukupolvien vaihtuessa. Kaudet nähtiin Suomen itsenäisyyden alkuvuosikymmeninä puhtaasti Suomeen kohdistuvan sortopolitiikan valossa,³ kunnes toisen maailmansodan jälkeinen historiankirjoitus käänsi katseen suomalaisten toimien reflektiiviseen tarkasteluun Venäjän näkökulmasta. Samalla 1960-luvulta alkaen jäi sivuun aikaisten kokemus sorrosta.⁴ Kuluvalla vuosituhanella venäläistämiskausia on ensisijaisesti lähestytty historiapolitiittisena konstruktiona – menneisyyteen ja muistamiseen liittyvänä rakennelmana, jonka avulla on luotu niin kansallista identiteettiä kuin vastakkainasettelujakin. Ulkopoliittisen varovaisuuden väistyttyä aika-

kauden ilmapiiriä on jälleen voitu tutkia aiempaa moniäänisemmin myös kokemuksellisesta näkökulmasta.⁵

Karjalaan ja läänikeskus Viipuriin kohdistuneita yleisvaltakunnallistamistoimia on 1950-luvulle saakka muisteltu verrattain runsaasti, koska seudun etuvartioasema kuului sotien välisen suomalaiskansallisen kertomuksen keskeisiin elementteihin. Tutkimuksissa ja muistoissa on jaettu yhteisesti käsitys siitä, että rajamaakunta joutui geopoliittisen sijaintinsa takia monin tavoin keisarikunnan sulauttamistoimien koekentäksi.⁶ Tosiasia on, että keisarikunnan yhtenäistämispolitiikkaa alettiin panna täytäntöön Karjalassa muuta Suomea aikaisemmin ja intensiivisemmin, ja sama koski järjestysvallan lujittamista sekä uskonnollista ja sivistyksellistä lähentämistä. Tämä kaikki on korostanut läänikeskus Viipurin merkitystä yhtenä venäläistämistoimiin kohdistuneen vastarinnan keskuspaikkana etenkin 1910-luvulla. Edellä mainittu tulkinta tunnustetaan arvolatauksista riisuttuna historialliseksi tosiasiaksi edelleen, vaikka käsitykseen vastarinnan yhtenäisyydestä on sittemmin tullut säröjä.⁷

Syksyn 1905 suurlakkoon päättyneen ensimmäisen venäläistämiskauden poliittiset konfliktit Viipurissa on jo tutkittu varsin perusteellisesti. Vuonna 1908 uudelleen alkaneiden yleisvaltakunnallistamistoimien historiankirjoitus on sen sijaan kaupungin osalta keskittynyt pitkälti kahteen teemaan. Toisaalta on selvitetty vuonna 1911 kiihtynyttä taistelua Viipurin läänin aluekokonaisuu- den säilyttämisen puolesta, toisaalta on tutkittu kesäkuussa 1912 voimaantulleen yhdenvertaisuuslain kärjistämää oikeustaistelua, joka huipentui lain soveltamisesta kieltäytyneille suomalaisille tuomareille Venäjällä määrättyihin vapausrangaistuksiin. Näitä dramaattisia vaiheita kuitenkin pohjustivat jo vuodesta 1907 alkanut kontrollin kiristyminen ja kaavailut jopa sotatilan julistamisesta Viipurin lääniin, jota ovat käsitelleet viimeksi Jukka Partanen ja Risto Marjomaa Viipurin läänin historiateoksessa. Sotatilan uhka johtui osin aiheellisista syyteistä venäläisten vallankumouksellisten suojelemisesta. Vaikka ongelma ratkesi venäläisen vallankumousryhmän pidätykseen ja siihen, että Suomen työväenliike menetti uskonsa venäläisen vallankumousliikkeen yhteisvoimaan, vaihdettiin vuosina 1910–1911 monia yleishallinnon viranomaisia muista syistä Venäjän hallinnolle lojaaleihin tahoihin.⁸

Virkakoneiston puhdistusten muodollisia ja todellisia syitä, saati paikallisten reaktioita niihin, ei ole tutkimuksissa tai muistelmassa tältä ajalta juurikaan selvitetty. Tämä johtunee siitä, että Viipurin vuosien 1908–1911 tapahtumat ovat jääneet ensimmäisen venäläistämiskauden (1899–1905) sekä vuonna 1912 ennennäkemättömän vakavaksi kärjistyneen oikeustaistelun varjoon. Tämän artikkelin päätavoitteena onkin tarkastella, kuinka venäläistämispolitiikan toimeenpaneminen lehtikirjoitusten mukaan käynnistyi ja eteni Viipurissa vuodesta 1908

syksystä 1912 huipentuneeseen oikeusdraamaan, ja kuinka maan sanomalehdet tapahtumiin reagoivat. Venäläistämispolitiikalla tarkoitetaan tässä yhteydessä sekä Venäjän toimia Suomen suuriruhtinaskunnan lähentämiseksi Venäjään että siihen liittynyttä järjestysvallan lujittamista ja virkakunnan vaihtamista keisarikunnan hallinnolle lojaaleihin voimiin. Venäläistämiskausilla puolestaan tarkoitetaan ajanjaksoja 1899–1905 sekä 1908–1914, jolloin keisarikunnan hallinto pani tällaista politiikkaa täytäntöön.⁹ Osmo Jussilan venäläisiin lähteisiin pohjautuvan näkemyksen perusteella vuodet 1899–1914 (/1917) voi nähdä myös yhtenäiseksi kaudeksi. Sen jälkimmäisellä jaksolla pyrittiin ehkäisemään vuoden 1905 suurlakon kaltaiset levottomuudet ja tukahduttamaan viranomaisten vastarinta, mikä viittasi lähinnä reaalioliittisiin tavoitteisiin.¹⁰

Kokonaiskuva toisen venäläistämiskauden suomalais-venäläisen oikeusdraaman esivaiheista Viipurissa on toistaiseksi puuttunut. Esimerkiksi Erkki Paavolainen (1954) kuvasi sanomalehti *Karjalan* historiateoksessa suomalais- ja venäläismielisten viranomaisten välisiä konflikteja vasta talvesta 1911, jolloin paikalliset viranomaiset oli jo vaihdettu Venäjän hallinnolle mieleisiksi. *Viipurin kaupungin historiateoksen IV osassa* (1981) läänin järjestysviranomaisten vaihtaminen venäläismieliseksi puolestaan sivuutetaan lyhyellä maininnalla ja nimeämättä jäävät myös niin kutsutun oikeustaistelun toimijat.¹¹ Tätä laajemmin tapahtumia käsittelee Pirkko Leino-Kaukiaisen ansiokkaasti *Viipurin läänin historiasarjan V osassa* (2014), joskaan koko läänin kattavassa tarkastelussa ei erityisesti keskitytä Viipuriin sijoitettujen virastojen virkakuntaan.¹² Mainittakoon, että Riitta Porkka on lisäksi tarkastellut pro gradu -tutkielmassaan (1992) kolmen sanomalehden kuvaa Viipurin läänin venäläistämisestä vuosina 1908–1914. Läänitasolla eivät kuitenkaan korostu Viipurin tapahtumat, vaan etusijan saavat Kaakkois-Kannaksen kuntien erotamishanke sekä Raja-Karjalan kirkolliset ja koulukysymykset.¹³

Sen sijaan historiankirjoitus on luonut jo melko täysipainoisen kuvan syksyllä 1912 huipentuneesta Viipurin maistraatin ja hovioikeuden oikeustaistelusta, joka levisi muualla Suomessa useisiin muihinkin vastaaviin laitoksiin. Tapahtumat käynnistyivät yleisvaltakunnallisessa lainsäädäntöjärjestyksessä annetun yhdenvertaisuuslain voimaantulosta toukokuussa 1912. Antaessaan Suomessa muille Venäjän alamaisille samat oikeudet kuin Suomen suuriruhtinaskunnan asukkaille yhdenvertaisuuslaki avasi Suomen hallintovirat venäläisille, määräsi Suomen virkamiesten tekemät rikokset tutkittaviksi ja tuomittaviksi Pietarin piirioikeudessa ja toi mahdollisuuden määrätä niistä annetut vapausrangaistukset kärsittäviksi Venäjällä. Keisarillisella hallinnolla oli näin käytössään uudenlainen repressiivinen – rankaiseva ja tukahduttava – keino Suomen viranomaisten ennakkoidun vastarinnan nujertamiseksi.¹⁴

Yhdenvertaisuuslakiin liittyneet selkkaukset maistraatin ja hovioikeuden sekä Venäjää myötäilleen siviilihallinnon ja poliisitoimen välillä on dokumentoitu Kaarlo Nuorvalan teoksessa *Krestyn miehet: Kuvaus yhdenvertaisuuslain aiheuttamasta oikeustaistelusta* (1939).¹⁵ Vaihetta ovat selvittäneet myös Väinö Kannel (1939) ja Jukka Kekkonen (1992) Viipurin hovioikeuden historiateoksissaan, samoin Erkki Paavolainen aiemmin mainitussa sanomalehtihistoriasaan (1954). Kaupunki- ja hovioikeustuomareiden vankeusaikaa käsittelevät lisäksi Pietarin suomalaisen seurakunnan pastorin Edvin Wirénin (1885–1950) sekä hovioikeuden asessori Emil Forsströmin (1866–1927) tyttären, laulaja ja toimittaja Annikki Arnin (1898–1981) muistelmat. Näiden teosten joukossa Kekkonen tuoreempi hovioikeushistoria luo vastapainoa aikalaismuistelmien sympatioille perustuslaillista vastarintaa kohtaan.¹⁶

Viipuria käsittelevä suomalainen historiankirjoitus palasi 1950-luvun alkupuolen jälkeen toisen venäläistämiskauden käännteisiin vasta 1980-luvulla. Vuosikymmenen lopulla alettiin luopua aiempia tulkintoja ohjanneesta käsityksestä, jonka mukaan kansallinen vastarinta yleisvaltakunnallistamispolitiikkaa kohtaan olisi yhtenäistynyt 1910-luvun taitteen Karjalassa muun Suomen tapaan. Ajanjakson paikallisiin henkilösuhteisiin ja puolueiden sisäisiin ristiriitoihin on perehtynyt erityisesti Vesa Vares, joka on suomalaisen puolueen sisäistä hajaannusta tutkiessaan selvittänyt muun ohella myöntöväisyyksimielisen *Viipuri*-lehden suhdetta toisen venäläistämiskauden idänpolitiikkaan.¹⁷ 1910-luvun poliittisten piirien eripuraisuuteen kiinnitti 1990-luvulla huomion myös Jarno Forssell.¹⁸ Viime vuosina teesiä toisen venäläistämiskauden kansallisesta yhtenäisyydestä on Karjalan osalta kyseenalaistanut Maria Lähteenmäki. Lähteenmäki on tarkastellut hiljattain Viipurin kaupunkitilaan sijoitettua julkista muistamista ja sen osittain Venäjän vastaisia ilmentymiä toisen venäläistämiskauden aikana. Jo aiemmin hän on syventynyt saman aikakauden pelkoihin ja ilmapiiriin monografiassaan *Maaailmojen rajalla: Kannaksen rajamaa ja poliittiset murtumat 1911–1944* (2009).¹⁹ Edellä mainittujen teosten tulokset luovat lähtökohdita tämän artikkelin näkökulmille. Toisen venäläistämiskauden syyt ja alkuvaiheet Suomessa ja Viipurin läänissä on muilta osin taustoitettu tämän kokoelman johdannossa.

Käsillä olevan artikkelin yhtenä tehtävänä on rekonstruoida sekä akateemisen tutkimuksen että populaarin historiankirjoituksen tähän asti sivuuttamia 1910-luvun taitteen tapahtumia Viipurissa. Sanomalehtikirjoitusten avulla selvitetään ensinnäkin, millaisin perustein kaupungin virastoihin suurlakon jälkeen nimitetty perustuslaillinen johto vaihdettiin Venäjälle myötämielisiin tahoisiin yleisvaltakunnallisen lainsäädäntöjärjestyksen voimaantumisen (1910) jälkeen, ja kuinka paikalliset ja muu Suomi Venäjän hallinnon menettelyyn

suhtautuivat.²⁰ Artikkelin kuvituksessa seurataan samalla Viipurin tapatumien kuvallistamista suomalaisissa pilalehdissä.

Koska artikkeli käsittelee vuonna 1912 huipentuneen oikeustaistelun esivaiheita, ei historiallisen prosessin kuvausta ole ollut mielekästä lopettaa kokonaan syksyyn 1912, jolloin ensimmäiset viipurilaiset viranomaiset vangittiin. Päättäntöluvun edelle on tästä syystä koottu pääasiassa tutkimuskirjallisuuden pohjalta Viipurin maistraatin ja hovioikeuden jäsenten vangitsemiseen ja johdaneet käänteet. Luvussa kuvatut kotimaiset ja kansainväliset reaktiot tapahtumiin rakensivat olennaisesti maailmansotien välisen historiankirjoituksen kuvaa Viipurin geopoliittisesta merkityksestä.

Sanomalehtikirjoitukset vuosilta 1908–1914 on valittu artikkelin lähdeaineistoksi, koska seudun viranomaisten erottamis- ja nimitysprosesseja käsittelevien lääninhallituksen ja hovioikeuden arkistoaineistojen käyttö olisi edellyttänyt viikkoja kestävästä aineistonhankintamatkaa Viipuriin Leningradin alueen (oblastin) arkistoon. Asiakirjamateriaalin sijaan artikkelin lähdeaineisto on louhittu kotimaisista ja ulkomaisista sanomalehtitietokannoista sekä käyttämällä tutkijan esiyymmärrykseen perustuneita hakusanoja että etsimällä aihetta käsitteleviä sanomalehtiartikkeleita avaintapahtumien, kuten oikeudenkäyntien ajoilta.²¹ Historialliseen sanomalehtikirjastoon kohdistettujen hakujen ohella yksittäisiä sanahakuja on kohdistettu ajan tapahtumien kansainvälisen painoarvon selvittämiseksi Tukholman *Kungliga biblioteketin Svenska dagstidningar* -tietokannan avoimiin sanomalehtiteksteihin sekä brittiläisten *The Economistin* ja *The Manchester Guardianin* digitoituihin numeroihin, jotka on luettu *ProQuest*-tietokannasta.

Lehtikirjoituksia voi tarkastella todellisen tilanteen peilinä sitä vasten, että tutkittava ajanjakso kuuluu vuonna 1906 alkaneeseen politisoitumisen ja poliittisen lehdistön ”kultakauteen”, jolloin lehdistö sai venäläistämistoimista huolimatta toimia huomattavan vapaasti.²² Tilanne näkyy lehtikirjoittelun retorikassa.²³ Sanomalehtiainestoa käytetään tässä ensi käden lähteenä kuvaamaan, kuinka lehdistö suhtautui 1910-luvun alun yleisvaltakunnallistamistoimiin, mutta myös sekundaariaineistona selvittämään toistaiseksi kartoittamatta jääneitä tapahtumahistorian käänteitä. Eri poliittisten suuntausten uutisoinnit ja uutiskommentit nähdään aikalaistulkintoina, joita vertailemalla luodaan tasa-puolinen kokonaiskäsitys aikakauden tapahtumista ja mielialoista Viipurissa. Yksittäisten lehtien kantojen värityneisyydestä huolimatta – ja toisaalta sen ansiosta – tekijä uskoo, että suurista tietomassoista siivilöidyn aineiston avulla on mahdollista luoda poliittisesti ja alueellisesti moniääninen tulkinta siitä, mitä Viipurissa toisella venäläistämiskaudella tapahtui, ja miten tapahtumia kaupungissa ja muualla Suomessa merkityksellistettiin.²⁴

Lehtikirjoitusten avulla pyritään muodostamaan kuvaa asetelmista, joita eri poliittista suuntaa edustaneet sanomalehdet (artikkelin kuvituksessa pilalehdetkin) tänä aikana rakensivat suomalaisen ja venäläisen osapuolen toiminnasta. Kuinka venäläistämispoliitikan toimeenpano Viipurissa jakoi lehtikirjoittelussa paikallista sisäpoliittista kenttää, ja mistä tapahtumista puolestaan vallitsi konsensus? Missä määrin poliittinen sanomalehdistö pysyi painostuksenkin alaisena toimimaan nousevan kansalaisyhteiskunnan keskustelufoorumina ja vallankäytön kriittikkona, ja millaisista seikoista lehtikirjoituksissa vaiettiin?²⁵ Vaikka sanomalehtimateriaalin pohjalta on tässä voitu muodostaa lähinnä kuvaus niin kutsutun oikeustaistelun huipentumiseen johtaneesta prosessista, tekijä toivoo, että 1910-luvun taitteen tapahtumien rekonstruointi loisi vastaisuudessa edellytyksiä myös deskriptiota edistyneemmälle analyysille itäisen Suomen venäläistämispoliitikkaa käsittelevästä lehtikirjoittelusta.

Yleisvaltakunnallinen lainsäädäntö vaatii lojaleita toimeenpanijoita

Venäjä alkoi vuonna 1908 tiivistää koko Suomen yhteyttä keisarikuntaan turvallisuuspoliittisista syistä – niin sisäisten kuin ulkoistenkin uhkien hälventämiseksi.²⁶ Askelta kohti yleisvaltakunnallistamista merkitsi Suomen asiain keisarille esittelemisen vaihtaminen suomalaiselta ministerivaltiosihteeriltä Pietarin ministerineuvoston tehtäväksi kesäkuussa 1908, mikä siirsi Suomen senaatin Venäjän hallituksen valvontaan ja katkaisi suomalaiselta hallinnolta suoran yhteyden keisariin. Suuriruhtinaskunnan sisäpoliittinen voimatasapaino puolestaan muuttui, kun suurlakon jälkeen nimitetyt perustuslailliset nuorsuomalaiset senaattorit luopuivat keuhällä 1909 hallitusvallasta virheelliseksi koetun keisarin perustuslakien tulkinnan vuoksi. Senaattiin jäi tämän jälkeen vain vanhasuomalaisia, kunnes jälkimmäisetkin erosivat niin kutsutun sotilasmiljoonakiistan takia syksyllä 1909.²⁷

Koska suhde valtakunnallistamispolitiikkaan ja perustuslakien sitovuuteen riitautti eduskuntaryhmiä ja esti poliittisen senaatin muodostamisen, harkitsi kenraalikuvernööri jopa senaatin lakkauttamista. Marraskuussa 1909 keisari kuitenkin nimitti niin kutsutun amiraalisenaatin (tai sapelisenaatin), jonka jäsenet olivat venäläistyneitä suomalaisupseereja ja Suomessa syntyneitä venäläisiä. Kenraalikuvernööriksi nimitettiin F. A. Seyn, joka alkoi toimeenpanna määrätietoista venäläistämispoliitikkaa. Sen avulla pyrittiin ratkaisemaan lopullisesti niin kutsuttu Suomen kysymys eli kiista Suomen oikeudellisesta asemasta Venäjän keisarikunnan yhteydessä. Kysymyksen ratkaisi ensi vaiheessa laki yleisvaltakunnallisesta lainsäädäntöjärjestyksestä.²⁸

Duuman valmistelemasta ja Venäjän ministerineuvoston hyväksymästä, yleisvaltakunnallisen lainsäädäntöjärjestyksen luoneesta laista muodostui Venäjän ja Suomen suuriruhtinaskunnan yhtenäistämisen tärkein työkalu. Kesäkuussa 1910 voimaan tulleen lain myötä duuma sai oikeuden säätää Suomeen lakeja asioissa, joilla oli yleisvaltakunnallista merkitystä. Tällaisia olivat esimerkiksi Suomen erillishallinnon perusteet, venäjän kielen asema, venäläisten oikeudet Suomessa ja sotilasasiat, mutta myös monet näitä vähäpätöisemmät kysymykset.²⁹ Niin Suomessa kuin Venäjälläkin tiedettiin lähihistorian perusteella, että Venäjällä luodun säännösten voimaantulo katkaisisi tuolloisten Suomen johtavien perustuslaillisten virkamiesten uran siinä vaiheessa, kun yleisvaltakunnallisessa järjestyksessä luotua säännöstöä pitäisi alkaa soveltaa, koska nämä eivät sitä tunnustaisi.³⁰

Perustuslaillisen vastarinnan taipumattomimpia muotoilijoita edusti nuor-suomalaisessa puolueessa niin kutsuttu pääskyssiipi keskushenkilöinä Viipurin läänin läntisestä vaalipiiristä (joskaan ei suoranaisesti viipurilaisina) valitut kansanedustajat, toimittaja Tekla Hultin sekä lakimiehet Jonas Castrén ja P. E. Svinhufvud. Kolmikön kiihkomielisyyttä kuvaa, ettei kukaan heistä täysin tuominnut poliittisia murhiakaan, mikäli ne voitiin tulkita protestiksi Suomen valtiollisten oikeuksien loukkaamista vastaan.³¹ Pääskysten kärkevinä äänenkannattajina toimivat Viipurissa sanomalehdet *Karjala* ja 1900-luvun alussa lakkautettu *Viipurin Sanomat*, joka alkoi ilmestyä uudelleen vuonna 1910. Nuor-suomalaisten varpussiiveksi kutsutun maltillisen enemmistön äänen toi vuodesta 1912 paikallisesti esille *Karjalan Lehti*. Nuorsuomalaisten kanssa samoilla perustuslaillisilla linjoilla toimi RKP:n äänenkannattaja *Viborgs Nyheter*.³²

Jo ennen yleisvaltakunnallisen lainsäädäntöjärjestyksen voimaantumista suomalaiset perustuslailliset tuomarit olivat väistyneet korkeinta oikeutta vastaan senaatin oikeusosastosta. Tilalle oli nimitetty myöntöväisyyksimielisiiä tuomareita, joiden prioriteettina oli säilyttää avainvirat vaikeista ajoista huolimatta suomalaisten käsissä. Yleisvaltakunnallisen lainsäädäntöjärjestyksen voimaantulon aikoihin senaatin oikeusosaston varapuheenjohtajaksi³³ eli presidentiksi nimitettiin vanhasuomalainen Daniel Woldemar Åkerman (1843–1919). Åkerman oli tiukan linjan kielifennomaani, joka oli työskennellyt vuosikymmeniä Viipurin hovioikeudessa ennen nousemistaan Bobrikovin kaudella suomalaiseen oikeuseliittiin. Oikeusosaston muut vanhasuomalaiset tuomarit suhtautuivat Åkermaniin alun alkaen kylmäkiskoisesti, koska huhujen mukaan tämä kanto mainetta ”kenraalikuvernööri Seynin venäläistämispolitiikan nöyränä palvelijana”.³⁴

Åkermanin jäyhään hahmoon henkilöityi tärkeä osa Viipurin 1800-luvun lopun fennomaaniliikkeen emansipatorista historiaa, mutta uusi aika oli teh-

nyt hänestä aivan toisenlaisen, myöntövyyslinjan matelevimmaksi mielletyn suuntauksen keulakuvan. Kun Suomalaisen puolueen jäseniä oli alkanut kääntyä passiivisen vastarinnan kannalle vuoden 1909 hallituskriisin jälkeen, jäivät Viipurin vanhasuomalaiset vähitellen yksin edustamaan taipuvaisuuspolitiikkaa, jonka he kokivat parhaiten suojaavan Suomen ja etenkin Viipurin läänin asemaa pitkällä aikavälillä. Suuntauksen harvenevat rivit keskittyvät F. S. Eljas Pauanteen toimittaman *Viipuri*-lehden piiriin. *Viipurin* ja muiden vanhasuomalaisen lehtien sivuilla Åkermanin sanomaa tukivat puoliso ja puolueaktiivi Emma Åkerman sekä pariskunnan poika Väinö Voipio, joka nimettiin vuonna 1913 *Viipuri*-lehden päätoimittajaksi. Voipion aikana lehti alkoi tosin vaieta Venäjän-poliittisista näkemyksistä, kun keisarimielinen ja arvokonservatiivinen myöntövyyslinja oli vanhentunut ja menettänyt kannatuksensa rippeet.³⁵

Karjalan ja etenkin Viipurin vanha- ja nuorsuomalaiset ajautuivat Venäjänpolitiikassaan muuta Suomea jyrkempään vastakkainasetteluun pyrkiessään estämään rajamaakunnan geopolittisen aseman heikkenemisen.³⁶ Suuntaukset eivät silti väitelleet vain keskenään, vaan saivat suurlakon jälkeen vastustajan paikallisesta, luokkataistelun strategiakseen omaksuneesta työväenliikkeestä. Osin venäläisten kumousliikkeiden vaikutuksesta siitäkin muodostui Viipurissa Suomen oloissa omaleimainen suuntaus. Etenkin nuorsuomalaiset ja ruotsinkieliset kokivat suomalaisen kansakunnan ja oikeusjärjestelmän uhatuksi kahdesta suunnasta: isovenäläisen nationalismin uhkaa täydensi yhteiskuntajärjestystä sisältä käsin horjuttanut luokkapohjainen protesti.³⁷

Kuvernööri von Troilin ja poliisimestarin erottaminen

Suurlakosta alkanut perustuslaillisen virkakunnan triumfi jäi lopulta lyhyeksi. Pian yleisvaltakunnallisen lainsäädäntöjärjestyksen voimaantulon (1910) jälkeen osattiin ennakoida Viipurin lääniä kesäkuusta 1907 johtaneen kuvernöörin, lakimies, vapaaherra Birger von Troilin (1868–1926) erottamista. Ensimmäiset merkit von Troilin epäsuosioon joutumisesta luettiin kansallismielisistä venäläisistä lehdistä, joissa kampanjoitiin kuvernööriä vastaan. Elokuun puolivälin (1910) jälkeen Suomessa siteerattiin esimerkiksi pietarilaisen sotilaslehti *Standartin* kirjoitusta, jossa kyseenalaistettiin suurlakon jälkeen Suomelle annetut valtiolliset oikeudet ja kuitattiin ne yksinomaan japanilaisten, toisin sanoen Japanille voitokkaan Venäjän–Japanin sodan ansioksi. *Standartin* reportteri kertoi nähneensä Kuokkalassa kolme japanilaisen näköistä ratsastajaa ”tshuudilta” eli suomalaiselta vaikuttaneen tiennäyttäjän kanssa,³⁸ millä vihjattiin suomalaisten ja japanilaisten maanpetokselliseen sotilaalliseen yhteistoimintaan. Ajatus muistutti Suomen aktivistipiirien menestyksekkäästä

vehkeilystä Japanin sotamenestyksen puolesta vuosina 1904–1905, joskin lehti-juttu vaikutti jälkijättöiseltä ja tekaistulta.³⁹

Standartin kirjoittaja vaati näkemänsä perusteella kuvernööri von Troilin erottamista ja väitti tätä tunnetuksi ”venäläisvihastaan ja suomalaisten arvostamasta lojaliteetista”.⁴⁰ Luonnehdintaan olivat kaikesta päätellen antaneet aiheen kuvernöörin menettelytavat, jotka nojautuivat suomalaisten lakien soveltamiseen. Lakien kirjaimelliseen tulkintaan vetoamalla von Troil oli torjunut Venäjän viranomaisten esittämiä paikallisviranomaisten kielitaitovaatimuksia sekä näiden määräämiä kotietsintöjä ja vaatinut Kaakkois-Kannaksella tapahtuneiden provokaatioiden puolueetonta tutkintaa. Tällaiseksi provokaatioksi voitiin ajatella esimerkiksi Suomen asemaa puolustaneen professori Mihail Herzenstein murha, jonka vanhoilliset äärinationalistit, mustasotnia-laiset venäläisaktivistit tekivät Terijoella vuonna 1906.⁴¹

Kenraalikuvernööri Seyn kehotti jo syyskuussa 1910 von Troilia hakemaan eroa. Tämä kuitenkin kieltäytyi jättämästä tehtävänsä ilman aihetta ja ilmoitti velvollisuudekseen hoitaa läänin, jonka keisari oli uskonut hänen hallintoonsa. Vaivattomamman tien olivat valinneet neljä Suomen kuvernööriä, jotka olivat jättäneet virkansa vapaaehtoisesti epäsuosioon jouduttuaan. Myös von Troilin lähdön aika koitti lopulta, kun kenraalikuvernööri Seyn haki ja sai keisarilta marraskuussa hyväksynnän hänen erottamiselleen. Perusteena oli se, että von Troil oli soveltanut leimaveroissa Suomen eduskunnan antamaa leimasuostunta-asetusta, joka oli annettu 18. marraskuuta 1910 Venäjän kannalta laittomassa järjestyksessä eli ilman duuman myötävaikutusta. Samasta syystä sai lähteä myös Hämeen läänin kuvernööri.⁴² Tosiasiassa eropasseja oli vauhdittanut se, että von Troil oli kieltäytynyt panemasta Terijoella toimeen erästä kenraalikuvernöörin määräämää kotietsintää.⁴³ Venäjän näkökulmasta laittomaan leimaveroasetukseen vetoaminen kuvernöörin muodollisena erottamisperusteena oli keisarin hallinnolta johdonmukaista, koska kaavailtujen venäläistämistoimien onnistuminen edellytti ylinten järjestysviranomaisten ehdotonta lojaaliutta yleisvaltakunnalliselle lainsäädäntöjärjestykselle,⁴⁴ ja päällikkövaltaisessa virastossa johtajan vaihtaminen riitti varmistamaan Venäjän hallinnon vaatimat käytänteet.⁴⁵

Viipurilaiset reagoivat eron spontaanisti. Eri puolilla Suomea ilmestyneissä lehdissä kerrottiin, kuinka kuvernöörin talon edusta Linnankadulla, lähikadut ja viereinen Kirkkopuisto täyttyivät kunniatervehdykselle tulleista viipurilaisista heti erottamisuutisen levittyä 19. marraskuuta. Seremoniat kuvattiin ajan tavan mukaan yksityiskohtaisesti. Iltayhdeksältä lauluseura *Wiborgs Sångarbröder* (myöhempi Viipurin Laulu-Veikot) saapui soihtukulkueessa laulamaan kuvernöörin parvekkeen alle laulun *Terve, Suomeni maa*. Eronnut kuvernööri ilmestyi

puolisonsa kanssa parvekkeelle pitämään yleisölle kaksikielisen kiitospuheen, jonka lopuksi tämä kohotti kolminkertaiset eläköön-huudot ”hänelle rakkaiksi tulleille Viipurin kaupungille ja läänille”. Yleisö vastasi eläköön-huudoin von Troilille ja Suomelle. Isänmaallisten kuoroesitysten ja yhteisen *Maamme*-laulun jälkeen yleisö poistui paikalta Porilaisten marssin sävelten kaikuessa.⁴⁶

Viipurin ja muun Suomen lehtikirjoituksissa von Troilin erottamisen syy koettiin näennäiseksi. Erityisesti perustuslailliset valittivat maan menettäneen väkivaltaisesti kunnollisen ja etevän, lain pyhyyttä kunnioittavan hallintomiehen, jonka perustuslaillinen asenne ei enää sopinut ajan hallitustapaan.⁴⁷ Kuvernööri uskottiin vaihdettavan ”nöyräniskaiseen, kätyripalveluksiin valmiiseen onnenonkijaan”.⁴⁸ Nuorsuomalainen *Tampereen Sanomat* katsoi uuden järjestelmän vaativan miehiä, ”jotka pysyvät vieraana kaikelle sille mitä maamme ja kansamme todellinen etu vaatii”.⁴⁹

Viipurin nuorsuomalainen *Karjala*-lehti kiitti erotettua kuvernööriä tahdikuudesta ja taidosta, jonka ansiosta tämä oli pystynyt torjumaan ”venäläisen sotaväen, venäläisen yleisön ja erityisesti Raja-karjalaisen huvila-asutuksen retelöimishalun”. Lehti totesi mainittujen tahojen pyrkineen aiheuttamaan järjestyshäiriöitä ”pikkumaisuuden, pahansuopaisuuden ja kansallisvihan raivon” ajamina.⁵⁰ Selkkausten välttämiseksi tarvittiin mielenmalttia ja tarmokkuutta, jota von Troil oli lehden mukaan osoittanut torjuessaan rauhallisesti erilaisia levottomuuksia. Hänen kiitettiin saaneen läänin olot järjestykseen anarkiasta, johon *Karjalan* mukaan oli vajottu venäläisen Nikolai Mjasojedovin toimiessa kuvernöörinä vuosina 1902–05.⁵¹ Väite piti jossain määrin paikkansa, vaikkei esimerkiksi väkivaltaisen työläisaktiivisuuden hiipumista voi lukea pelkästään kuvernööri von Troilin ansioksi.⁵²

Myös muiden maakuntien nuorsuomalainen lehdistö taustoitti von Troilin eron syitä korostamalla Viipurin läänin kuvernöörin viran tärkeyttä ja vaikeutta. Syynä oli läänin sijainti. Linnoitetussa pääkaupungissa oltiin tekemisissä jatkuvasti venäläisten sotilasviranomaisten kanssa, ja hienovaraista toimintaa edellytti myös Suomen puolelle levittäytyvä pietarilainen huvilaväestö. Muutkin rajaläänin tiiviit kontaktit venäläisten kanssa korostivat kuvernöörin tehtävien arkaluonteisuutta. Samalla muistutettiin, että sikäläiseltä kuvernööriltä venäläisten alituisen punomat ”juonet Viipurin lääniä ja sen hallintoa vastaan” edellyttivät erityistä luovintakykyä.⁵³

Tampereen Sanomat piti von Troilia elävänä todistuksena pietarilaisille asukkaille ”lakipohjaisen hallinnon etevämmyydestä poliisihallinnon ja mielivallan rinnalla”. Kirjoittaja ennakoiki Viipurin läänille koittavan kovat ajat, eteläsavolainen puoluetoveri *Suur-Savo* puolestaan ennusti epäjärjestyksen, laittomuuksien ja turvattomuuden kautta.⁵⁴

Vanhasuomalaiset lehdet uutisoivat aiheesta vähemmän kärjekkäästi, mutta yhtä kaikki huolestuneina. Puolueen päälehti *Uusi Suometar* tyytyi kommentoimaan erottamista ”nykyisen hallitussuuntauksen seuraukseksi” ja siteeraamaan lyhyesti paikallisissa lehdissä mainittua erottamisen syytä. Myös erotetun von Troilin saama huomiota kotikaupungissaan kuvattiin myönteiseen sävyyn.⁵⁵ Suomalaisen puolueen turkulainen äänenkannattaja *Uusi Aura* – myöhemmin vanhasuomalaisen passiivisen vastarinnan äänitorvi – sen sijaan pitäytyi toteavassa uutisoinnissa. Rajaläänin tapahtumat olivat maantieteellisesti kaukana, ja lehti edusti tässä vaiheessa maltillista myöntövyölylinjaa.⁵⁶

Epävarmaa tulevaisuutta murehdittiinkin eniten paikan päällä. Vanhasuomalaisen *Viipurin* toimittaja pelkäsi von Troilin seuraajan huolehtivan siitä, että ”erottajien tahto tulisi täytetyksi Suomen parhaasta riippumatta”. Vanhasuomalaiset arvostivat poliittisista vastakkainasetteluista huolimatta von Troilia suomenkielisten tarpeiden ymmärtämisestä. Sen viimeiseksi ilmaukseksi nostettiin erotetun kuvernöörin, ruotsalaisen puolueen kannattajan, suomenkielinen kiitospuhe.⁵⁷ Von Troilia aiemmin jossain määrin kritisoinneissa työväenlehdissäkin ounasteltiin kuvernööri vaihdettavan aiempaa nöyräniskaisempaan mieheen.⁵⁸

Loppuvuoden 1910 kuvernöörinvaihdosta varjostivat sitäkin laajamittaisemat uhat eli Pietarista jälleen kerran kantautuneet huhut Venäjän aikeista erottaa koko Viipurin lääni Suomen suuriruhtinaskunnasta. Näiden kaavailujen tavoitteena oli palauttaa seutu venäläiseksi kuvernementiksi, mikä poistaisi vuorovaikutusta hankaloittaneet rajat Venäjän suuntaan ja toisi alueelle venäläiset lait ja hallintojärjestelmän. Pietarin ja Moskovan sanomalehdet ja niistä etenkin *Novoje Vremja* ja jopa muutoin Suomeen ystävällisesti suhtautunut *Rjeth* kampanjoivat hankkeen puolesta aktiivisesti syksyllä 1909, ja loppuvuodesta 1910 kirjoittelua jatkoi *Objedinenije*-lehti. Läänin liittämistä suoraan keisarikuntaan perusteltiin Venäjän turvallisuudella – katsottiinhan Viipuri Pietarin suojarustukseksi länttä kohti. Myös venäläisten asukkaiden etua ja kesäasukkaiden kannalta vaivalloiseksi koettua tullirajaa painotettiin asiaa käsiteltäessä. Niin ikään tärkeänä syynä liittämisaikatuksi oli odotettavissa olleen passiivisen vastarinnan tukahduttaminen. Esimerkiksi *Objedinenije* toteasi ”Venäjä ja sen Viipurin lääni”-otsikoidussa juttusarjassaan Viipurin läänin ”vapauttamisen Suomen tuomioistuinten vanhanaikaisista oikeusmuodoista” olevan ”todellinen hyvätyö” läänin asukkaille.⁵⁹ Kuvernöörin vaihtaminen saattoi sopia myös läänin Suomesta erottamisen luontevaksi esivaiheeksi, vaikkei asialla rohjettu Suomessakaan spekuloida julkisesti.⁶⁰

Uhka Viipurin läänin erottamisesta peitti Viipurissa hetkeksi alleen muut sisäpoliittiset erimielisyydet. Niin läänin kansanedustajat kuin Viipurin piirin puolueyhdistykset laativat yhteisiä vetoamuksia, vastalauseita ja julistuksia

torjuakseen erottamisaikeita. Kun Suomessa huhuttiin joulukuussa 1910 läänin erottamispäätöstä parhaillaan kuljetettavan Pietarista Helsinkiin, tuomitsi ajatuksen läänin Venäjään liittämistä yksikantaan myös vanhasuomalaisen pää-äänenkannattaja *Uusi Suometar*. Suomen aluekokonaisuuden loukkaaminen tulkittiin lehdessä osoitukseksi Venäjän heikkoudesta. Toisaalta kaavailut vahvistivat ja lopulta sinetöivät Suomalaisen puolueen paikallisen äänenkannattajan, *Viipuri*-lehden muun Suomen aatetovereita myöntäväisemmän linjan.⁶¹

Poliisitoimen johdon lähtölaskenta alkaa

Kuvernööri von Troilin erottamista seurasi pian puhdistus Viipurin poliisitoimessa. Käytännössä syynä oli välikohtaus, joka sattui keisarin nimipäivän kunniaksi järjestetyn sotilasparaatin aikana joulukuun lopulla 1910. Pietarilainen *Novoje Vremja* tiesi kertoa, että Venäjän armeijan sotilaiden liikkeelle lähdön aikaan ruotsalaisen lyseon kentän puoleinen ikkuna oli avattu, ja sieltä olivat kantautuneet kentälle *Porilaisten marssin* sävelet. Paraattia johtanut kenraali Petrov oli vaatinut poliisimestari Alfred Lucanderia vaientamaan soiton viipymättä ja selvittämään syylliset ”tähän hämmästyttävään julkeuteen”.⁶²

Suomalaiset lehdet määrittivät *Novoje Vremjan* kuvauksen vahvasti värittyneeksi ja vääristellyksi. Poliisimestari kertoi kuulleensa paraatin loppuvaiheessa koululta kahteen otteeseen lyhyen baritonitorven soiton ja määränneensä alaisensa menemään paikan päälle selvittämään asiaa. Lyseolaiset olivat kertoneet yhdenmukaisesti, että kolme poikaa oli avannut kentän suuntaisen ikkunan seuratakseen paraattia, kun neljäs, 16-vuotias koulupoika, oli välillä tullut suuren salin orkesteriharjoituksista huoneeseen soittamaan torveaan. Tämä oli kuitenkin lopettanut huomattuaan soiton kuuluvan kentälle.⁶³ Selitys oli vahvasti kaunisteltu, sillä muistitieto kertoo välikohtauksen tahallisuudesta.⁶⁴

Ruotsalaisen puolueen perustuslaillisen linjan takia Venäjän hallituksen politiikkaa tukenut *Novoje Vremja* suhtautui koulun tapahtumiin erityisen leppymättömästi:

Venäläinen väestö on syvästi hämmästynyt ja vakuutettu, että tämä herrojen separatistien julkea teko tämmöisenä korkeana juhlapäivänä saa aikaan toimenpiteitä, jotka tekevät lopun niille loukkauksille joita järjestelmällisesti on harjoitettu rajamaassa mutta erittäinkin Viipurin läänissä kamariherra von Troilin kuvernöörinä olon aikana. Parooni von Troilin perintö on juurineen reväistävä, mutta herrojen ruotsinmielisten osoittama hävyttömyys on muille esimerkiksi rangaistava.⁶⁵

Tälle paraatikentälle kokoontui joulukuussa 1910 sotilasparaati juhlistamaan keisari Nikolain nimipäivää. Kuva 1890-luvulta.

Lyseon opettajakunta antoi kaikille neljälle oppilaalle varoitukset, ja *Novoje Vremjan* moittiman von Troilin perinnön hävitti pian seuraajanimitys. Joulukuun 27. päivänä *Karjalan* lisälehti tiedotti, että läänin uudeksi kuvernööriksi nimitetään suomalaissyntyinen eversti Frans Carl Fredrik Josef von Pfaler (1865–1937). Haminan kadettikoulun käynyt von Pfaler oli tehnyt sotilasuran Transkaspian sotilasalueella Turkestanissa, viimeksi Mervin piirikuntapäällikkönä, ja palvellut Venäjän–Japanin-sodassa.⁶⁶ Uuden kuvernöörin kerrottiin unohtaneen Venäjän-vuosinaan ruotsin kielen, mikä sekin katkoi Venäjän johdon kavahtamia yhteyksiä revanssihaluiseksi pelätyn Ruotsin suuntaan. Useimmat sanomalehdet lainasivat lisäksi *Viipurin Sanomissa* julkaistua tietoa siitä, ettei Tampereella syntynyt von Pfaler ei ollut osannut suomen kieltä edes nuoruudessaan. Vanhafennomaaninen *Viipuri* ennakoi kuvernöörille tästä syystä hankalaa yhteiseloä asukkaiden kanssa.⁶⁷

Suurimmaksi uhkaksi koettiin kuvernöörin perehtymättömyys Suomen oloihin.⁶⁸ Synkimpiä olivat perustuslaillisten odotukset. Esimerkiksi *Suur-Savo*

uskoi von Pfalerin olevan ”uuden suunnan miehiä, jonka korkeimpana silmämääränä ja [venäläisittäin] [...] suurimpana ansiona olisi hänelle uskotun läänin vahingoittaminen niin henkisessä kuin taloudellisessa mielessä”. Perustuslailliset, RKP:läinen *Östra Finland* ja nuorsuomalainen *Viipurin Sanomat* toivoivat kuitenkin, että uusi kuvernööri hälventäisi ennakkoluuloja kunnioittamalla lakeja ja tavoittelemalla maakunnan parasta. Pahoja aavistuksia tosin vahvisti se, ettei von Pfaler helmikuussa 1911 vannonut virkaan astuessaan suomalaista virkavalaa eikä näin sitoutunut suomalaisiin lakeihin.⁶⁹ Näillä perusteilla kuvernöörin osattiin ennakoida riitautuvan perustuslaillisten kuntavirkamiesten ja tuomareiden kanssa siinä vaiheessa, kun tulevia yleisvaltakunnallisessa järjestyksessä annettuja lakeja pitäisi ryhtyä soveltamaan.

**Keisarin armahdus, toimittajien tuomio:
poliisimestariksi Vilho Pekonen eli Vasili Adolfovitsh Golko**

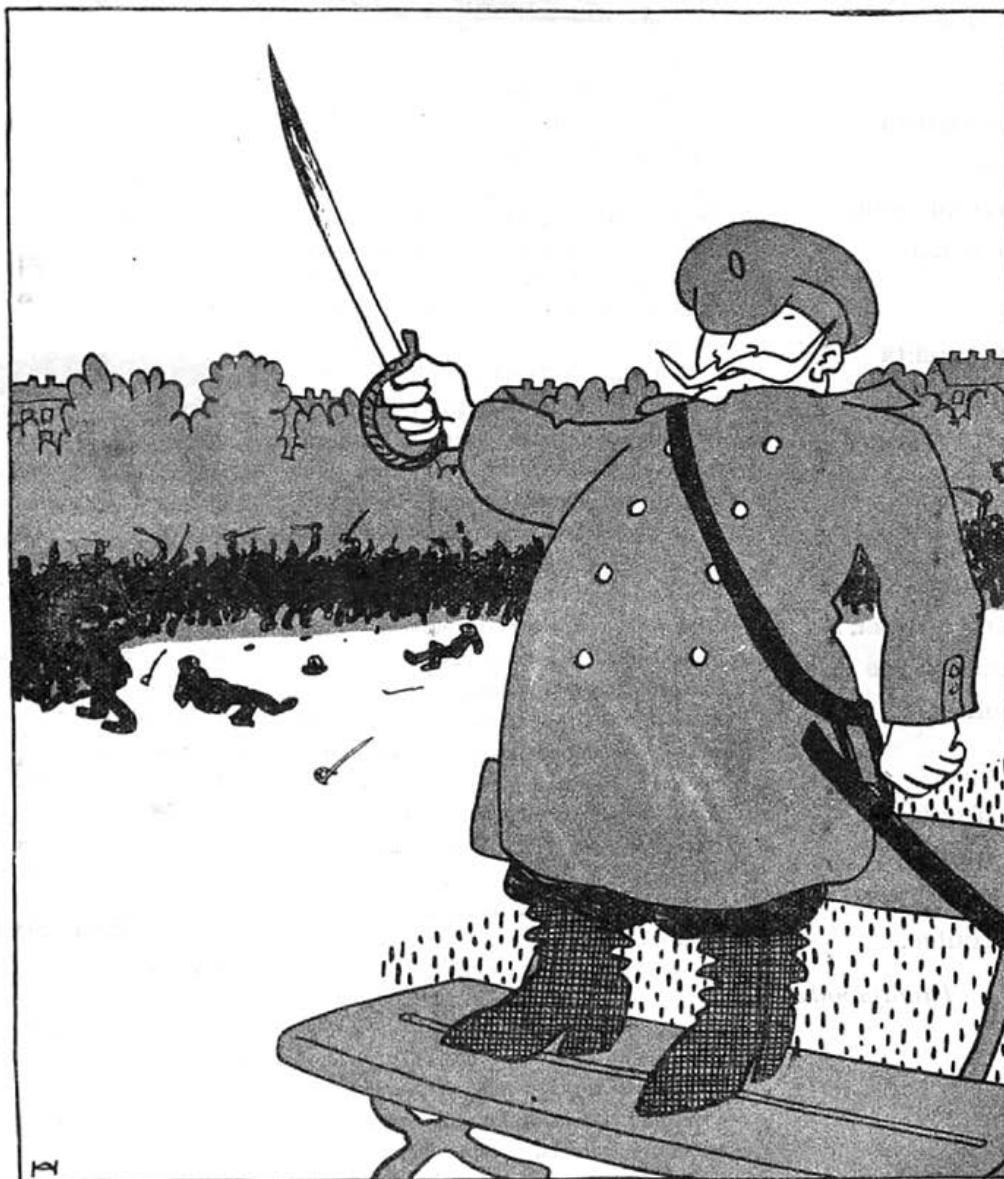
Lyseon tapahtumat antoivat venäläiselle hallinnolle muodollisen syyn Viipurin poliisitoimen johdon vaihtamiseen: kenraalikuvernööri erotti poliisimestari, eversti Alfred Lucanderin tammikuussa 1911. Perusteena oli kenraalikuvernöörin ja linnoituksen komendantin tyytymättömyys sotilasparaatin tapahtumiin, jonka epäkohdista he olivat laatineet 42-kohtaisen luettelon. Koska luetteloon ei sisältynyt suomalaisissa laeissa ja ohjesäännöissä määriteltyjä virkavirheitä, ero tulkittiin Suomessa poliittiseksi: Lucander ei kelvannut tuolloiselle hallitussuuntaukselle.⁷⁰

Poliisimestarin erottamista suurempi uutispommi koski Lucanderin seuraajavalintaa. Se herätti Suomen poliittisella kentällä poikkeuksellisen yksimielistä tuohtumusta. Viipurin poliisimestariksi nimitettiin helmikuussa 1911, aluksi virkaa tekevänä, Vilho Pekonen. Hän oli lakitieteiden ylioppilas ja entinen helsinkiläinen komisario, joka oli erotettu virastaan vuonna 1906.⁷¹

”Pekosesta” oli suurlakon jälkeisinä vuosina tullut yleisnimi, jolla viitattiin Bobrikovin kauden ”rappeutuneisiin lainvalvojiin”. Marraskuun manifestin jälkeen Vilho Pekonen oli tuomittu vankeusrangaistukseen laskujen väärentämisestä, julkisten varojen kavaltamisesta, laittomasta vangitsemisesta ja toisen poliisin varkaudesta nostaman kanteen keskeyttämisestä, sekä myöhemmin väärennetyn passin käyttämisestä.⁷²

Pekonen oli tuomionsa jälkeen paennut Helsingistä Pietariin välttääkseen kärsimästä rangaistustaan. Siellä hänen oli ensin huhuttu työskennelleen poliisin ilmiantajana nimellä Andrei Ivanovitsh Kolkoff. Myöhemmin entisen komisarion tiedettiin elättäneen itseään vuokraamalla ”huoneita matkustajille”, käytännössä pitämällä ”bordellintapaista”, kuten asia ilmaistiin. Talon

UUSI NAPOLEON VILHO PEKONEN-GOLKO.

— Paljastakappa pojat sabelinne ja tehkää hyökkäys, minä tulen kohta perässä.

Poliisimestariksi nimitetyn Vilho Pekosen tunnettuutta osoittavat lukuisat liika- ja peitenimet, joita hänestä käytettiin suurlakon jälkeisinä vuosina ja seuraavalla vuosikymmenellä – osin ehkä sensuurin kiertämiseksi. Vuosien 1908–1913 sanomalehdissä Pekonen oli milloin Adolfowitsh, Vilho Adolfowitsh, Wasili, Ivanovitsh, Golko, Goljko-Pekonen tai pelkästään ”titulus”. Pekonen valmiiksi verisine sapeleineen esitetään *Tuulispään* kuvassa syyskuun 1911 vastalausekokouksen väkivaltaisuuksien ohjastajana. Karikatyyrin tyyli-ilajille ominaisesti mellakan mittasuhteita ja verisyttä on kuvassa paisuteltu. Tapahtumista s. 163.

---

isännän mieltymyksestä väkijuomiin vitsailtiin tuolloin ja myöhemminkin yleisesti. Pekonen toimi Pietarissa nimellä Vasili Ivanovitsh Golko.⁷³

Poliittisen tilanteen muututtua Pekonen oli palannut takaisin Helsinkiin elokuussa 1909, minkä jälkeen tuulet olivat kääntyneet hänelle yhä myötäisemmiksi.⁷⁴ Tammikuussa 1910 keisari määräsi Pekosta koskevan, poliisiviranomaisten virkalaskujen vääräntämistä koskevan kanteen tutkimisen jätettäväksi sikseen ja huhtikuussa 1910 armahti hänet lisäksi Turun hovioikeuden antamasta tuomiosta, joka koski virkavirhettä⁷⁵ sekä loukkaavaa lausuntoa.⁷⁶ Nuorsuomalaisten tunnelmia puki tammikuussa sanoiksi *Suomalainen Kansa*, joka näki tapahtuneen vallalla olevan hallitussuunnan etenemiseksi. Lehti arvioi ”venäläisen taantumuksellisen virkavallan kohta katsovan tarvitsevan sellaisia miehiä kuin Pekonen ja kumppanit”. Samalla ennakoitiin ristiriitoja ja ”uusien yrityksiä Suomen valtiollisen ja kansallisen olemassaolon tuhoamiseksi”. Myös RKP:läinen *Wiborgs Nyheter* tulkitsi tapahtuneen ”ajan merkiksi” – mikä oli etenkin perustuslaillisten piirien suosima kiertoilmaus. Vanhasuomalaisten äänenkannattajissa uutisia Pekosen vapautuksesta ei heti erityisesti kommentoitu. Tähän oli ehkä kiusalliset historialliset syynsä, kuten jatkossa esitetään.⁷⁷

Venäläisen hallinnon kanta Pekoseen kävi ilmi *Novoje Vremjan* kirjeestä, jota siteerattiin suomalaisissa lehdissä elokuun alussa 1910. Lehtijutussa ”Syyttömien boikotin päätyttävä” lehdessä toivottiin, että hallinto palkkaisi uudelleen Pekosen ja muita suurlakon jälkeen erotettuja viranomaisia. Lehden mukaan nämä kykenisivät ylläpitämään venäläistä valtaa ja toimimaan tärkeimmissäkin viroissa.⁷⁸

Pian amiraalisenaatti myönsikin Pekoselle 16 000 ruplan korvauksen ansionmenetyksistään, mikä herätti Suomessa ärtymystä. Kärjekkäimmin päätöstä kommentoi elokuun 1. päivänä *Sosialidemokraatti* otsikolla ”Senaatti – konnien turva”. Kiristyneestä sensuurista huolimatta teksti oli ankaraa luettavaa. Pekonen oli kirjoittajalle yksi ”bobrikoffilaisen aikakauden inhottavimpia olioita, tunnoton ja häpeämätön sortovallan kätyri”. Hänen kaltaisen antoivat valtion ”varoja varastaen, kavaltaen ja juopotellen aivan erityisen yleisvaltakunnallisen leiman sille aikakaudelle, jonka edustajia he olivat”. Pekosen paluun nähtiin kuvastavan tuolloista hallitusjärjestelmää: ”laittomuuteen perustuvana, laittomuuksia harjoittavana, kaiken totuuden ja oikeuden polkijana” se tarvitsi ”lurjuksia, häpeämättömiä ja häikäilemättömiä kätyreitä tekemään illettävimmät rengintyöt, joita ylhäiset herrat ei omin kourin ilkeä tehdä”. Vanhasuomalaisetkaan eivät Pekosta lopulta säästelleet. Paljonkaan *Sosialidemokraatin* kirjoittajaa lempeämmin Pekosta ei nimittäin luonnehtinut *Viipuri*-lehden pakinoitsija Poskeinen kuvatessaan tätä ”yhdeksi [Bobrikovin ajan] illettävimmistä ilmiöistä”.⁷⁹

Vuoden 1910 lopussa eri suunnilla pantiin kuitenkin huojentuneina merkille, että senaatti oli hylännyt Pekosen eläkehakemuksen.⁸⁰ Tyrmistys oli sitäkin suurempi, kun paljastui, ettei eläkkeelle ollut tarvetta, koska Pekosta valmisteltiin jo tärkeään virkaan. Tammikuun puolivälin jälkeen maakuntien lehdissä alettiin uutisoida Helsingistä kantautuneesta kulkupuheesta: ”Pekonenko Viipurin poliisimestariksi?” Perustuslaillisen *Nya Pressenin* mukaan Pekonen oli käynyt senaatin talousosaston varapuheenjohtajan puheilla, ja pääkaupungissa kerrottiin, että tämä muuttaisi seuraavalla viikolla Viipuriin ottaakseen vastaan poliisimestarin viran.⁸¹

Huhua ei haluttu uskoa todeksi etenäkään paikan päällä”. Det vore nästen för stark”, katsoi *Viborgs nyheter*, joka luonnehti Pekosta yhdeksi ”af ofärdsårens schakaler”, ”besynnerligaste och horriblaste man kan tänka sig”.⁸² Sosiaalidemokraattisen viipurilaisen *Työ*-lehden haastattelema anonyymi poliisi ennusti ”uuden ajan koittoa, jolloin urkkijat ja kaikenkarvaiset inhottavat matelijat ryömivät loukoistaan esille lämmittelemään yleisvaltakunnallisuuden paisteessa”.⁸³

Venäläisen hallinnon äänitorvi *Novoje Vremja* näki lehtien reaktioissa jotain aivan muuta: lehden Suomi-komentaattori väitti ”koko kagaalin” olevan peloissaan Pekosen nimittämisestä, koska tämä oli aikanaan paljastanut ”Mechelinin kapinan” kiihotuksen ja salaiset yhteydet.⁸⁴ Huomio viittasi vuoden 1901 tapahtumiin: Pekonen oli tuolloin vastaanottanut ja raportoinut Helsingin poliisimestarille myöntyväisyysmielisen senaattorin Yrjö Sakari Yrjö-Koskisen ilmiannon, jossa oli ilmoitettu Yrjö-Koskisen ikkunan alla Helsingissä järjestetyn laittoman naukujaismielienosoituksen järjestäjät. Näihin kuului Ruotsalaisen puolueen ja nuorsuomalaisen kerma. Tästä oli seurannut Ruotsissakin noteerattu, juridisessa saivartelussaan farssimainen oikeudenkäynti, jossa lopulta vanha Yrjö-Koskinen itse oli ollut syytettynä väärästä ilmiannosta.⁸⁵

Nuorsuomalainen *Helsingin Sanomat* totesi, ettei Pekonen, jonka ”meriitit olivat yleisesti tunnettuja” ollut sopiva johtamaan poliisilaitosta, jonka tehtävänä oli järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitäminen kaupungissa.⁸⁶ Monien muidenkin lehtien kommentaattorit halusivat pitää huhuja mahdottomina, koska virkamiehiltä vaadittiin nuhteettomuutta.⁸⁷

Kulkupuheet osoittautuivat tosiksi, kun kenraalikuvernööri Seyn nimitti Pekosen virkaansa 30. tammikuuta 1911. Suomalaisten reaktiot olivat poikkeuksellisen yksituumaisia: Pekosta ei pidetty soveliaana siveellisyyden valvojana.⁸⁸ ”Uskomaton nimitys!” otsikoi vanhasuomalainen *Uusi Suometar* helmikuun alussa. *Savo*-lehti taas puki sanoiksi yleisiä tunteja todetessaan: ”Mikä tällä kaikella on tarkoituksensa? Eivätkö asianomaiset ymmärrä, että he iskevät murhaavia iskuja omaan arvoonsa kaikkien kunniallisten ihmisten silmissä? Rehellisen venäläisen nimittäminen olisi ollut vähäisempi loukkaus suoma-

laista yhteiskuntaa vastaan kuin suomalaisen armahdetun rikollisen nimitäminen.”⁸⁹ Uusi poliisimestari oli taustaltaan poikkeuksellinen myös siksi, että tämä oli siviilihenkilö. Pääsääntöisesti Suomen suuriruhtinaskunnan poliisimestarit olivat keisarillisen armeijan aktiiviupseereita.⁹⁰

Poliisimestari Lucanderin lähtöä pidettiin menetyksenä. Läänin jo jättäneen kuvernööri von Troilin tavoin erotettua poliisimestaria kiitettiin kaupungin yleisen järjestyksen parantumisesta: ”Näin se voisi pysyä pystyssä siitä huolimatta että järjestyksenvalvojaksi nimitetään poliisimestari Pekonen.” Nuorsuomalaisen *Keski-Suomen* toimittaja kärjisti: ”Lucanderin olisi pitänyt hyökätä komppanian kanssa ruotsalaiselle lyseolle ja pieksää koululaiset henkihieveriin ja muutama kuoliaaksikin. Näin hän olisi pitänyt virkansa.”⁹¹ Vasemman laidan lehdet maalailivat tapahtuneesta erityisen synkkiä tulevaisuuskuvia. Niihin nähden nuorsuomalainen *Keski-Suomi* teki tapahtuneesta suorastaan lohdullisen päätelmän todetessaan, että hallitusjärjestelmä hävittäisi tällaisten palvelijoiden avulla itsensä.⁹²

Poliisinimitys ylitti jopa kansainvälisen uutiskynnyksen. Se uutisoitiin Ruotsin päälehdissä,⁹³ ja brittiläinen *The Economist* julkaisi Suomen asemasta pitkän kirjoituksen, jossa Suomen kohtelun – ja ”ajan merkinä” Pekosen nimitämisen – varoitettiin voivan heikentää Englannin ja Venäjän välisiä suhteita. Nimitys riitti yksinäänkin liberaalin *The Manchester Guardianin* uutisaiheeksi – ja retoriikka viittaa tiedonlähteen nuorsuomalaiseen alkuperään.⁹⁴ Passiivisen vastarinnan muotoihin oli kagaalin ajoista lähtien kuulunut Suomen uhatun aseman saattaminen muun maailman tietoon, ja Suomen äänitorvena anglo-saksiseen maailmaan toimi 1910-luvun alussa useimmiten nuorsuomalainen tohtori, naiskagaalin perustaja Tekla Hultin.⁹⁵

Uudessa Suomettaressa julkaistiin helmikuun 10. päivänä 1911 senaatin talousosaston varapuheenjohtajan (”pääministerin”), Vladimir Markovin kannanottoja nimityksestä. Hän kertoi, että poliisivalinta oli Pekosen tarmokkuuden ja energisyyden ansiota. Väitetyn paritustoiminnan Markov kumosi huhuna, joka pohjautui talon ”sopimattomasti esiintyneen asukkaan” häätöön. Markov kuittasi Pekosen saamat rikostuomiot osoitukseksi Suomen oikeuslaitoksen epäluotettavuudesta. Etenkin perustuslaillisissa lehdissä Markovin huomautettiin näin puuttuneen korkeimman hallitusvallan edustajana tuomioistuinlaitoksen toimintaan, mitä pidettiin skandaalimaisena.⁹⁶

Helmikuun puolivälissä monissa paikallisissa ja valtakunnallisissakin lehdissä kerrottiin poliisimestarin värikkästä tervetulo puheesta alaisilleen. Pekosen väitettiin lausuneen, että isänmaalle ovat koittaneet ”golkot” ajat – valtiollinen sorto oli riistänyt Viipurilta poliisimestarin ja asettanut tilalle hänet. Paikalla olleet kokivat irvokkaaksi etenkin puheen loppukaneetin:⁹⁷

Kaksi Suomen ystävää.

Markoff: Luulevat että minä en rakastaisi Suomea, mutta siinä ne luulevat väärin. Onhan Suomi minun isänmaani niinkuin sinunkin rakas Vilho Adolfovits Pjekonen, minä rakastan Suomea ihan yhtä paljon kuin sinäkin...

Eräs „huligaani“ on lähettänyt meille seuraavan runon, josta ilmenee, että rahanhaluisia on tässä maassa muitakin kuin Pekonen. Että yleisöllekin kävisi selville vallitseva mädännäisyys, julkaisemme „huligaanin“ meille lähettämät säkeet. Ne kuuluvat näin:

Eläköön ystävyys.

*Kaks' omppi hyvää ystävää,
Markoff ja Pekos-vainaa,
se Golko, kas, on rikas mies,
hän vaikka rahaa lainaa.*

*Niin, toinen ystäivistä se
toiselle rahaa myöntää,
ja toinen kiittää, ehkä myös
prosentin hälle työntää.*

*Ah, jospa miekin saisin ees
tuhantista kuustoista,
niin eläisin vain viinasta
ja rasvaisesta voista!*

Yleisporvarillinen pilalehti *Tuulispää* ironisoi sapelisenaatien varapuheenjohtajan (pääministeri) Vladimir Markovin ja Vilho Pekosen Suomen-ystävyyttä.

”Vaadin alaisiltani vain puolueettomuutta ja rehellisyyttä.”⁹⁸ Virkaan astuttuaan Pekonen alkoi tehdä painokanteita häntä itseään tai poliisivoimia arvostelleista lehtikirjoituksista ja vaihtaa lainvalvojia omiin, usein venäläisiin suosikkeihinsa. Näkyvimmän tuen mielenosoitusten hajottamiseen poliisipäällikkö sai venäläisestä Ivan Tabanosista, joka nimitettiin kesäkuussa 1911 etsivän poliisin apulaiskomisarioksi.⁹⁹ Pekosen kaudella poliisin resursseja vahvistettiin huomattavasti: hänen kuolinvuonnaan 1916 Viipurissa työskenteli peräti 200 konstaapelia, 7 komisariota ja 14 ylikomisariota. Määrä on kaupungin asukaslukuun nähden huomattava.¹⁰⁰

Vapaa-ajan vieton valvonta kiristyi Viipurissa heti Pekosen tultua virkaan. Kun Viipurin anniskeluyhtiö ilmoitti helmikuun puolivälissä poistavansa aiemmin

palkkaamansa partiopoliisin kapakkansa edestä, poliisimestari uhkasi hankkia tilalle sotilaspatrullin.¹⁰¹ Myös työväen kulttuuritoimintaa suitsittiin. Esimerkiksi poliisimestari kielsi Viipurin Työväenteatterilta Bissonin *Mustasukkainen*-näytelmän esittämisen sillä perusteella, että seuraava päivä oli rukoussunnuntai, vaikka samaan aikaan kaupungilla saatiin esittää muun muassa elokuvia. Myöhemmin kiellettiin kokonaan Santeri Ivalon *Lahjoitusmaat*-näytelmän esittäminen. Kontrolli voimistui myös maalaiskunnan puolella, jossa nimismies Räsänen kielsi Talikkalan työväenyhdistykseltä iltamien järjestämisen sunnuntaisin. ”Todellakin bobrikovilaisajat palaavat riento-askelin ja Viipurin lääniin ensimmäisenä”, kommentoi nuorsuomalainen *Viipurin Sanomat*.¹⁰²

Virkamiesten toiminnan laillisuuden valvoja eli prokuraattori vaihdettiin ennen kuin Venäjän duuma alkoi luoda uutta Suomeen tarkoitettua yleisvaltakunnallista säännöstöä, ja myös virkaa tekevä prokuraattori Immi Savonius sai väistyä tammikuussa 1911 kieltäytyttyään nostamasta kenraalikuvernöörin vaatimaa syytettä yleisvaltakunnallisen lain arvostelemisesta. Tilalle nimitettiin amiraalisenaatin kamaritoimituskunnan päällikkö Aleksei Hosiainov.¹⁰³ Kesään 1911 mennessä kaikkiaan kuuden läänin kuvernöörit ja joukko keskusvirastojen johtajia oli vaihdettu, ja suunnitelmat luotsilaitoksen venäläistämisestä olivat toteutusvaiheessa. Lehdistön toimintaa rajoitettiin rahoittamalla budjetissa virkoja lehdistösensuurin toteuttamiseksi.¹⁰⁴

Nuorsuomalainen *Kajaanin lehti* pohti oikeustajun vastaisten virkanimitysten motiiveja. Edeltävien 12 kuukauden aikana kuvernöörit oli vaihdettu ”idästä annettujen käskyjen täyttäjiin”, Helsingin tullimestari alaen perehtymättömään, aviorikoksesta tuomittuun venäläiseen ja prokuraattori venäläiseen, joka ei tuntenut Suomen lakeja. Myös keskusvirastojen päällikköjä vaihdettiin parhaillaan. Linjan täydensi rikoksista tuomitun, ”yhteiskunnan hylkimän miehen” nimittäminen Viipurin poliisimestariksi. Toimittaja epäili tahallista kansan yllyttämistä ja kysyi: ”Usutetaanko tällä suomalaisia tekoihin joista seuraa Suomen uusi aseellinen valloitus?”.¹⁰⁵ Kysymys väreili ilmassa yleisesti, mutta poliittisten piirien mielipiteet uhkakuvan välttämisen keinoista poikkesivat toisistaan.

Tukimielenosoituksesta mellakaksi: polttoainetta syksyn 1911 vale uutisoinneille

Karjalassa edellä mainittu valloitus oli jo alkanut ilman aseita kulttuurisena ja asutuksellisenä levittäytymisenä. Raja-Karjalassa luotiin venäläistä koululaitosta ja yhdennettiin ortodoksikirkkoa, Kaakkois-Kannaksella levisi pietarilaisten huvila-asutus.¹⁰⁶ Keisarikunnan suojeluosaston agentit jäljittivät Viipurissa aktiivisesti vallankumoukselliseksi epäiltyjä maanmiehiään ja urkinnasta, kotietsinnöistä, kirjeiden takavarikoista ja vangitsemisistä oli vuodesta 1908

Suomen silpojat työssään.

Seyn: Suomi-tyttö on hyvä tyttö: vaikk' vähä koskemas ni ei yhtää huutamas!

Piiska-lehden poikkeuksellisen raaka näkemys Venäjän hallinnosta Suomi-neitoa silpomassa. Talvella 1914 Venäjän hallitus alkoi suunnitella uudelleen Viipurin läänin liittämistä suoraan keisarikuntaan, mutta maailmansota muutti suunnitelmia.

tullut yhä useampien arkipäivää. Venäläisten vallankumouksellisten liikehdintä oli antanut synn suunnitelmille Viipurin läänin väliaikaiseksi liittämiseksi Venäjään vuodesta 1907 alkaen, ja talvella 1911 Viipurin venäläiset upseerit esittivät pysyvääkin yhdistämistä. Venäläisissä lehdissä kirjoitettiin, että näin olisi hyvä juhlistaa Viipurin kuvernementin Suomen suuriruhtinaskuntaan liittämisen satavuotispäivää. Merkkivuoden omaehtoinen muistaminen Viipurissa sen sijaan kiellettiin.¹⁰⁷

Tässä vaiheessa liitoshankkeiden herättämä kansainvälinen huomio sai duuman ja ministerineuvoston silti tyytymään vähempään: keisari hyväksyi heinäkuussa 1911 ministerineuvoston esityksen Kivennavan ja Uudenkirjon kuntien liittämistä Venäjään osaksi Pietarin kuvernementtia.¹⁰⁸ Kuntien liitospäätöksen virallisena perusteena olivat huvila-asutuksen tiivistämät kulttuuriset ja taloudelliset yhteydet Pietariin, väestön venäläisyys, Kronstadtin linnoituksen läheisyys ja venäläisten sosialistivallankumouksellisten aktiivisuus rajaseudulla. Asia eteni tämän jälkeen venäläiseen lainvalmistelukomiteaan.¹⁰⁹

Vaikka Kaakkois-Kannaksen erottamista oli valmisteltu jo Bobrikovin kaudella, päätös koettiin Suomessa syväksi vääryydeksi. Läänin silpomisen katsottiin vaarantavan Karjalan ja myöhemmin koko Suomenkin valtiollisen aseman ja loukkaavan paikallisten suomalaisten oikeuksia. Näistä syistä hanke tuomittiin jyrkästi ja yksimielisesti puoluepoliittisen kentän kaikilla laidoilla; *Viipuri*-lehdessä yhdistämispäätöksen perustamisasiakirjasta puhuttiin rosvoromaanina.¹¹⁰ Tapahtuneen seurauksena etenkin vanhasuomalaiset piirit hajosivat: *Viipuri*-lehden toimitus pyrki ehkäisemään liittämishankkeen toteutumista muuttamalla aiempaakin myöntyväisemmäksi, kun muun Suomen vanhasuomalaiset alkoivat samasta syystä kääntyä Venäjän-politiikassaan vastarinnan tielle.¹¹¹

Erytisen järkyttyneenä liittämispäätöstä vastaan protestoi paikallinen väestö, jolle ilmaistiin tukea myötätuntokokouksissa eri puolilla Suomea. Näistä tapahtumista muistetuimmaksi muodostui syyskuussa 1911 väkivaltaiseksi muuttunut 3 000 henkeä yhteen koonnut työväenliikkeen vastalausekokous, joka järjestettiin Punaisenlähteentorilla kuvernöörin kiellosta huolimatta. Paikalle käsketyt santarmit ja sotilaat yrittivät hajottaa mielenosoitusta ja estivät *Työ*-lehden toimittajaa, kansanedustajaa Matti Airolaa esiintymästä. Tämä esitti lopulta vastalausepuheensa maalaiskunnan työväentalon katolta.¹¹²

Kun kansanjoukot eivät ottaneet hajaantuakseen, poliisipäällikkö Pekonen määräsi ratsupoliiseja käymään Esplanadilla sapelit paljastettuina väkijoukon päälle, ja käskyn uusi paikalle päästyään linnoituksen komendantti, kenraali Petrov. Tosin osa poliiseista kieltäytyi hyökkäämästä.¹¹³ Tusinan verran osallistujia joutui paikkauttamaan haavojaan sairaalassa. Myöhemmin *Työmies* tiesi kertoa useiden poliisimiesten omatoimisesta eroamisesta, koska nämä eivät halunneet hajottaa vastalausekokouksia.¹¹⁴

Poliisin provosoimaksi mellakaksi kääntynyt mielenosoitus päättyi jo vakiintuneisiin, lehdissä tarkasti kuvattuihin rauhanomaisiin seremonioihin: ensin kolminkertaiseen eläköön-huutoon isänmaalle, minkä jälkeen mielenosoittajat kajauttivat Espilän edessä Fredrik Paciuksen *Suomen laulun* ja P. J. Hannikaisen vuonna 1899 säveltämän *Karjalaisten laulun*. Poliittista yhteislauluperinnettä

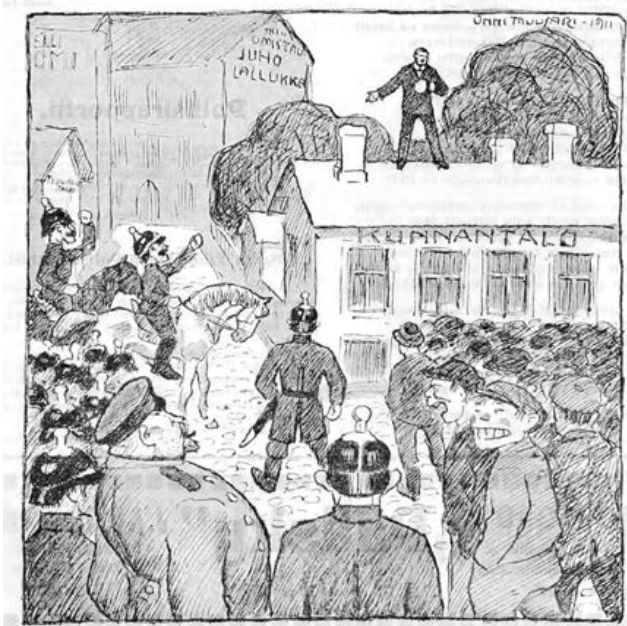
olivat edistäneet eurooppalaisen työväenliikkeen esimerkki ja kotimaiset laulujuhlat, ja tapa oli vakiintunut protestin muodoksi viimeistään Bobrikovin kaudella. Kun osoitettiin mieltä Suomen alueeseen kajoamista vastaan, sopivat työväenkin kokoukseen tässä vaiheessa isänmaalliset laulut.¹¹⁵

Kansanedustaja Airola sekä useita mielenosoittajia vangittiin epäilyinä ”kansan yllyttämisestä ja provokatsioonista”. *Tampereen Sanomat* kommentoi tapahtunutta mielivallaksi ja itämaiseksi raakuudeksi. Linnoituksen komentantin aloitteesta Pekonen määräsi Airolan karkotettavaksi Viipurista,¹¹⁶ ja vielä saman kuun aikana kuntien irrottamispäätöstä protestoineet myötätuntokokoukset kiellettiin hallituksen vastaisina mielenosoituksina. Väkivaltaiseksi äitynyt mielenosoitus herätti huomiota maailmallakin.¹¹⁷

Sosialidemokraattien paikallisjärjestön johtohenkilöt kantelivat mielenosoituksen kieltämisestä Viipurin hovioikeuteen, ja samoin teki Airola vangitsemisestaan ja karkottamisestaan. Hovioikeus tuomitsikin Pekosen, kuvernöörin ja lääninnotaari Arvi Väntin virkavirheistä sakkorangaistuksiin ja harkitsi näille syytettä lääninviskaalia halventaneesta kirjoittelusta. Kaupunginvaltuusto valitti lisäksi prokuraattori Hosiaianoville poliisien voimankäytöstä. Prokuraattori vastasi omalla tavallaan: hän riitautti Pekoselle virkavirheestä tuomitun rangaistuksen ja määräsi koko jutun palautettavaksi hovioikeuteen.¹¹⁸

Vähemmälle huomiolle on jäänyt, etteivät porvarilliset sanomalehdet hyväksyneet alkujaankaan kuvernöörin kieltämän vastalausekokouksen järjestämistä. Esimerkiksi *Helsingin Sanomat* vaati sosiaalidemokraateilta jatkossa enemmän vastuullisuutta Suomen asemaa vaarantavien provokaatioiden välttämiseksi. *Viipuri* puolestaan varoitti tällaisten kokousten vain luovan mahdollisuuksia epätoivotuille virkanimityksille.¹¹⁹

Uudessa Suomettaressa ihmeteltiin, kuinka rauhallisesti kuvernööri von Pfaler ja Viipurin muutoin aktiivinen poliisimestari ottivat vastaan tietoja sotaväen turvattomasta asemasta läänissään.¹²⁰ Moitteita ei kohdistettu siviilihallinnon ylimpiin järjestyksenvalvojiin, paikalliseen kuvernööriin tai poliisimestariin, kun *Novoje Vremja* uutisoi loka-marraskuussa 1911 venäläisiin sotilaisiin kohdistuneista hyökkäyksistä Viipurissa. Se kertoi, että duuman nationalistiset voimat olivat jättäneet Viipurin levottomuuksista Venäjän sotaministerille välikysymyksen sotilaallisten valtuuksien lisäämiseksi Suomessa. Lehti nosti varoittavaksi esimerkiksi ”tyypillisestä suomalaisesta oikeudellisesta ilveilystä” Viipurin raastuvanoikeuden tuomion, joka vapautti erään maalari Saarnion syytteestä santarmieversti Kunakovin murhayrityksestä. Syyskuun mielenosoituksen liittynyt syyte oli suomalaisten todistajien mukaan tekaistu. Venäläislehdet väittivät Viipurissa lisäksi ammutun esimerkiksi neljän yksikön vartiosotilaita, tarkk’ampujapataljoonan suomalaista miehistöä ja seitsemää komppanian kasarmia.¹²¹

Se oli niin helppoa!

Polisimiesten tehtävä tässä maassa on järjestyksenpito. Tavallisina levollisina aikoina se on jokseenkin helppo tehtävä. — (Pekosen päiväkäskyä Viipurin poliisilaitokselle.)

Ristiretki Punasenlähteen torilla 1 p:nä syysk. armon vuonna 1911.

Ja Henrikki-piispa se Kupittaalla
kansoa ennen muinoin kasti.
Miekalla, keihäällä, tapparalla
hän poika huiteli ankarasti.
Ja „pakanat“ uuteen uskohon kääntyi,
tai vanhassa uskossa uneensa nääntyi.

Nyt Pekonen, Pfaler ja komendantti
on jäljillä muinoisen Henrikki-herran.
Näät, suomakot ryssiksi — suora on kantti —
saatava varmasti kaikki on kerran.
Ja kolmikko tuo kun tuumaitsi hetken,
niin suoritti suuren se ristiretken.

Punasenlähteen luokse se johti
joukkonsa, keskelle pakana-parven.
Kiiltävät napit ja sapelit hohti,
päälaissa näin minä „autuuden sarven“.
Mutt' „pakanat“ ne seisoi ja ihmetteli:
„näin kauanko Henrikin-ruoja se eli?“

Niin, siinä ne marssivat „kastehen“ tuojat,
ja toiset heistä noin ratsuilla ajaa.
Henkeä täynnä on sydämen suojaat
ja tuntuu kuin jotakin vielä ois' vajaa.
Mutt' maltappa, kaikki on hyvin jo kohta.
näät pistinten kärjet jo ilmassa hohtaa.

Ja „piispamme“ Wilho, se intoa saapi
ja panssaririnta se riemusta riehuu.
„Hoi pojat!“ — nyt ilmahan kajahtaapi —
„hajalle pakanaparvi mi kiehuu!“
Ja vihdoin ratsut ja miehet ne ryntää
ja uudelle uskolle tietä ne kyntää.

Mutt' „pakanaraukat“ ne touhulle hymyy
ja ivanauruja ilmahan heittää.

— „Mutt' missä ne kastajat juukelit lymyy“,
tuumii Wilho ja harminsa peittää.
Hän näki näät touhun keskellä unta,
ett' kastehen suoritti palokunta.

Näin jatkui puuhut, touhut ja vaivat
ja „pakanat“ kastetta vaille jäivät.
Mutt' kastajamahtajat häpeän saivat,
nyt nielevät sitä ne göt, sekä päivät.
Ja suomakot yhä on suomakoita,
mutt' retkeilijöitä takaa en noita.

Laulu-Janne.

Laulu kolmesta komiasta herrasta.

Kolme on mahtia Viipurissa,
tokkopa pirutkaan helvetissä
ärtyisempiä lienee.
He kaikkehen tarttuu, kaikessa häärää,
syyttä ja suotta, ilman määrää.
Mihin se viimein vienee.

Tänään käskevät, huomenna kieltävät,
tokkopa, tompelit, itsekään tietävät
mikä on oikea, väärä.
Itse he kantavat punasta paitaa,
toiset jos näyttävät vaikka sen laittaa
heti hypivät niinkuin jäävät.

Poliisimestari Pekonen seuraamassa Punasenlähteenkadulla (kadun aikalaisnimi) vastalausekokousta ja Matti Airolan puhetta. Viipurilainen työväen pilalehti *Piiska* rinnasti syyskuun mellakan järjestäjät ristiretkiajan hahmoin.¹²² Helsingin sosiaalidemokraattinen *Kurikka* puolestaan kuvallisti mielenosoituksen poliisiväkivaltaa ja irvaili pohjalaisen kansanlaulun mitassa Viipurin poliisimestarin, linnoituksen komendantin ja kuvernöörin saumattomalle yhteistyölle.

Uutisointi tuomittiin Suomen lehdissä törkeäksi vääristelyksi. Myöntyväisin *Viipurikin* tuomitsi toistuvasti *Novoje Vremjan* Viipurin oloja ja väestön Venäjä-suhdetta mustamaalaavan kirjoittelun. Jopa poliisimestari Pekonen joutui vuodenvaihteessa 1911–1912 joksikin aikaa Venäjän hallinnon epäsuosioon ja siirtohuhujen kohteeksi huomautettuaan suomalaisiin kohdistuneiden syytösten perättömyydestä. Vaikka suomalaiset lehdet kirjoittivat Pekosen asemasta huvittuneesti, taustalla piili vakavan selkkauksen vaara, sillä prokuraattori Hosiainov väitti Viipurin poliisilaitosta kykenemättömäksi rikoksen tutkintatehtäviin poliisimestarin ”isänmaallisuuden” takia. Linnoituksen komendantti Petrov, joka suomalaisia syytteli, sai joka tapauksessa tilattua mieleisensä tutkinta-asiakirjat omien kontaktiensa avulla.¹²³

Suomalaisia syyttämällä motivoitiin tosiasiallisesti duumassa marraskuussa käsiteltyä kysymystä venäläisten kansalaisoikeuksien laajentamisesta Suomesa.¹²⁴ Ilmapiiriä saattoi koventaa myös Stolypinin murha syyskuun puolivälissä 1911. Se ei vielä ollut tiedossa, että murha jäädyttäisi käytännössä Kaakkois-Kannaksen kuntien erottamistoimet.¹²⁵

Lääninhallinnon puhdistuksen jakavat mielipiteitä

Pian kuvernööri von Pfalerin noustua virkaansa alkoivat puhdistukset lääninhallinnon alaisissa organisaatioissa. Etenkin Rannan kihlakunnan kruununvouden Brutus Lagercrantzin erottaminen oli loppuvuodesta 1911 vain ajan kysymys. Lagercrantz, joka oli Bobrikovin kaudella toiminut moitteitta lääninrahastonhoitajana, oli joutunut uuden kuvernöörin epäsuosioon siitä syystä, ettei hän ollut osallistunut virkamiesten kunniatervehdyskäyntiin von Pfalerin aloittaessa virassaan. Poissaolon syyksi Lagercrantz oli ilmoittanut meneillään olleen veronkannon ja sairastumisensa. Kun kruununvouti oli lopulta mennyt tervehtimään uutta kuvernööriä, von Pfaler oli vastaanottanut tämän ”ankarin sanoin ja tyytymättömänä viivyttelyyn” sekä siihen, että kruununvouti oli frakin sijaan pukeutunut tavalliseen takilliseen työpukuunsa. Kuvernööri oli ennustanut yhteistyön tulevan kaiken tapahtuneen perusteella erittäin vaikeaksi, ja kun Lagercrantz oli myöhemmin pyrkinyt kuvernöörin puheille juhlaan virkapukuun (frakkiin) pukeutuneena, oli isäntä osoittanut tämän ulos ja ker-tonut olevan jo liian myöhäistä. Von Pfaler esitti loppuvuodesta 1911 senaatille kruununvouden rankaisemista frakkiepisodista. Senaatti oli väliaikaisen erottamisen kannalla, mutta kenraalikuvernöörin esityksestä se hyväksyi äänestyksen jälkeen Lagercrantzin pysyvän erottamisen talvella 1912.¹²⁶

Epäkunnioittavaa pukeutumista ei pidetty erottamisen todellisena syynä. Lähtöpassien taustaksi vihjattiin pikemmin sitä, että Lagercrantz oli kieltäytynyt

vuokraamasta omistamastaan kivialosta asuntoa poliisimestari Pekoselle. Syyksi hän oli maininnut, että muut vuokralaiset olisivat siinä tapauksessa muuttaneet talosta pois. Pekosen asunnonsaantivaikeudet olivat herättäneet huomiota jo tämän tullessa virkaansa helmikuussa 1911. Tuolloin eräs hovioikeudenneuvos oli yleistä paheksuntaa välttääkseen joutunut jopa ilmoittamaan julkisesti, ettei tällä ollut mitään tekemistä Pekosen asunnonvuokra-asioiden kanssa.¹²⁷

Kruununvoudin erottaminen herätti Viipurin perustuslaillisissa (nuor-suomalaisissa ja ruotsinkielisissä) piireissä epäuskoa. ”Törkeä oikeudenloukkaus”, totesi *Viipurin Sanomat*. ”Ett bevis på oerhört brutalitet”, luonnehti erottamista *Viborgs Nyheter*, joka näki sen osoitukseksi Kaspianmeren takaisten menetelmien rantautumisesta Suomen siviilihallintoon. Lagercrantz oli ehtinyt toimia valtion palveluksessa 34 vuoden ajan ja oli paikallisten lehtien mukaan tullut tunnetuksi sekä ”lämpimän uskonnollisesta mielenlaadustaan” että lojaaliudesta, korrektiudesta ja nuhteettomuudesta virkamiehenä ja kansalaisenakin. Perustuslaillisissa lehdissä erotettua kuvattiin tarkaksi, mutta inhimilliseksi kruununvoudiksi.¹²⁸ Paikallista työväenlehteä tapahtunut ei sen sijaan suoranaisesti liikauttanut, sillä veronkantoviranomaisiin suhtauduttiin lähinnä verenimijöinä. *Piiska*-pilalehti käänsi tapahtuman silti uuden kuvernöörin kritiikiksi.¹²⁹

Vanhasuomalainen *Viipuri* näki puolestaan erottamisen syylliseksi pitkälti Lagercrantzin itsensä, koska tämä oli laistanut ohjesäännön edellyttämistä tervehdyskäyntimuodoista. Virkapukuun pukeutumatta jättäminen tulkittiin sekin harkituksi mielenosoitukseksi, jos kohta Lagercrantzin rangaistustakin pidettiin kohtuuttomana. Vaikka kirjoittajan käsitys laiminlyöntien tarkoituksellisuudesta saattoi osua oikeaan, *Viipurin Sanomat* ja *Karjala* tuomitsivat *Viipurin* kirjoituksen venäläisten mielistelyksi.¹³⁰

Lääninhallituksen organisaation puhdistuksen oli jo tätä ennen käynnistänyt lääninsihteeri O. Algrenin pysyvä ja varalääninsihteeri W. Suhosen väliaikainen erottaminen maaliskuussa 1911. Syynä oli se, että nämä olivat kieltäytyneet panemasta toimeen Terijoella kenraalikuvernöörin määräämää kotitarkastusta, koska sille ei ollut rikoslaissa määriteltyjä perusteita. Sama tapaus oli kiirehtinyt aiemmin kuvernööri von Troilin erottamista. Algrenin erottaminen herätti Suomessa huolta mielivaltaisten kotitarkastusten yleisty- misestä. Suhonen puolestaan sai pitää virkansa ainoastaan lääninhallinnon toiminnan jatkumisen varmistamiseksi, sillä avoimeksi tulleeseen lääninsihteerin virkaan ei ilmoittautunut ainuttakaan pätevää hakijaa.¹³¹

Vuodesta 1910 alkaen *Viipurin* Venäjän-politiikkaa alettiin arvostella puolueen pää-äänenkannattajassa *Uudessa Suomettaressa*, ja oman puolueen piirissä kaikkein vastakkaisimman linjan myöntyväiselle *Viipurille* omaksui Turun vanhasuomalaisten äänenkannattaja *Uusi Aura*, joka alkoi vuodesta 1912

alkaen vaatia suomalaisilta virkamiehiltä yksiselitteisesti laillisuuskantaa, tosin sanoen kieltäytymistä venäläisessä lainsäädäntöjärjestyksessä annettujen lakien tunnustamisesta.¹³²

Vuosien 1911–1913 aikana *Viipurin Sanomissa* ja *Karjalassa* pilkattiin säännönmukaisesti *Viipurin* lehtikirjoituksia, jotka pyrkivät selittämään Venäjän perusteluja yhdenmukaistamistoimilleen. Vähintään yhtä teräväsanaisesti kritisoi työväenlehdistön kirjoittelua, joka ei tyytynyt tuomitsemaan Venäjän toimia vaan lietsoi arvostelijoiden mukaan vihaa yhdenmukaistamispolitiikkaa vastustaneita suomalaisia viranomaisia kohtaan.¹³³ Toisaalta myös halventavan ryssä-sanan käyttö Venäjän viranomaisista yleistyi *Työ*-lehdessä voimakkaasti vuodesta 1908 alkaen – tyrehtyäkseen sotasensuuriin vuonna 1914.¹³⁴

Ajan oloissa kovasanaisuus kannatti, sillä kahden fennomaanipuolueen kannatus kehittyi Viipurissa ensimmäisten eduskuntavaalien jälkeen vastakkaisesti. Sekä suomalaista että nuorsuomalaista puoluetta oli äänestänyt ensimmäisissä vuoden 1907 eduskuntavaaleissa vajaa viidennes viipurilaisista äänestäjistä. Vuosina 1911 ja 1913 nuorsuomalaisille meni jo yli puolet kaupunkilaisten äänistä (mihin tosin vaikutti RKP:n listan puuttuminen jälkimmäisistä vaaleista), mikä merkitsi muuta Suomea selvästi korkeampaa kannatusta. Suomalaisen puolueen kannatus sen sijaan hupeni runsaan 10 prosentin suuruusluokkaan. Vajaa kolmasosa viipurilaisten äänistä meni vaaleista toiseen sosiaalidemokraateille, vaikka suurin osa puoluetta kannattaneesta työväestöstä asui esikaupungeissa kaupungin rajojen ulkopuolella.¹³⁵

Tietoisesti myrskyä päin

Kruununvoudin virasta erottaminen ei ajanut Lagercrantzin henkilökohtaista taloutta vaikeuksiin, vaan hän perusti entiseen kruununvoudin konttoriin Viipurin Vaasankadulla yksityisen asianajotoimiston. Palkkatyönsä ohella hän työskenteli Viipurin maistraatin ylimääräisenä jäsenenä. Sen sijaan erottamisen seuraukset olivat hankalat Rannan kihlakunnan veronkannolle, kun voudin tehtävä jäi pitkäksi aikaa täyttämättä.

Jos Lagercrantz selviytyikin vielä kohtuullisesti talvisesta erottamisesta, tehtävä maistraatissa koitui hänelle hyvinkin kohtalokkaaksi. Suomen ja Venäjän lakien soveltamiseen liittyneiden ristiriitojen myötä Lagercrantz päätyi Suomen suuriruhtinaskunnan ensimmäisenä hallintomiehenä tutkintavangiksi pietarilaiseen Spalernajan vankilaan syyskuussa 1912, ja loppusyksystä hänet tuomittiin vapausrangaistukseen yhdenvertaisuuslain rikkomisesta. Lagercrantzin kohtalon jakoivat pian muutkin Viipurin maistraatin jäsenet sekä koko Viipurin hovioikeuden 24-henkinen tuomarikunta. Pian viipurilaisia

viranomaisia seurasivat pietarilaisissa vankiloissa neljän muun kaupungin maistraattien jäsenet ja muutama Turun hovioikeuden tuomari.¹³⁶

Aiempaa kovaotteisempia puhdistuksia taustoitti toukokuussa 1912 voimaan tullut yhdenvertaisuuslaki, joka oli annettu venäläisessä lainsäädäntöjärjestyksessä duuman ja Venäjän ministerineuvoston päätöksellä. Se antoi venäläisille ääni- ja vaalioikeutta lukuun ottamatta samat oikeudet kuin suomalaisille. Tällä perusteella esimerkiksi kaikki Suomen virkakoneiston virat avautuivat venäläisille. Laki määräsi, että epäilyt yhdenvertaisuuslain rikkomisesta oli tutkittava ja tuomittava venäläisessä tuomioistuimessa ja rikoksista mahdollisesti tuomittavat vapausrangaistukset voitiin määrätä kärsittäviksi Venäjällä. Viimeksi mainittujen säännösten tavoitteena oli torjua sen kaltainen passiivinen vastarinta, jota venäläistämistoimet olivat kohdanneet Bobrikovin kaudella.¹³⁷

Perustuslailliset piirit sopivat lain voimaantultua kulissien takana yhteisistä menettelytavoista yhdenvertaisuuslain vastustamiseksi. Tapahtumia 1920-luvulla muistellut nimimerkki Iivari kertoi Viipurin nuorsuomalaisten toimistolla järjestetyn useita kokouksia, joissa tulevia menettelytapoja suunnittelivat esimerkiksi kihlakunnantuomari Pehr Evind Svinhufvud, toimittaja Tekla Hultin ja pormestari Werner Fagerström. Tapaamisiin osallistui lisäksi maistraatin ja hovioikeuden jäseniä ja paikallispoliitikkoja – myös vanhasuomalaisia. Svinhufvudin kerrottiin ennustaneen tulevan tapahtumavyöryn aivan oikein.¹³⁸

Monipolvinen ketjureaktio alkoi Viipurissa erään Venäjän alamaisen lähettämistä elinkeinoilmoituksesta. Jaroslavin kuvernementista tullut talonpoika Ivan Sopotov¹³⁹ oli jättänyt heinäkuun alussa 1912 Viipurin maistraattiin ilmoituksen liha- ja riistakaupan perustamisesta. Vuoden 1879 elinkeinoasetus oli vapauttanut suomalaiset luvan hakemisesta liikkeen perustamiselle, ja yhdenvertaisuuslain myötä saman oikeuden saivat muutkin Venäjän alamaiset. Vaikka venäläisten laajaa liiketoimintaa ei sinänsä vastustettu, Viipurin kaupunginhallinto ei missään nimessä taipunut sen vapauttamiseen yhdenvertaisuuslain nojalla – koostuihan Viipurin maistraatti perustuslaillisista ruotsinmielisistä.¹⁴⁰ Maistraatin muodostivat kesällä 1912 jo mainitut pormestari Werner Fagerström ja lisäjäsen Brutus Lagercrantz sekä raatimies Georg Palmroth. Tässä kokoonpanossa maistraatti kieltäytyi elinkeinoasetuksen nojalla ottamasta Sopotovin elinkeinoilmoitusta käsittelyyn¹⁴¹ ja kehotti tätä sen sijaan anomaan liikkeelleen lupaa kuvernööriltä. Näin maistraatti toimi vastaavissa tapauksissa jatkossakin.¹⁴²

Ivan Sopotov ei tyytynyt maistraatin vastaukseen, vaan valitti yhdenvertaisuuslain vastaisesta päätöksestä kuvernööri von Pfalerille. Kuvernööri vei asian kenraalikuvernöörille, joka piti menettelyä yhdenvertaisuuslain tahallisena vastustamisena ja ilmoitti asian Pietarin piirioikeuteen.¹⁴³ Elokuun alkupäivi-

nä 1912 Suomen lehdissä uutisoitiin yleisesti von Pfalerin aloittaneen yhdenvertaisuuslain soveltamisen ensimmäisenä Suomen viranomaisena.¹⁴⁴

Karjala-lehdessä analysoitiin:

Viipurin lääni on tässä, niin kuin usein kautta historian aikojen joutunut ensimmäiseksi koetukselle. Täällä on kyllä oltu täysin tietoisia siitä, että täällä ne saadaan ensimmäiset iskut vastaanottaa... [...] Viipurin maistraatti on [...] ensimmäisenä joutunut ratkaisemaan mieskohtaisen kysymyksen: Onko Suomessa noudatettava Suomen vai Venäjän lakia? Ja tästä ratkaisustaan se ei ole voinut hetkeksikään horjua. Voimassa olevaa lakia on kunnioitettava niin kauan kuin se laillisessa järjestyksessä muutetaan tai kumotaan. Tästä lain velvoittavasta voimasta maistraatti ei ole voinut tinkiä, olivatpa uhkaukset minkälaiset tahansa.

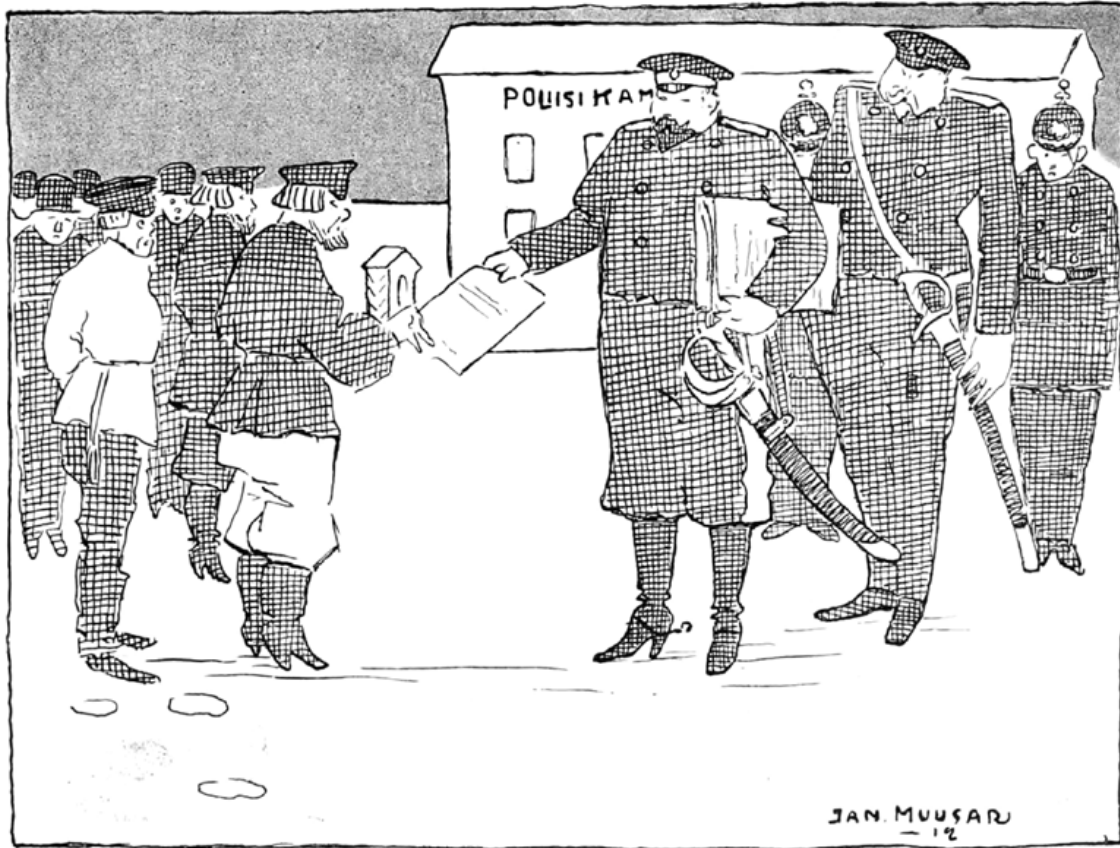
Kirjoittaja arvioi kuvernöörin aiheuttaneen selkkauksen itse – ja tuskin oli arviossaan aivan väärässä. Venäläiset kauppiat olivat näet entiseen tapaan hakeneet elinkeinolupaa kuvernööriltä, mutta tämä oli kehottanut heitä viemään elinkeinoilmoituksen maistraattiin. Jos kuvernöörin menettely oli ollut suunniteltua, sellaista oli suomalaisten vastarintakin.

Elokuun lopussa 1912 kaikki kolme Viipurin maistraatin jäsentä haastettiin Pietarin piirioikeuteen vastaamaan syytteeseen yhdenvertaisuuslain rikkomisesta. Kaikki kolme kieltäytyivät vastaamasta venäläisessä tuomioistuimessa, minkä johdosta miehet määrättiin pidätettäväksi. Pormestari Fagerströmiä yritettiin ensin vangita Viipuriin sijoitetun rykmentin erojuhlassa, missä rykmentin päällikkö esti kajoamisen kutsuvieraaseen. Sen sijaan pormestari vangittiin seuraavana päivänä maistraatin istunnosta.¹⁴⁵ Kolmikko päätyi ensin Viipurin lääninvankilaan, josta pormestari ja raatimies pääsivät takuita vastaan vapaalle jalalle. Sen sijaan maistraatin ylimääräinen jäsen Lagercrantz kieltäytyi maksamasta takuita ja vaati Viipurin hovioikeutta asettamaan poliisimestari Pekosen vastuuseen laittomasta vapaudenriistosta.¹⁴⁶

Näin hovioikeus toimikin. Se määräsi Lagercrantzin vapautettavaksi. Kuvernööri von Pfaler ei kuitenkaan pannut vapauttamismääräystä täytäntöön, koska katsoi asian kuuluvan Pietarin piirioikeuden toimivaltaan. Tämä toi puolestaan kuvernöörille virkasyytteen. Hovioikeus yritti päästää Lagercrantzin umpikujasta anomalla tämän vapauttamista keisarilta, käytännössä senaatin talousosastosta.¹⁴⁷ Kun sapelisenaatti ei hyväksynyt anomusta, hovioikeus riitautti päätöksen oikeusosastossa. Siellä kantelu ohitettiin sillä perusteella, ettei hovioikeudella ollut oikeutta valittaa senaatin päätöksistä. Varapuheenjohtaja Åkermanin johdolla asia ilmoitettiin kenraalikuvernööri Seynille,¹⁴⁸ joka oli talous- ja oikeusosaston muodollinen puheenjohtaja. Menettelytapa tulkittiin

Veljeys, vapaus ja „yhdenvertaisuus“.

Pfaler: Jättäkää, lapsukaiseni, nyt rutosti ilmoituksia yhdenvertaisuudestanne maistraatille — että saisimme sopivaa seuraa kagaali Lagercranzille läänin vankilassa!

Yksi heistä: Oikein, herra... Ottakaa heiltä vaan viisisatasia ja pistäkää heitä istumaan... Koko pyhä Wenäjä matkustaa nyt Suomeen — olemme jo kirjottaneet... Katsokaas herra: Wenäjällä on niin paljon hirsi-puita, mutta vähän vapauksia...

Piiska-lehden näkemys elinkeinonselkkauksen alkuunpanijasta ja motiiveista. Kuvernööri ehti kieltäytyä noin 20 elinkeinoluvan myöntämisestä vedoten sen kuuluvan maistraatin tehtäviin ennen kuin taipui lopulta antamaan luvat itse.¹⁴⁹

perustuslaillisissa piireissä ilmiannoksi. Siksi se aiheutti voimakasta paheksuntaa,¹⁵⁰ mikä kävi ilmi esimerkiksi uhkaus- ja solvauskirjeistä, joita senaatin jäsenille lähetettiin. Åkermanille joku jopa lähetti vihjaavasti pätjän silkkinuoraa.¹⁵¹

Syyskuun lopulla *Viipurin Sanomien* lisälehti uutisoi dramaattisesta käänteestä: Lagercranzia oltiin parhaillaan siirtämässä Viipurin lääninvankilasta venäläiseen vankilaan.¹⁵² Tuntia ennen junan lähtöä tieto vankilaan lähettamisestä oli ehtinyt kantautua eri puolelle kaupunkia, ja asemalle sekä Papulan sillalle oli kokoontunut tuhansia saattajia. *Viipurin Sanomat* kuvasi järjestyksenvalvoja Pekosen partioivan junan ovella toisenlaisissa tunnelmissa: ”Tuntui kuin salainen vahingonilo olisi hänen sisimmässään myllertänyt.” Asemalla kansanjoukko esitti ”väkivallan ensimmäiselle uhrille” *Maamme*-laulun ja ennen lähtöä

veisattiin *Jumala ompe linnamme*. Kun Lagercrantz hyvästeli viimeiseksi tyttärensä, väkijoukosta kuului ääni: Jumala synnyinmaata varjelkoon! ”Eläköön [...] tervetuloa takaisin Suomeen [...] alas väkivalta”, hyvästeltiin lähtijää lopuksi.¹⁵³

Kansaa oli kokoontunut tervehtimään vangittua ratavälin jokaiselle Suomen puoleiselle asemalle. Erityisen liikuttuneissa tunnelmissa Lagercrantzia saattoivat ”uhatuissa pitäjissä” Uudenkirkon ja Terijoen asemalla esiintyneet kuorot, joiden ohjelmistossa olivat *Karjalaisten laulu*, *Suomen laulun* ja *Maamme-laulu*.¹⁵⁴ Myös junassa matkustaneet venäläiset halusivat osoittaa Lagercrantzille tukensa keräämällä kolehdin, mutta tämä kieltäytyi raha-avusta. Riemuitseva väkijoukko otti Lagercrantzin vastaan, kun tämä muutaman viikon kuluttua palasi tutkintavankeudesta. Tuolloin komisario Tabanos hajotti tapahtuman kovaotteisesti, ja kohta kuvernööri julkaisi linnoituksen komendantin kirjeen, jossa mielenosoitukset kiellettiin sotilaallisen väliintulon uhalla.¹⁵⁵

Karjala-lehti analysoi laillisuustaistelun alkuvaiheita syyskuun puolivälin jälkeen. Lehden kirjoittaja totesi, että yhdenvertaisuuslain antamisen myötä oli ollut arvattavissa, että kaupunkien maistraatit ja maaseudun kruununvoudit joutuisivat lain soveltamisesta johtuvien vaikeiden ristiriitojen uhreiksi kaikkein ensimmäisinä. Tämän jälkeen vuoroon tulisivat tuomarit, valtion ja kunnan viranomaiset ja esimerkiksi vaalilautakuntien jäsenet. Lehti kertoi *Novoje Vremjan* maininnee, että Suomen maistraattien jäsenet ja pormestarit olivat sopineet keväällä 1912 yhteisistä menettelytavoista odotettavissa olevan ristiriitojen varalta. *Karjala* ei väitettä kiistänyt. Lehdessä kerrottiin paikalla olleiden – ja heistä etenkin viipurilaisten – tehneen vankkumatta selväksi suhteensa tuomarin- ja virkavalaan. Odotettavissa olleet laittomuudet oli tarkoitus kohdata ”vakaasti, tynesti ja arvokkaasti eri puolilla maata”.¹⁵⁶

Venäläisissä lehdissä kuvattiin aika ajoin suomalaisten mielialoja ja keisarin viranomaiset raportoivat niistä säännöllisesti tietoja Pietarin hallintoon. Erään tällaisen kertomuksen pohjalta *Ruskie Slova* kuvasi suomalaisten suhtautumista siihen, että Viipurin ja tässä vaiheessa jo myös Uudenkaupungin, Helsingin, Turun ja Hämeenlinnan maistraattien jäseniä oltiin asettamassa syytteeseen yhdenvertaisuuden rikkomisesta. Venäjän hallinto tulkitsi suomalaisten pyrkivän antamaan virkamiesten tottelemattomuudelle joukkovastustuksen luonteen ja tukeutuvan siihen, ettei heitä voisi yksimielisinä ja järjestäytyneinä panna joukoittain syytteeseen, koska siitä seuraisi tavaton selkkaus kaupunkien ja kuntien itsehallinnossa ja hovioikeuden toiminnassa. *Ruskie Slova* piti vastarinnan jatkumista tästä syystä väistämättömänä. Lehti katsoi, että laittomuuksien jatkuessa kaikki hovioikeuksien jäsenet olisi tuotava venäläisen tuomioistuimen eteen. Mielialakatsaus motivoi Viipurin maistraatin jäsenten oikeudenkäynnin kiirehtimistä ennakkotapauksena.¹⁵⁷

Lokakuun alkupäivinä venäläinen tutkintotuomari saapui jälleen Viipurin lääninhallitukseen kuulustellakseen maistraatin jäseniä toisesta venäläistä koskeneesta elinkeinoilmoitusasiasta, mutta asianomaiset eivät saapuneet paikalle. Raatihuoneella kävi samalla kaksi etsivää jättämässä maistraatin jäsenille haasteet saapua Pietarin piirioikeuteen vastaamaan ensimmäisessä, Sopotovin oikeusjutussa. Pormestari Fagerström kieltäytyi ottamasta haastetta vastaan.¹⁵⁸ Toisen jutun kuulustelusta kieltäytyminen puolestaan johti vakaviin seurauksiin: pormestari Fagerström sekä raatimiehet Georg Palmroth ja Otto Lucander vangittiin ja määrättiin lähetettäväksi Pietarin piirioikeuden eteen. Asemalle kokoontui mielenosoituskiellosta huolimatta tuhansia saattajia, jotka *Työ*-lehden mukaan kunnioittivat ”isänmaan oikeuksien puolustajia” eläköön-huudoin ja laulamalla *Maamme*-laulun. Kun Pekonen vaiensi kovaotteisesti kiitossanoja esittävän pormestari Fagerströmin, väkijoukko huusi ”alas väkivalta!” ja saattoi lähtijät matkaan *Karjalaisten laulun* soidessa.¹⁵⁹

Vangittu kolmikko laskettiin Pietarissa vapaaksi heti kuulustelujen jälkeen, vaikka pidätetyt olivat jatkaneet vaikenemistaan. Vapautus lienee johtunut kuvernööri Pfalerin pyynnöstä, jossa valitettiin maistraatin toiminnan pysähtymistä. Pormestari Fagerström päätyi joka tapauksessa hakemaan senaatilta virkaeroa, koska katsoi menettäneensä edellytykset tehtävänsä hoitamiseen. Perustuslaillisten rintamakarkuruudeksi tuomitseman eronpyynnön ottamista käsittelyyn viivytettiin senaatissa syystä tai toisesta kuukausien ajan.¹⁶⁰

Jo lokakuun loppupuolella Pietarin piirioikeus tuomitsi pormestari Fagerströmin sekä raatimiehet Lagercrantzin ja Palmrothin kuudeksi kuukaudeksi vankeuteen yhdenvertaisuuslain rikkomisesta varhaisimmassa eli Sopotovin tapauksessa.¹⁶¹ Koska nämä olivat ensimmäisiä venäläisessä tuomioistuimessa tuomittuja suomalaisviranomaisia, tapaus ylitti suomalaisten informanttien myötävaikutuksella kansainvälisenkin uutiskynnyksen. Esimerkiksi *The Manchester Guardianissa* muistutettiin, että tuomittu kolmikko oli vannonut virkavalan eikä voinut tästä syystä tunnustaa venäläisen tuomioistuimen oikeutta tutkia asiaansa.¹⁶² Tuomitut hakivat piirioikeuden päätökseen tuloksetta muutosta sekä Pietarin oikeushovista että Venäjän senaatista.¹⁶³

Vangitsemiset merkitsivät käännekohtaa suomettarelaiten Venäjä-suhteissa: viimeistään nyt suurin osa suomalaisen puolueen jäsenistä kaikkein myöntyväisintä, niin kutsuttua äkermanilaista siipeä lukuun ottamatta kääntyi passiivisen vastarinnan kannalle. Oikeusosaston varapuheenjohtaja, presidentti D. W. Åkerman teki tapahtuneesta omat johtopäätöksensä. Hän jätti lokakuun 22. päivänä 1912 eronpyynnön virastaan vedoten linjansa vähemmistöön jäämiseen, raskaiden olosuhteiden kärjistymiseen ja korkeaan ikäänsä. Päätöstä olivat tosiasiaassa kypsyttäneet nimettömät vihakirjeet ja oikeus-

Senaattori Åkerman'in kohtalo.

Hän ylpeänä nousi,
kuin mikä kuningas.
Hän ponnahti kuin jousi,
kuin vallan valtiias.

Hän kuskin kutsui luoksi
sen suuren portahan.
„Kai hepo vielä juoksi
kuin ennen konsahan“.

Hän astui rattahille,
„hei, kuski, aja vaan“.
— Mutt' ajan ruoste sille
myös tuopi turmiaan.

Hän ylpeä, mi astui,
katuhun kellistyi,
ravassa frakki kastui
ja housut ryvettyi.

Ansioitunut senaattori Åkerman nähtiin *Velikullan* piirroksessa ajastaan ja oman puolueensa linjasta pudonneena hahmona. – Åkermanin eropäätös tuomittiin nuorsuomalaisten ja RKP:n äänenkannattajissa esimerkiksi ”matelevana nöyräniskaisuutena”. Moitteisiin yhtyi moni vanhasuomalainenkin lehti, vaikka osassa Åkermanin poistuminen oikeuselämästä koettiin suureksi menetykseksi. Joskus muistutettiin myöntäväisyyksiä tuomarin epäkiitollisesta asemasta: Åkermania kohtaan osoittivat kiukkua ne, joiden puolesta tämä oli työskennellyt vakaumuksellisesti vuosikymmeniä. Kaikkein kovasanaisimmin Åkermanin – Viipurin työväenyhdistyksenkin entisen puheenjohtajan ja perustajajäsenen – virkaeron perusteluja oudoksuttiin ja pilkattiin työväenlehdissä.¹⁶⁴

osaston mielipiteiden jakautuminen sen suhteen, pitikö Viipurin hovioikeuden valituksesta ilmoittaa kenraalikuvernöörille. Tämän menettelyn seurauksena yhdenvertaisuusasia oli myöhemmin viety Pietarin piirioikeuteen, mikä teki Åkermanista perustuslaillisten silmissä vastuullisen sekä tuomareiden vangitsemiseen että oikeuslaitoksen halvaantumiseen.¹⁶⁵

Kansallisesta linjasta lipesi tässä vaiheessa eniten työväenlehdistö, jossa alettiin arvostella vangittuihin maistraatin jäseniin kohdistunutta henkilökulttia. *Kansan lehti* väitti lokakuussa 1912 etenkin Lagercrantzin palvonnan muuttuneen jo suoranaiseksi jumaloinniksi. Lehden mukaan viranomaiset olivat vain tehneet työnsä valvoessaan lakien toteutumista – kun Åkermanin puolestaan moitittiin taipuneen “kaikkiin kenraalikuvernöörin vaatimiin laittomuuksiin”.¹⁶⁶

Hovioikeustuomareiden tuomitseminen

Elinkeinoilmoitusten hylkäämisestä seuranneet selkkaukset alkoivat kasaantua jo syksyn 1912 mittaana. Vastakkain olivat venäläinen ja suomalainen oikeusjärjestelmä, joista kuvernööri ja poliisivoimat olivat lojaaleja ensin mainitulle, tuomioistuimet pitkälti jälkimmäiselle. Kun venäläiset rikostutkijat saapuivat marraskuussa jälleen Viipuriin, haki poliisimestari Pekonen kuvernöörin valtuuttamana maistraatin istuntosalista luvatta tutkintatuomarin luettavaksi pöytäkirjan, joka sisälsi erään venäläisen elinkeinoilmoituksen. Maistraatti pyysi tapahtuneen johdosta hovioikeutta nostamaan syytteen Pekosta vastaan.¹⁶⁷

Hovioikeuden edellytykset tapahtuneen tutkimiseksi olivat tässä vaiheessa muuttuneet äärimmäisen heikoiksi. Kaikki 24 hovioikeuden jäsentä presidenttiä myöten olivat saaneet lokakuussa 1912 Pietarin piirioikeudessa syytteen kesällä voimaan tulleen yhdenvertaisuuslain rikkomisesta. Syytteen mukaan he olivat ”tahallaan ja asiasta etukäteen sovittuaan ja yhdenvertaisuuslakia vastustaakseen” nostaneet syytteet poliisimestari Pekosta ja kuvernööri von Pfleria vastaan. Pekosta syytettiin Lagercrantzin pitämisestä vangittuna ja kuvernööriä kieltäytymisestä toimeenpanemasta Lagercrantzin vapautusmääräystä, jonka venäläisen näkökulman mukaan katsottiin rikkoneen yhdenvertaisuuslakia.¹⁶⁸

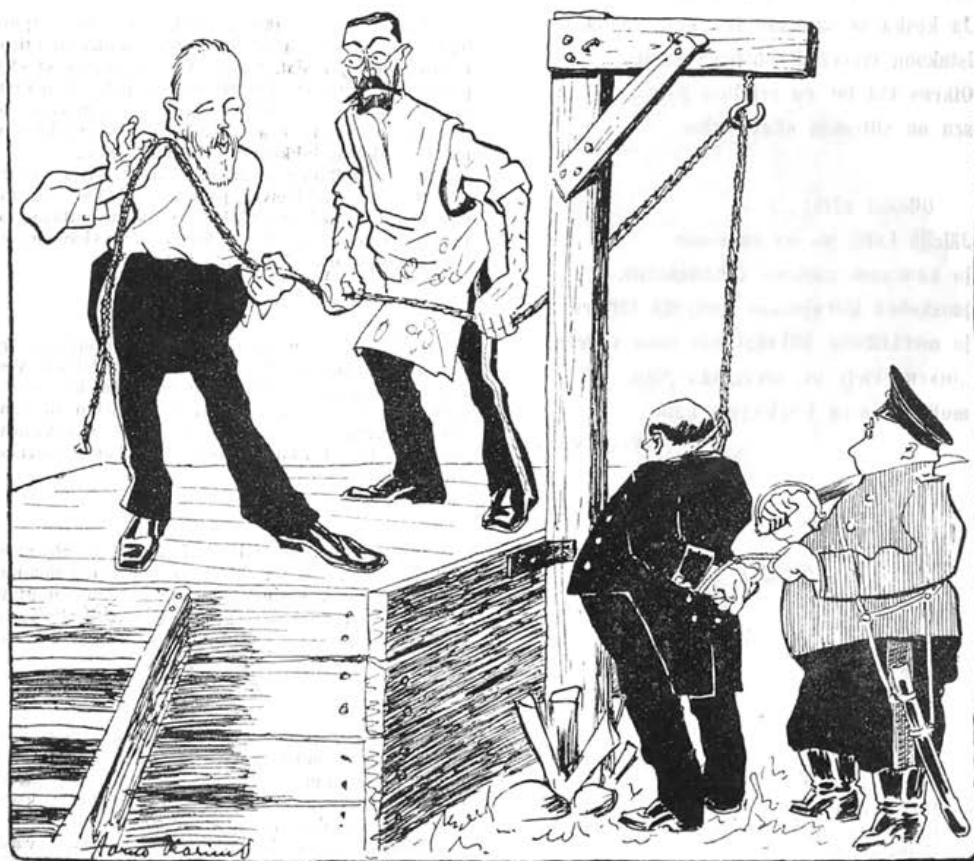
Lokakuun loppupuolella 1912 kaikkiaan 16 hovioikeustuomaria pidätettiin aamulla sängyistään ja kuljetettiin suuren väkijoukon saattamina Pietariin Krestyn vankilaan. Seuraavina viikkoina vangittiin loput kahdeksan hovioikeuden jäsentä. Tuomareiden vangitseminen uutisoitiin *The Manchester Guardianissa* ennennäkemättömänä skandaalina, joka herätti Suomessa äärimmäistä suuttumusta ja koitui häväistykseksi aikakaudelle.¹⁶⁹ Venäjä pystyi lehden mukaan koventamaan Suomen painostamista, kun Balkanin kriisi vei muun maailman huomion. Kirjoittaja piti ennenkuulumattomana, että suomalainen ylioikeus oli joutunut

AMPAINEEN

N:o 23 Hinta 25 p.

2.V.10. Viipuri, lauantaina 16 p:nä marrask. 1912.

Shitshegovitov: — Viipurin hovioikeuden niskottelu on mielestäni lopetettava. Hirtetäänkö heti vai?
Kokortsov: — Hirtetään vaan, mutta hirtetään hiljaa, ettei se herätä meille niin kiusallista huomiota.

Aarno Karimon kärjistetty näkemys Viipurin hovioikeustuomareiden oikeusmurhasta *Karjala*-lehden perustuslaillisen piirin perustamassa pilalehti *Ampiaisessa*.

sytytyksi venäläisen paikallistuomioistuimen (alioikeuden) edessä ja totesi tapahtuneen jälleen yhdeksi osoitukseksi Suomen autonomisen aseman rikkomisesta.¹⁶⁶ Propagandistinen teksti sivuutti sen tosiasian, että duuman säätämät, Suomen oikeudellista asemaa koskeneet mutta suomalaisten perustuslaillisten kiistämät lait olivat käytännössä jo lakkauttaneet suuriruhtinaskunnan autonomian.

Kotimaassa Eino Leinon monissa sanomalehdissä tuoreeltaan julkaistu runo ”Viipurin vartio” tiivistä syksyn 1912 tapahtumat ajankohtaiseksi poliittiseksi lyriikaksi, jossa Viipuri nostettiin lännen etuvartioksi ja Suomen lukoksi – siihen kiinnittyisivät koko Suomen kohtalot ja länsimaisen oikeusjärjestelmän säilyminen.¹⁷⁰ Runo korosti vangittujen tuomareiden henkilökohtaisia uhrauksia, jotka olivat seurausta valaehdoisesta sitoutumisesta Suomen lakeihin.¹⁷¹

Eino Leino: Viipurin vartio

[...]

Voi virat vaipua, maat voi hukkuu,
vaan ei kansojen omatunto nukkuu,

siellä on vapauden haaveilo haikein,
missä sen puolesta taisto on vaikein.
Viipuri! Seisot kuin kallio meressä,
seisonut ennen jo tulessa ja veressä,
kertoa voivat sun muurisi harmaat

isänmaan kohtalot kolkot ja armaat;
Viipuri! Et sinä sortua saa.
Jos sinä seisot, seisovi maa.

”Viipurin vartio” tulkittiin syystäkin järjestäytyneen passiivisen vastarinnan ylistämiseksi. Siksi esimerkiksi kouluylhallitus kielsi Leinon uusien teosten tilaamisen erään paikallisen koulun kokoelmiin.¹⁷²

Vankeustuomiot: yhteisestä järkytyksestä kansalliseen eripuraan

Pietarin piirioikeuden kuulustelussa kaikki hovioikeuden jäsenet presidentti Malinia lukuun ottamatta kieltäytyivät vastaamasta, saati allekirjoittamasta pöytäkirjoja. Perusteena oli katsomus, jonka mukaan asia kuului ainoastaan suomalaisten oikeusviranomaisten toimivaltaan. Sen sijaan hovioikeus valitti jäsentensä vangitsemisesta suomalaista muutoksenhakuväylää pitkin

keisarille eli käytännössä senaatin oikeusosastoon – vaan toki tuloksetta. Yhtä vähämerkityksisiksi jäivät ministerivaltiosihteeri August Langhoffin vetoamukset hovioikeustuomareiden puolesta ja asian selvittely Pietarin ministerineuvostossa.¹⁷³

Hovioikeuden jäsenet saivat silti odottaa oikeudenkäyntiä vapaalla jalalla. Syytetyistä ainoastaan hovioikeuden presidentti Anton Karl Otto Malin saapui aikanaan Pietarin piirioikeuden oikeudenkäyntiin tammikuussa 1913.¹⁷⁴ Oikeus antoi päätöksensä tammikuun 27. päivänä 1913: kaikki 23 tapauksen käsittelyyn osallistunutta Viipurin hovioikeuden rivituomaria tuomittiin tahallisesta ja ennalta suunnitellusta yhdenvertaisuuslain rikkomisesta yhdeksi vuodeksi ja neljäksi kuukaudeksi vankeuteen. Se oli lain sallima maksimirangaistus ja määrättiin kärsittäväksi Krestyn vankilassa Pietarissa.¹⁷⁵ Tuomitut menettivät lisäksi virkansa sekä oikeutensa valtion virkoihin ja valtiollisiin luottamustehtäviin kymmenen vuoden ajaksi.¹⁷⁶ Piirioikeuden syytteistä vapautettiin ainoastaan hovioikeuden presidentti Malin (1863–1932, Viipurin hovioikeuden presidenttinä 1911–1917), joka oli vanhasuomalaisena myöntövyölinjan kannattajana vedonnut ymmärtämättömyyteen. Muiden tuomareiden venäläiset puolustusasianajajat valittivat tuomioista Pietarin oikeushoviin, joka kuitenkin totesi valitusajan umpeutuneen.¹⁷⁷

Hovioikeustuomareiden tuomitseminen vapausrangaistuksiin oli maistraatin jäsenten rankaisemista vakavampi asia, koska ensin mainittu puuttui valtiollisen tason tuomioistuimen toimintaan. Tuomareiden rankaiseminen Suomen lakien noudattamisesta koettiinkin poliittisen kentän kaikilla laidoilla äärimmäisen vakavaksi loukkaukseksi suomalaista oikeusjärjestelmää kohtaan.¹⁷⁸ *Uusi Suometar* piti hovioikeusmiesten saamia tuomioita tavattoman ankarina, ja selitti niitä venäläisen hallinnon tarpeella osoittaa vallankäyttönsä johdonmukaisuus.¹⁷⁹

Viipurin sanomalehtien palstat täyttyivät tuomituille lähetetyistä arvostuksen ja myötätunnon osoituksista. ”Syvästi järkyttynä lähetän Teille kaikille lämpimimmän kädenlyönnin”, kirjoitti jopa Venäjän ”H. M. keisarin seurueen” kenraalikunnan jäsen [C. G. E.] Mannerheim.¹⁸¹ *Karjala*-lehti kiitti tuomareita siitä, että nämä olivat antaneet ”rohkaisevan näytteen siitä, kuinka Suomen lain ja kunnian puolesta on seistävä”. Nuorsuomalaisten varpussiiven *Karjalan lehti* taas moitti tuomareita pidättäneitä poliiseja ja kehotti ironisesti kutsumaan syyskuun 23. päivän – jolloin tuomareiden vankeusrangaistus pantiin täytäntöön – kaltaisia päiviä jatkossa poliisien päiviksi. *Karjala* rinnasti tapahtuneen jopa isoonvihaan, jonka alkamisen 200-vuotispäivää muisteltiin ajankohtaisesti.¹⁸² Viittaukset miehitykseen ja esimerkiksi ristiretkiin tai lähihistorian lahjoitusmaakysymykseen todistavat osaltaan, kuinka historiasta etsittiin kiinnekohtia erityisesti silloin, kun seudun tulevaisuus tuntui äärimmäisen epävarmalta.¹⁸³

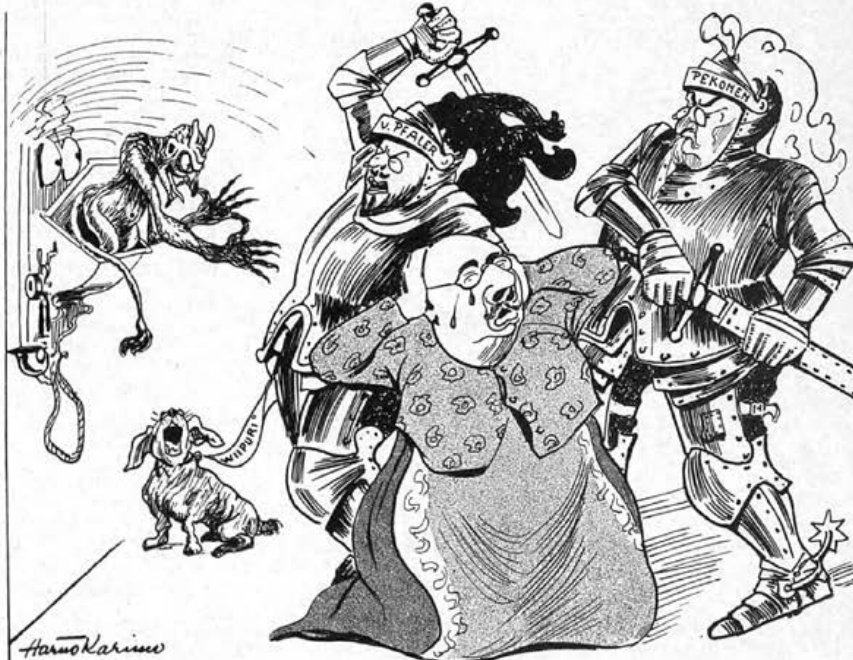

VELIKULTA

HULIVILI
HURJALLA
LUONNOLLANI
REISUUN
OLEN PANTU

Peikko.

Viipurin hovioikeuden presidentin Malinin telefoniin kuuluu, sen jälkeen kun hän kävi Pietarissa tunnustamassa, että hän ei tunne lakia, ilmestyneen omituinen peikko, jota varten jo esivaltakin on miekkaansa tapailut.

Hovioikeuden presidentti Malinin menettelytapaa moitittiin perustuslaillisissa lehdissä "epämiehekkääksi" ja "epäisänmaalliseksi", toisaalta vanhasuomalainen *Uusi Suometar* yritti hillitä tuloksetta presidentin arvostelua. Muiden myöntöväisyyssielisten tuomareiden tavoin Malin joutui aktiivisen kirje- ja puhelinhäärinnän kohteeksi ja tuli julistetuksi "valtiollisesti kuolleeksi mieheksi".¹⁸⁰ *Velikulta*-lehden piirtäjä ilakoi pilakuvassaan Malinin kohtalolla varsin arveluttavalla tavalla: ahdistelun uhriksi joutunut presidentti on puettu naisen asuun; vaatimatonta syntyperää olevan Malinin olemuksen antisemitistiset stereotyyptit taas voivat vihjata piirtäjän tulkintaan taloudellisen aseman turvaamisesta petollisella tavalla.

Yhtenäisen vastarinnan voimaa julisti tuoreeltaan Eino Leinon oikeustais-
telijoita ylistänyt runo ”Krestyn miehet”.¹⁸⁴

[...]

Mies mieheltä, mies mieheltä lähestyy turmio
Maa silvotaan, laki poljetaan, on poljettu kauan jo.
Joka kansanjänner vireeseen, muu tässä auta ei,
työ yhteinen, tuhatkertainen, tai surma Suomen vei.

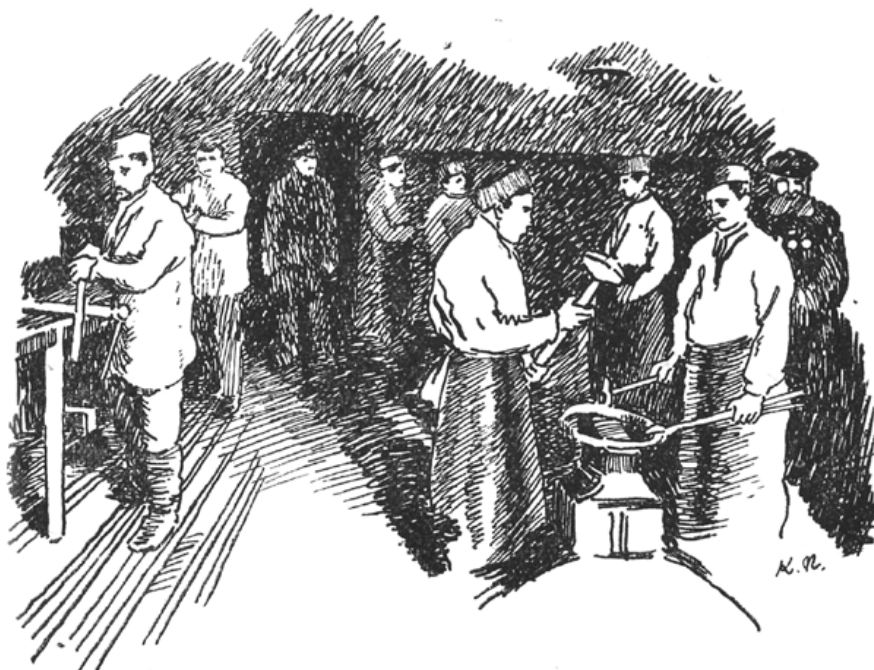
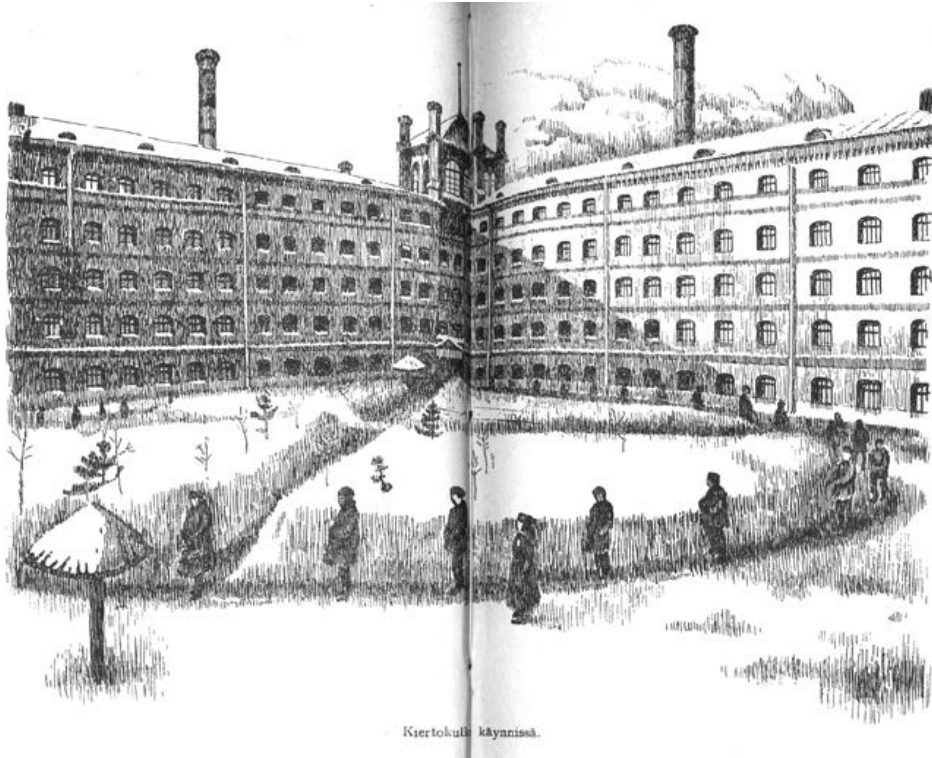
[...]

Eino Leinon ajatus yhtenäisestä vastarinnasta oli kaunis, mutta jäi käytännös-
sä katteettomaksi. Luokkataistelun tielle suunnanneet viipurilaiset sosialistit
olivat jo tehneet selvän pesäeron kansallisiin piireihin, mitä osoitti *Työ*-lehden
kirjoitus syksyllä 1913. Sen mukaan työväestön oikeuksia aikanaan loukanneet
hovioikeustuomarit saivat vangituksi tultuaan ”vihdoin maistaa omaa lääket-
tään”. Porvarilliset lehdet tuomitsivat kirjoittelun ala-arvoiseksi.¹⁸⁵

Tuomioita arvostelleiden perustuslaillisimpien viipurilaislehtien, *Karjalan* ja
Viborgs Nyheterin, päätoimittajat kutsuttiin kenraalikuvernöörin puhutteluun,
minkä jälkeen Viipurin viranomaiset puuttuivat entistä tarkemmin kirjoituksiin,
jotka voitiin tulkita rikoksiin ja tottelemattomuuteen yllyttämiseksi tai
viranomaisten kunnian loukkaamiseksi.¹⁸⁶ *Karjalan* Antto Södermann oli tuo-
mittu jo loppuvuodesta 1912 kahdeksaksi kuukaudeksi vankilaan majesteetin
loukkaamisesta, ja esimerkiksi *Työ*-lehti sai vastata vuoteen 1915 mennessä 35
painokanteeseen.¹⁸⁷

Venäjän rajojen ulkopuolella tuomioista voitiin kirjoitella vapaammin kuin
Suomessa. Talvella 1913 Tekla Hultin kiitti *The Manchester Guardianissa* propa-
gandistiseen tyyliin vastarintamiesten uhrauksia: ”Suurin osa suomalaisista vir-
kamiehistä valitsi mieluummin kunnian ja lain, vaikka hintana olivat köyhyys,
vankeus ja viran menetys, kuin päätyisi venäläisten [...] orjuuttamispyrkimysten
välineeksi”.¹⁸⁸ Hultin aatetovereineen ei joutunut huutamaan tyhjyyteen. Pari-
kymmentä arvostettua brittiläistä lakimiestä julkaisi Pietarin piirioikeuden tuo-
miosta *Times*- ja *Daily Chronicle* -sanomalehdissä vakavan vastalauseen Suomen
”valtiosäännön” (*constitution*) rikkomisesta.¹⁸⁹ Ranskassa 142 tuomaria kokosi
myötätuntoadressin, joka lähetettiin jokaiselle vangitulle. Adressin toimitta-
ja Jean Jacques Caspar matkasi lisäksi Suomeen ja kirjoitti matkan tulokse-
na teoksen *La résistance légale en Finlande*. Kirjassa selitettiin laajasti Viipurin
hovioikeuden osuutta yhdenvertaisuuslakiin liittyneessä oikeustaistelussa.¹⁹⁰

Hovioikeuden jäsenten vankeustuomioita alettiin panna täytäntöön syys-
kuun loppupuolella 1913.¹⁹² Jo tätä ennen tuomioistuimen toiminta oli kes-

Krestyn suomalaiset poliittiset vangit elivät karuissa oloissa, vaikka varallisuus toi heille etuoikeuksia. Kivilinnan lämpövaihtelut ja huono sisäilma koettelivat vankien terveyttä. Toisaalta hovioikeustuomarit pystyivät vankeusajan kuluessa järjestämään kohtuulliset olot lahjomalla vartijoita. Tuomarit palkkasivat avukseen sellipalvelijoita, ja ankean alkuvaiheen jälkeen ravintoa, valaistusta ja luettavaa saatiin riittävästi. Vähitellen vangit pääsivät oleilemaan melko vapaasti suomalaisten tovereidensa selleissäkin. Kaltareiden takana vietettyä aikaa rytmittivät lisäksi perheenjäsenten sunnuntaiset vierailut, jotka oli Viipurista käsin helppo järjestää.¹⁹¹

keytynyt liki kokonaan, sillä 24-jäsenisessä tuomioistuimessa virassa toimi presidentin alaisuudessa enää yksi vakinainen jäsen ja kaksi apujäsentä. Koska erotettujen hovioikeustuomareiden virat julistettiin avoimiksi vasta syksyllä 1913, päästiin ensimmäiset virat täyttämään vakinaisesti vasta alkuvuodesta 1914. Väliajaksi apulaisiksi määrättiin puolipakolla maaseudun alioikeustuomareita, jotka eivät olisi halunneet tehtävää hoitaa.¹⁹³

Venäläinen hallinto oli ennakoanut suomalaisten järjestelmällisen vastarinnan aivan oikein. Viipurin hovioikeustuomareiden jälkeen Pietarin piiri-oikeus jakoi vankeustuomiot Uudenkaupungin maistraatin jäsenille ja kolmelle Turun hovioikeuden tuomarille. Vuoroaan odottivat vielä Helsingin, Hämeenlinnan ja Lappeenrannan maistraatin jäsenet. Kuten *Karjala*-lehtikin syyskuussa 1912 ennusti, yhdenvertaisuuslain soveltamiseen liittyneet selkkaukset etenivät kaupunkien ja ylioikeuksien jälkeen maaseudun kruununvoudinvirastoihin. Viipurin lääninhallinnon alaisista maaseutuviranomaisista joutui leivättömän pöydän ääreen ensimmäisenä Lappeen kihlakunnan kruununvouti Oskar Cajander. Cajander vangittiin marraskuussa 1913 sillä perusteella, että tämä oli jättänyt ottamatta huomioon venäläisen kauppiaan elinkeinoilmoituksen kaupan perustamiseksi Lappeen Armilaan.¹⁹⁴ Passiivinen vastarinta oli tässä vaiheessa jo leviämässä eri puolille suuriruhtinaskunnan maaseutua.

Vastarinnan keskuksen muodosti silti edelleen – ja kaikesta päätellen täysin tietoisesti – Viipurin maistraatti. Syksystä 1912 lähtien maistraattiin kohdistettiin toistuvia vastatoimia, koska se kieltäytyi järjestelmällisesti ottamasta vastaan venäläisten kauppiaiden elinkeinoilmoituksia. Toimet johtivat jatkuviin henkilövaihdoksiin ja viraston toiminnan halvaantumiseen. Järjestyksessä toinen, venäläisen kauppiaan Kuptsovin jättämä elinkeinoilmoitus toi uudelle kunnallispuhemiesille O. W. Lucanderille vankeusrangaistuksen jo uhtikuussa 1913, ja saman kohtalon edessä oli syksyllä 1913 jälleen uusi maistraatin kokoonpano.¹⁹⁵ Vastarinta ei kuitenkaan ollut ainoa syy, joka sai Venäjän hallinnon käynnistämään uudelleen kaavailut Viipurin läänin liittämiseksi suoraan keisarikuntaan. Hanketta sysäsivät liikkeelle Venäjän turvallisuuspoliittiset intressit. Maistraatin ja kuvernöörin konflikti jatkui maailmansodankin aikana: syksyyn 1915 mennessä kaikkiaan yhdeksän Viipurin maistraatin jäsentä oli kärsinyt tai kärsimässä Pietarissa vapausrangaistusta, ja yksi kokoonpano odotti vielä rangaistuksen täytäntöönpanoa. Sen esti lopulta maaliskuun vallankumous.¹⁹⁶ Kaikkiaan yhdenvertaisuuslain rikkomisesta tuomittiin vuosina 1912–1917 noin 50 suomalaista. Näistä jopa kaksi kolmasosaa oli viipurilaisia ja merkittävä osa lisäksi muita karjalaisia.¹⁹⁷ Tämä johtui lain luonteesta, joka kohdisti vastarinnan väistämättä sinne, missä venäläistä asutusta ja liiketoimintaa oli eniten.

Wiipurin hovioikeuden jäsenten paluu venäläisestä wankilasta.

Kuudentoista wiaffomasti kärsineen saapuminen viime sunnuntaina — Suuremmoinen vastaanotto Wiipurissa — Kymmentuhantinen yleisö terwehtii palannelta kukin ja woiwakkain eläköönhuudoin — Yleisön käytös erittäin rauhallista ja arwokasta — Poliisi sitäwastoin menettää kokonaan mielenmalttinsa mellastaen raastasti ja järjestyttä häiritsewästi sekä wangiten aiheettomasti kymmeniä rauhallisia kansalaisia.

Wiipurin hovioikeuden jäseniä, jotka on pidetty wankilassa Venäjällä, on tänään palannut Wiipuriin. Heitä on yhteensä kuusi henkilöä. He ovat: ...

Yleisö ja poliisilinnat lähekköivät kauniita, jonka edessä kahkutelut wankit odottivat.

Poliisi hajottaa väkijoukon wankien lähekköille tähtäin.

...noin sitä wankilasta, joka wankilasta löydettiin wankilasta ja tuomarin ...

Pöyhön pöyhästä kukaan onnellia.

Äänestystulokset.

Cähetystöjä, adresse- ja sähkösanonia.

Wiipurin asemalla.

Wiipurissa, palanneita wankilaisia, jotka on pidetty wankilassa Venäjällä, on tänään palannut Wiipuriin. Heitä on yhteensä kuusi henkilöä. He ovat: ...

Wankilaisiin olihin.

Wankilaisiin olihin, jotka on pidetty wankilassa Venäjällä, on tänään palannut Wiipuriin. Heitä on yhteensä kuusi henkilöä. He ovat: ...

Pöyhön pöyhästä kukaan onnellia.

Pöyhön pöyhästä kukaan onnellia, joka on pidetty wankilassa Venäjällä, on tänään palannut Wiipuriin. Heitä on yhteensä kuusi henkilöä. He ovat: ...

Äänestystulokset.

Äänestystulokset, jotka on pidetty wankilassa Venäjällä, on tänään palannut Wiipuriin. Heitä on yhteensä kuusi henkilöä. He ovat: ...

Cähetystöjä, adresse- ja sähkösanonia.

Cähetystöjä, adresse- ja sähkösanonia, jotka on pidetty wankilassa Venäjällä, on tänään palannut Wiipuriin. Heitä on yhteensä kuusi henkilöä. He ovat: ...

Cähtö Kresytsä.

Cähtö Kresytsä, joka on pidetty wankilassa Venäjällä, on tänään palannut Wiipuriin. Heitä on yhteensä kuusi henkilöä. He ovat: ...

Useimpien Wiipurin hovioikeustuomareiden vankeustuomiot päättyivät hiukan ennen aikojaan Romanovin hallitsijasuvun 300-vuotisjuhlaan liittyneen armahduksen myötä 24. toukokuuta 1914. Wiipurissa vapautusta juhliittiin sovinnon tunnelmissa, vaikka poliisien kovakouraiset otteet varjostivat iloista ilmapiiriä. Laulaja Annikki Arni on lapsuusuistelulissaan kertonut, kuinka vapautetut tuomarit perheineen kokivat autosattuessa poliisiväkivallan uhkana. Wiipurin juhallisuuksien yhteydessä pidettiin parikymmentä henkilöä, esimerkiksi konsuli Eugen Wolff, *Karjalan lehden* päätoimittaja Arvo Inkilä ja tehtailija, kansanedustaja Matti Pietinen.¹⁹⁸

Lehtikirjoittelun Wiipuri-diskurssin muutos: painostetusta kaupungista vastarinnan eturintamaan

Vuosien 1908–1913 tapahtumia koskenut lehtikirjoittelu muokkasi ja muutti voimakkaasti muun Suomen asukkaiden kuvaa Wiipurista. Julkisessa sanassa kaupunkia kovaotteisine yleis- ja sotilashallinnon viranomaisineen kuvattiin 1910-luvun taitteessa pääosin kielteisesti: kyseessä oli uhattu kaupunki ja Venäjän yleisvaltakunnallistamispolitiikan tärkeä etappi. Toisenlaisen sävyn kirjoitukset saivat syksystä 1912 alkaen, jolloin kaupunki nousi niin kutsutun oikeustaistelun kiistattomaksi keskuksesi. Tällaisessa sankaridiskurssissa kaupungista ei kirjoitettu vielä Bobrikovin kaudella, vaan johtoaseman saavuttaminen vaati sellaisia venäläistämistoimia, jotka kohdistuivat muuta Suomea ankarammin sekä Wiipurin läänin aluekokonaisuuteen että paikallisten tuomioistuinten toimintaan.

Keisarikunnan Suomen-politiikan kovenemisesta kertoivat ensin uutisoinnit venäläisten viranomaisten Wiipurissa järjestämistä kotietsinnöistä vallankumoukselliseksi epäiltyjen maanmiestensä luona. Näitä seurasivat johdon-

mukaisesti Venäjän hallinnonkin ruokkimat spekulatiot koko Viipurin läänin liittämistä suoraan Venäjään. Kesällä 1911 voitiin huhujen sijaan uutisoida tosiasiaa eli Venäjän ministerineuvoston päätöksestä kahden Kaakkois-Kannaksen kunnan irrottamisesta Suomen suuriruhtinaskunnan yhteydestä. Erottamishankkeet tuomittiin Suomen sanomalehdissä yksituumaisesti lehtien poliittisista kannoista riippumatta.

Toisin kuin muualla Suomessa, Viipurin läänin tai sen osien liittäminen venäläiseen kuvernementtihallintoon oli 1910-luvun taitteen vuosina aidosti näköpiirissä.¹⁹⁹ Järjestysvallan lujittamisen ja muuta Suomea pidemmälle vietyjen venäläistämishankkeiden myötä paikallinen asenneilmapiiri kärjistyi: paikallisten puoluelehtien orkestroimana kaupungista muotoutui sekä passiivisen vastarinnan että äärimmäisen myöntyväisyssuunnan tukikohta. *Viipuri*-lehti pyrki edistämään Karjalan valtiollisen aseman säilyttämistä välttämällä kaikin tavoin provosoimasta Venäjän hallintoa. Tässä suhteessa se erottui muun Suomalaisen puolueen linjasta viimeistään Kaakkois-Kannaksen pitäjien erottamispäätöksen jälkeen.

Venäjän hallinto oli aloittanut puhdistukset Viipuriin sijoitetussa suomalaisessa virkakoneistossa pian sen jälkeen, kun yleisvaltakunnallinen lainsäädäntöjärjestys oli tullut voimaan kesällä 1910. Puhdistuksia pohjustivat ensin Venäjän kansallismielisissä lehdissä julkaistut valeuutiset. Viipurin perustuslaillinen kuvernööri Birger von Troilin erottamisen loppusyksystä 1910 nähtiin kaikkien suomalaisten poliittisten suuntausten lehdissä ennakoinvan yhä huonompia valtiollisia oloja sekä suuriruhtinaskuntaan että ennen muuta Viipurin läänin. Erottamisen muodollista syytä, eduskunnan antaman Venäjän kannalta laittoman leimasuostunta-asetuksen soveltamista, ei nähty kovin oikeutetuksi edes myöntyväisissä vanhasuomalaisissa lehdissä. Venäjän hallinnon näkökulmasta rikkomus oli silti yksiselitteinen ja periaatteellinen: kenraalikuvernöörin ja kuvernöörin yhteistyöstä olisi muodostunut mahdotonta, mikäli jälkimmäinen ei tunnustaisi Venäjällä annettuja lakeja.

Von Troilin vaihtaminen venäläistyneeseen eversti Carl Fredrik von Pfaleriin nähtiin lehtikirjoituksissa toisaalta seuraukseksi Viipurin läänin geopolittisesti vaikeasta asemasta, toisaalta osoitukseksi erotetun taipumattomuudesta. Oikeustaistelun alkamista voitiin jo uumoilla, kun uusi kuvernööri ei vannonut suomalaista virkavalaa. Pian kuvernööri von Pfalerin kovia otteita mellakoiden torjumiseksi kuvattiin nuorsuomalaisissa ja ruotsinkielisissä lehdissä ”itämäiseksi raakuudeksi”. Vastaavanlaisia määreitä liitettiin Viipurin linnoituksen komentaja Petrovin menettelytapoihin. *Viipuri*-lehden kirjoittelussa otettiin totuttuun tapaan huomioon venäläisen vastapuolenkin kantoja, vaikka kansallismielisten venäläisten lehtien valheellinen uutisointi tuomittiinkin jyrkästi.

Viipurin lääninsihteeri puolestaan sai lähteä keväällä 1911 pysyvästi ja varalääninsihteeri määräaikaisesti molempien kieltäytyttyä tekemästä kenraalikuvernöörin määräämää kotitarkastusta Terijoella. Niin kuvernööri von Troilin kuin lääninsihteerienkin erottamisen perussyt liittyivät suomalaisten ja venäläisten syviin intressiristiriitoihin Kaakkois-Kannaksella. Erottamisen pelättiin mahdollistavan jatkossa rikoslakiin perustumattomat kotitarkastukset kaikkialla läänissä.

Viipurin poliisipäällikkö Alfred Lucander oli saanut jättää asemapaikkansa pian kuvernööri von Troilin eron jälkeen loppuvuodesta 1910. Lucanderin erottamista taustoitti Venäjän hallinnon väittämä kyvyttömyys torjua suomalaisten vastarintaa ja häiriökäyttäytymistä. Lucanderin erottamisen syyt nähtiin suomalaisissa lehdissä tekaistuksi ja puhtaan poliittisiksi. Erityisen yksituumaisesti sanomalehdet tuomitsivat poliisipäällikkö Lucanderin vaihtamiseen huonomaineiseen lainvalvojaan, Vilho Pekoseen. Nimitystä hämmästeltiin Ruotsinkin sanomalehdissä. Kaikkein voimakkaimmin nimitystä vastaan protestoititiin alkuvuodesta 1911 silti Suomen poliittisen kentän vasemalla laidalla. Kokonaisuutena sosialistiset lehdet suhtautuivat virkakoneiston puhdistukseen kaksinaisesti. Periaatteessa ne näkivät venäläisen hallinnon yhdenmukaistamistoimet itsestään selviksi seurauksiksi kapitalistisesta yhteiskuntajärjestelmästä, jonka sortokoneiston osia suomalaiset hallintomiehet olivat siinä kuin venäläisetkin. Toisaalta sortovallan käytyreiksi arvosteltujen perustuslaillisten virkamiesten erottaminen nähtiin sekin yhdeksi osoitukseksi kapitalistisen maailmanjärjestyksen mädännäisyydestä.

Venäjän näkökulmasta poliisimies Vilho Pekonen oli ansioitunut pannesaan aikanaan toimeen kenraalikuvernööri Bobrikovin yleisvaltakunnallistamispolitiikkaa. Pekosen nimittäminen poliisipäälliköksi heijastelikin ennen muuta Venäjän hallinnon ja sotavoimien voimakkaita intressejä järjestyksen säilyttämiseen Viipurissa. Poliisimestari saikin lehdissä nopeasti maineen väkivaltaisena, kuvernöörin ja venäläisen komendantin käskyjä orjallisesti täyttävänä lakeijana. Poliisipäällikön toimia ei yrittänyt ymmärtää edes *Viipuri*.

Kaikki paikalliset lehdet kiistivät protestin luonteen monenlaisilta pienimuotoisilta ja yksityisiltä, osin ilmeisen tahallislta mielenilmauksilta venäläistämistoimia vastaan. Näin suojeltiin sekä epäiltyjä että koko läänin alueellista koskemattomuutta. Viipurin ruotsalaisen lyseon nuorten tarkoituksellinen torvensoittomielenosoitus joulukuussa 1910 leimattiin kaikkien puolueiden sanomalehdissä yksipuolisesti venäläisen osapuolen vainoharhaiseksi luulotteuksi. Kruununvouti Lagercrantzin erottamiseen johtanut selkkaus vasta nimitetyn kuvernööri von Pfalerin kanssa selitettiin sekini ensisijaisesti osoitukseksi kuvernöörin pikkumaisuudesta. Tapahtuman olisi voinut tulkita myös toisin. On

ilmeistä, ettei Lagercrantz toiminut asianmukaisesti jättäytyessään pois kuvernöörin tervehdyskäynniltä tai saapuessaan myöhemmin tämän audienssille ohjesäännön vastaisesti pukeutuneena. Ainoastaan *Viipuri*-lehti luonnehti Lagercrantzin menettelyä tietoisesti mielenosoitukseksi, vaikka tunnustikin kruununvoudin erottamisen turhan ankaraksi seuraamukseksi melko lievistä laiminlyönneistä.

Alkusyksystä 1911 Viipurin tapahtumat nousivat jatkuvasti valtakunnallisten lehtien uutisaiheeksi. Punaisenlähteentorin vastalausekokous Kaakkois-Kannaksen kuntien erottamista vastaan syyskuussa 1911 oli käännteentekevä, koska poliisin kovat otteet muuttivat tapahtuman mellakaksi, joka ylitti kansainvälisenkin uutiskynnyksen. Sosiaalidemokraattien kuvernöörin kiellon vastaisesti järjestämä vastalausemielenosoitus toisaalta tuomittiin melko yksiselitteisesti sekä vanha- että nuorsuomalaisissa lehdissä, kun sosiaalidemokraattiset lehdet puolestaan pitivät mellakkaa venäläisten provokaattoreiden juonittelemana proletariaatin sortotoimena.

Tapahtumia seurasivat linnoituksen venäläisen komendantin masinoimat tekaistut syytökset suomalaisten poliittisesta väkivallasta venäläistä varuskuntaa vastaan. Tällaista informaatiokampanjaa kuvattiin myöntyväisimmisiäkin lehdissä – myös *Viipurissa* – karkean valheelliseksi. Eri puolella Suomea uutisoitiin kärjekkäästi Viipurin venäläisen varuskunnan uhkaavasta läsnäolosta sekä venäläistyneen kuvernöörin ja venäläismielisiksi vaihdettujen poliisien väkivaltaisista otteista.

Vieläkin dramaattisemmiksi otsikot muuttuivat vuoden 1912 jälkipuoliskolla, jolloin Venäjän duumassa annettu, niin kutsuttu yhdenvertaisuuslaki oli tullut voimaan. Tuolloin kuvernööri von Pfalerin kerrottiin alkaneen toteuttaa lakia ensimmäisenä Suomessa, minkä uskottiin ennakoivan läänissä yhä vaikeampia valtiollisia aikoja. Uutisointi viittasi Viipurin maistraatin jäsenten vangitsemiseen yhdenvertaisuuslain rikkomisesta, koska nämä olivat kieltäytyneet käsittelemästä venäläisen kauppiaan jättämää elinkeinoilmoitusta. Käännettä osattiin odottaa: yhdenvertaisuuslain tiedettiin aiheuttavan oikeudellisen ketjureaktion, joka alkaisi Viipurissa, koska siellä oli erityisen runsaasti markkinoita venäläiselle kauppiaaskunnalle. Perustuslaillisen vastarinnan suunnitelmallisuus tunnustettiin *Karjala*-lehdessä melko avoimesti. Suomalaisissa lehdissä viitattiin toisaalta myös siihen, että von Pfaler järjesti selkkauksen kannustamalla venäläisiä jättämään ilmoituksiaan maistraattiin. Venäläiset kauppiaat olisivat voineet hakea totuttuun tapaan elinkeinolupaa lääninhallituksesta.

Viipuri nousi niin kutsutun oikeustaistelun keskuukseksi syksystä 1912 alkaen, kun ensin maistraatin ja myöhemmin hovioikeuden jäsenet joutuivat pidätetyiksi yhdenvertaisuuslain rikkomisesta ja tuomittiin ensimmäisinä suomalaisina viranomaisina venäläisessä tuomioistuimessa. Rangaistukset

koettiin ennennäkemättömäksi loukkaukseksi suomalaista oikeusjärjestelmää kohtaan. Tuomioita luonnehdittiin kaikissa lehdissä äärimmäisen ankariksi erityisesti siksi, että hovioikeustuomareiden vapausrangaistukset määrättiin pantavaksi täytäntöön suuriruhtinaskunnan rajojen ulkopuolella. Perustuslailliset ja työväenlehdet kirjoittivat tapahtumista sivaltavasti siitäkin huolimatta, että teksteistä seurasi yhä uusia painokanteita, ja toimittajia myös karkotettiin ja maailmansodan aikana vangittiin. Myös poliittisten pilalehtien kuvasto raaistui – sanomalehtien ylevöityneellä kirjoittelulla Viipurista ei siis ollut vastinetta poliittisessa satiirissa.

Myöntäväisessä *Viipuri*-lehdessä Venäjän toiminnan logiikkaa pyrittiin tässäkin tilanteessa ymmärtämään, vaikkei sitä suoranaisesti hyväksytty. Tällaisesta kirjoittelusta taas seurasi perustuslaillisissa lehdissä raivokkaita vastineita. Työväenlehdissä tuomioiden ruodinta sen sijaan kääntyi nopeasti luokkapohjaiseksi kritiikiksi, jonka kohteena oli Suomen taantumukselliseksi mielletty porvarillinen tuomarikunta. Monien läntisen Euroopan maiden vapaamielisissä sanomalehdissä seurattiin Suomen ja Venäjän lainsäädännön mukauttamista aluksi melko neutraaliin sävyyn, mutta keisarikunnan nationalistinen politiikka tuomittiin yksiselitteisesti siinä vaiheessa, kun eteen tulivat Suomen alueellisen kokonaisuuden uudelleenarviointi ja perustuslaillisille virkamiehille tuomitut vapausrangaistukset. Tuenilmaukset pienen kansan oikeustaistelulle pantiin Suomen lehdissä tarkoin merkille.

Viipurilaisten oikeustaistelu sai laajan huomion kaikkialla Suomessa. Kaupungin poliittisen elämän kuvauksissa uhridiskurssin korvasi sankarimyytin rakentaminen, kun kaupunki nostettiin lehdissäkin julkaistujen Eino Leinon runojen siivittämänä yhä uudelleen länsimaisen yhteiskuntajärjestyksen symboliseksi etuvartioksi.²⁰⁰ Etenkin nuorsuomalaiset lehdet pyrkivät levittämään moraalista eetosta, jonka mukaan viipurilainen esimerkki velvoitti muunkin Suomen viranomaisia uhraamaan oman hyvinvointinsa suuriruhtinaskunnan koskemattomuuteen kohdistuneiden uhkien torjumiseksi. Perustuslaillisen sankarimyytin rakentamista eivät enää tässä vaiheessa kritisoinet vanhasuomalaisetkaan, koska suomalaisen puolueen enemmistö oli kääntynyt jo kannattamaan passiivista vastarintaa. Lehtien luomasta marttyyrikultista sanoutui irti lähinnä työväenlehdistö.²⁰¹

Sanomalehdissä ja Leinon runoissa luottiin yhtenäisen vastarinnan ihanetta, joka oli vielä jäänyt toteutumatta. Venäjän hallinto oli jo suurlakon jälkeisinä vuosina ennakoanut, että suomalaisten virkamiesten vastarinnasta tuolloin kaavailussa yleisvaltakunnallisessa järjestyksessä annettuja lakeja vastaan muodostuisi järjestelmällistä. Keisarikunnan viranomaiset löivätkin suomalaisten kapinointihalua liioitelleissa lehtikirjoituksissaan tietoisesti

kiilaa suomalaisten poliittisten ryhmittymien välille ja onnistuivat näin hajotamaan vastarintaa ennen muuta Viipurissa. Vaikka eri poliittiset suuntaukset jakoivat yhteisen intressin Suomen poliittisen aseman turvaamisesta, Venäjän hallinnon kovenevat otteet – jatkuvat ilmiannot, oikeusjutut ja lehtikirjoitusten valvonnan kiristyminen – syvensivät 1910-luvun alussa vähälukuisten myöntävien ja passiivisen vastarinnan kannattajien erimielisyyksiä.

Viipurin ja muun Karjalan perustuslailliset sanomalehdet alkoivat vuoden 1911 tietämällä esittää paikalliset myöntäväisyysmieliset konnina ja venäläisen hallinnon käskyläisinä, jotka nostettiin Suomen edun loukkaajina liki kaupungin pahamaineisimmankin kolmikon – kuvernöörin, poliisimestarin ja linnoituksen komendantin – rinnalle. Syksyllä 1912 virastaan eronnut, Pietarissakin pidätettynä ollut perustuslaillinen pormestari Fagerström leimattiin rintamarkuriksi. Vanhasuomalaisten enemmistön kääntyminen passiivisen vastarinnan kannalle päätti syksyllä 1912 ikävissä tunnelmissa myös D. W. Åkermanin uran suomalaisissa tuomioistuimissa: vuosikymmenten ansiot huono-osaisten suomalaisten puolustajana eivät enää painaneet, kun myöntäväinen tuomari leimattiin kenraalikuvernöörin marionetiksi ja suomalaisten ilmiantajaksi. Perustuslaillisten ankarimman loanheiton kohteeksi joutui silti vankeustuomion Venäjällä välttänyt Viipurin hovioikeuden presidentti Malin. Täällaisten, pettureiksi koettujen virkamiesten häirintääkään ei kiihkeimmissä perustuslaillisissa kirjoituksissa tuomittu. Myöntäväisyysmielisiin ei silti 1900-luvun alusta poiketen kohdistettu vakavaa poliittista väkivaltaa. Tämä saattoi johtua yleisen asennemuutoksen ohella toisen venäläistämiskauden oikeustaistelun melko kapeasta alasta: venäläisten kauppiaiden oikeuksien laajentuminen oli suurelle yleisölle periaatteellisesti vakava kysymys, muttei riittävän vakava kääntääkseen suomalaisia hyväksymään oman kansan jäseniin kohdistuneet veriteot.²⁰² Voimakkaita tunteita herättänyt kuntien erottamishanke sen sijaan jäi syksyllä 1911 pitkäksi aikaa pysähdyksiin. Sen osalta potentiaalista väkivaltaa myöntäväisyyksiä viranomaisia vastaan hillitsi se, etteivät suomalaiset viranomaiset osallistuneet hankkeen valmisteluun.

Toisen venäläistämiskauden aikana Venäjän uhkasta muodostui yleinen poliittinen lyömäase sisäpoliittisia vastustajia kohtaan. Jarno Forssell on todennut, että myöntäväisyysmieliset leimattiin isänmaan pettureiksi, sosialistit taas porvarillisille piireille venäläistämisen veroiseksi yhteiskuntarauhan uhkaksi. Sosialisteille puolestaan suomalainen hallinto oli yhtä taantumuksellinen kuin venäläinenkin.²⁰³ Yleistys päti erityisesti Viipuriin. *Viipuri*-lehden toistuva suomalaisen osapuolen leimaaminen osasylliseksi erilaisiin suomalais-venäläisiin selkkauksiin herätti perustuslaillisissa lehdissä erityisen syvää ärtymystä. Viipurin työväen *Piiska*-lehti vihjasi lisäksi näkevänsä nuorsuoma-

laiset kielipoliittisina pettureina nimittäessään näitä ivallisesti ”ruotsalaisiksi” piireiksi. Porvarillisten piirien rivit yhtenivät idänsuhteissa vasta siinä vaiheessa, kun *Viipuri*-lehti alkoi vuoden 1913 edetessä välttää Venäjän-poliittisia kannottoja linjansa jäätyä tappiolle.

Perussyyt sille, miksi Viipuri ei korostunut passiivisen vastarinnan keskukseksi yli muiden jo 1900-luvun alussa, ovat ilmeiset. Ensinnäkin Viipurin läänin tai sen osien erottamistoimet käynnistettiin vasta suurlakon jälkeisinä vuosina. Toiseksi ensimmäisellä ja toisella venäläistämiskaudella yleisvaltakunnallisessa järjestyksessä annettujen lakien luonne poikkesi toisistaan.

Siinä missä vuoden 1901 asevelvollisuuslaki koski koko asevelvollista ikäluokkaa ja alueellisesti koko suuriruhtinaskuntaa, vuoden 1912 yhdenvertaisuuslaki loi velvoitteita vain kaupunkituomioistuimille ja niiden muutoksenhakuelimenä hovioikeuksille. Toisin kuin asevelvollisuuslain, yhdenvertaisuuslain vaikutukset olivat voimakkaimmat siellä missä venäläistä asutusta ja liiketoimintaakin oli eniten: Viipurissa ja muualla Karjalassa. Lisäksi yhdenvertaisuuslaki ei asevelvollisuuslaista poiketen luonut tarvetta eri yhteiskuntaluokat läpäisemälle vastarintaorganisaatiolle, vaikka kagaalin nimi kummittelikin edelleen venäläisessä retoriikassa. 1910-luvun taitteessa vastatoimista voitiin sopia ja niitä voitiin toteuttaa melko suppeassa lehti- ja poliitikkojen, hallintomiesten ja tuomareiden piirissä. Tämä piiri koottiin Viipurissa.

Kaupunkilaisten – eli suuren yleisön – vastarintaa sen sijaan osoittivat sanomalehtien tarkoin kuvaamat spontaanit joukkokokoonnutumiset, joissa osoitettiin väkivallankin uhalla tukea erotetuille, pidätetyille tai vankeuteen tuomituille viranomaisille. Tällaisiin, osin kuvernöörin kieltämiin kokoonnutumisiin kuuluivat aina lauluesitykset ja iskulauseet. Porvarilliset piirit pitivät näitä mielenosoituksia kuvernööri von Pfalerin kauden aikana vielä vuonna 1911 poliittisesti vaarallisina, mutta muuttivat kantansa viimeistään siinä vaiheessa, kun perustuslaillisia virkamiehiä alettiin kuljettaa Venäjälle.

Erilaisten mielenosoitusten ja väenkokousten seremoniallisuus sai lehdistössä runsaasti tilaa viimeistään von Troilin erottamisesta alkaen. Tutkittavan ajanjakson ensimmäisiä lehdissä kuvattuja lauluprotesteja olivat tosin jo tätä ennen esittäneet vallankumouksellisia pidätetyt venäläiset. Etenkin vanha- ja nuorsuomalainen lehdistö omisti sittemmin runsaasti palstatilaa lauluille ja iskulauseille, joita esittämällä tuettiin erotettuja tai vangittuja virkamiehiä tai vastustettiin poliisin väkivaltaisia otteita. Lauluissa korostettiin niin kaupunkilaisten maakunnallista kuin kansallistakin identiteettiä. Seremoniallisuutta korostamalla voitiin kenties luoda pehmeän vastarinnan mallia vastaavalaisten selkkausten varalle eri puolilla Suomea.

Viitteet

- 1 Artikkelin on tehty akatemiahankkeessa *Korruption jäljillä. Korruptio ja huono hallinto Ruotsissa ja Suomessa noin 1614–1917 (päättönumero 314851)*.
- 2 Jussila 1979; Nygård 1987; Polvinen 1985; Puntila 1960, 9–18; Seitkari 1960, 19–35; Vares 1987, 9–16; Lähteenmäki 2009.
- 3 Kettunen 2010, 3. Sotien välisen ajan näkökulmasta kootusti esim. Nuorvala 1939.
- 4 Ahtiainen & Tervonen 1995, 29–30. Jälkimmäisen kauden klassikoita ovat esimerkiksi Päiviö Tommilan toimittama kokoelma *Venäläinen sortokausi Suomessa* (1960), Tuomo Polvisen *Valtakunta ja rajamaa. Bobrikov Suomen kenraalikuvernöörinä 1898–1904* (1985) sekä Osmo Jussilan *Venäläinen Suomi* (1983) ja *Nationalismi ja vallankumous venäläis-suomalaisissa suhteissa 1899–1914* (1979). Ks. myös Vares 1987; Vares 1992.
- 5 Vrt. esim. Lähteenmäki 2018, 270–272, 289–291; Lähteenmäki 2009.
- 6 Kootusti esim. Leino-Kaukiainen 2014; Koskivirta 2014a; Kannel 1939; Nuorvala 1939. Suomenkieliset aikalaishistorioitsijat olivat pääsääntöisesti vanhasuomalaisia kielipoliitikkoja, jotka uskoivat yhdenmukaistamislinjaa ohimeneväksi vaiheeksi, mutta kääntyivät kannattamaan passiivista vastarintaa viimeistään 1910-luvun taitteessa. Ruotsinkieliset historiantutkijat taas kannattivat juristikunnan enemmistön tavoin perustuslaillista vastarintaa. Henkilökohtaisen kokemuksen kautta ajan tapahtumia valottavat lukuisat aikaisten päiväkirjat ja muistelmat esimerkiksi perustuslaillinen Tekla Hultin (1935), vanhasuomalaiset J. K. Paasikivi (Kansallisarkiston ystävät 2000) ja viipurilainen D.W. Åkerman (D. W. Åkermanin sukutoimikunta 1983), ja niitä täydentävät elämäkertateokset, joita alettiin laatia jo 1900-luvun alkuvuosina. Mainittakoon esimerkiksi näistä vanhasuomalainen J. R. Danielson-Kalmari (Kustannusosakeyhtiö Kirja 1913), nuorsuomalaiset Leo Mechelin (T. Rein, Otava 1915) ja P. E. Svinhufvud (Herman Gummerus, 1931, muistelmat Siperiasta Otava 1928) sekä aktivisti Eugen Schauman (esim. Fanny Hult (1905). Eugen Schauman hänen muistolleen omistaa tämän teoksen aktiivinen vastustuspuolue. Tukholma 1905). Kootusti myös Mainio & Koskivirta 2019, 9–20.
- 7 Leino-Kaukiainen 2014; Vares 1992; Forssell 1993; Lähteenmäki 2009, 35–95.
- 8 Esim. Marjomaa & Partanen 2014, 441–446, Partanen 2014, 500–501; Nuorvala 1939; Paavolainen 1954; Ruuth et al. 1981; Leino-Kaukiainen 2014.
- 9 Vrt. esim. Porkka 1992, 4–5.
- 10 Jussila 1979; Porkka 1992, 4–5, 33.
- 11 Esim. Halila 1981, 334–335; 338–339. Vrt. Rasila 1966, 3–16.
- 12 Leino-Kaukiainen 2014, 468–512; Partanen 2014, 500–501.
- 13 Porkka 1992.
- 14 Leino-Kaukiainen 2014, 502–505; Nuorvala 1939, 117–118. Vrt. myös Rasila 1966, 3–16.
- 15 Kaarlo Nuorvala oli Krestyn vankina olleen hallintoneuvos K. E. Nyleniuksen poika. Nuorvala 1939, 9.
- 16 Wirén 1917; Kannel 1939; Nuorvala 1939; Arni 1979; Kekkonen 1992.
- 17 Vares 1987, 9–16, ks. myös Vares 2019.
- 18 Forssell 1993.
- 19 Lähteenmäki 2018, 270–296.
- 20 Vrt. esim. Forssell 1993, 196–197.
- 21 Hakusanoina on käytetty sanoja Kresty, piirioikeus, yhdenvertaisuusla*, Viipurin hovioikeus, Viipurin maistraatti, Viipurin lääninhallitus, kuvernööri sekä edellä mainittujen laitosten viranhaltijoiden virkatehtävien nimiä ja henkilönimiä (mm. Lagercrantz, Malin, Pekonen). Koska artikkeli pyrkii selvittämään Viipurin tapahtumien käsittelyä sekä eri puolilla Suomea että Viipurissa, haut on kohdistettu toisaalta koko sanomalehtitietokantaan, toisaalta poliittisen

- kannan perusteella valikoituihin valtakunnallisiin ja paikallisiin lehtiin Yksittäisiä hakuja on siksi kohdistettu Suomalaisen puolueen pää-äänenkannattajaan *Uuteen Suomettareen*, nuorsuomalaisten *Helsingin Sanomiin* ja perustuslaillisiin ruotsinkielisiin *Hufvudstadsbladetiin* ja *Nya Presseniin*. Paikallisista lehdistä on tarkasteltu vanhasuomalaista *Viipuri*-lehteä sekä nuoruomalaisia *Viipurin Sanomia* ja *Karjalaa*, sekä ruotsinkielistä perustuslaillisesta *Viborgs Nyheteriä* sekä Viipurin sosiaalidemokraattien *Työ*-lehteä. Koska lukuohjelma tunnistaa fraktuuraa toistaiseksi varsin heikosti, fraktuuralalla painettujen lehtien numeroita on luettu avaintapahtumien yhteydessä myös hakusanoja käyttämättä. Sanomalehtien kielijakaumasta ja puoluepoliittisista kannoista, Nygård 1987, 16ss.; Viipurin osalta Kuujo 1981a, 577–583; Arponen 2004, 8–20; Matikainen 2014, 419ss.; Lähteenmäki 2018, 290–29, Vares 1987, 9.
- 22** Nygård 1987, 20–22.
- 23** Keskeisimmät tutkimusjaksolta säilyneet asiakirjasarjat on sijoitettu Leningradin alueen (oblastin) valtioneuvostoon (LOGAV), joka sijaitsee Viipurissa. Kolari 2014, 7ss.
- 24** Tapahtumahistoriallista ja symbolista asiantilaa (arvoja ja asenteita) selvittävän mediatutkimuksen näkökulmaeroista esim. Railo & Oinonen 2012, 16–17.
- 25** Sanomalehdistö oli aikakauden poliittisen julkisen keskustelun foorumi. Viipurin sanomalehdistä kulttuurisen ja yhteiskunnallisen puheen suodattajina Lähteenmäki 2018, 290–291.
- 26** Edellä s. 143–144; Mainio & Koskivirta 2019, 9–11.
- 27** Nuorsuomalaisten eroon johtanut tulkinta liittyi maanvuokra-asetuksen yhteyteen kirjattuun ingressiin, jossa keisari ilmoitti armollisesti vahvistavansa asetuksen eräistä lainsäädäntöprosessiin liittyneistä varauksista huolimatta. Sotilasmiljoonat taas olivat Venäjän vaatima korvaus siitä, ettei suomalaisten tarvinnut suorittaa sotapalvelusta. Vaiheesta tarkemmin Vares 2000, 160–165.
- 28** Vrt. Leino-Kaukiainen 2014, 503–504; Jussila 1976, 403; Forssell 1993, 200–207; Vares 1987, 9–11; Vares 1992, 14–19; Luntinen 1985. Venäjän aateliston näkemyksistä niin kutsutusta Suomen kysymyksestä, Korevo 1912.
- 29** Kekkonen 1992, 154–156; Forssell 1993, 196–198. Laki on nimetty Valtakunnanpuoleiston ja valtakunnan duuman hyväksymäksi laiksi niiden Suomea koskevien lakien ja asetusten säätämisen järjestyksestä, joilla on yleisvaltakunnallinen merkitys, Suomen Suuriruhtinaanmaan Asetuskokoelma 45/1910.
- 30** Vrt. Leino-Kaukiainen 2014, 504.
- 31** Hultinin osalta, Hultin 1935, 104–105, 108, 191–191, 209. Svinhufvud puolestaan toimi prokuraattori Eliel Soisalon-Soinisen murhaajan Lennart Hohenthalin puolustusasianajajana ja vetosi puolustuksessa valtiolliseen itsepuolustukseen ja Ruotsin aikaiseen käsitykseen anteeksiannettavasta tyrannimurhasta. Vrt. toisaalta esim. Häikiö 1997; Vares 1998.
- 32** Vares 2000, 151–153; Vares 2019, 311–314.
- 33** Senaatin osastojen muodollinen puheenjohtaja oli venäläinen kenraalikuvernööri. Oikeusosaston varapuheenjohtajan tehtävä vastasi myöhempää Korkeimman oikeuden presidentin virkaa.
- 34** Åkerman itse puhuu kylmäkiskoisesta suhtautumisesta. Åkerman 1914 (Käsikirjoitus, DW7, 18). Puolisonsa Emma o. s. Peranderin kanssa Åkerman oli ollut Viipurin kulttuuri- ja järjestöelämän keskeisin voimahahmo 1870-luvulta 1900-luvun taitteeseen. Bobrikovin kauden puhdistusten siivittämänä Åkerman oli ehtinyt aiemmin nousta talousosaston senaattoriksi, kauppa- ja oikeustoimikunnan päälliköksi, murhatun Eliel Soisalon-Soinisen seuraajaksi prokuraattorina ja vuonna 1905 viimein Turun hovioikeuden presidentiksi. Emma Åkerman toimi myös Suomalaisen Puolueen Turun naisosaston puheenjohtajana 1907–1910 ja puolueen naisvaliokunnan jäsenenä 1910–1915. Sainio 2001a; Sainio 2001b.
- 35** Vrt. Nuorvala 1939, 117–118; vrt. Leino-Kaukiainen 2014, 503; Forssell 1993, 214; Vares 1987, 9–11; Vares 1992, 17, lisäksi puolueen kahtiajaosta tarkemmin, 17–20.

- 36** Tarkemmin Vares 2019, 311–314.
- 37** Lähteenmäki 2009, 37–61; Kujala 2019, 123–126.
- 38** Vasabladet, 18.8.1910, "De svartes hallucinationer".
- 39** Lauerma 1960, 142–143.
- 40** Vasabladet, 18.8.1910, "De svartes hallucinationer".
- 41** Murhasta, Vituhnovskaja-Kauppala 2016; myös Lähteenmäki 2009, 41–44. Huvila-asutuksen koetuista taloudellisista ja siveellisistä epäkohdista, esim. Maakansa 6.11.1909, "Toimenpiteistä Karjalan kannaksen hyväksi"; Käkisalmen Sanomat 13.11.1909, "Karjalan kannaksen olot"; Sosialisti 12.5.1908, "Tapahtumat rajalla. Tutkimuksia"; Sosialisti 3.3.1911, "Viipurin lääninsihteeritkin ehkä saavat potkut. Eivät ole näet taipuneet"; Kansan lehti 12.5.1908, "Ryssän rajavartijan hyökkäys Rajajoella. Kenraalikuvernöörin toimenpidettä pyydetään.– Kuvernööri von Troil"; Työ 28.11.1911, "Uudenkirkon ja Kivennavan asia".
- 42** Esim. Viipuri 23.11.1910, "Viipurin läänin kuvernööri erotettu". Eduskunta oli antanut 8.1.1910 leimasuostunta-asetuksen, jota ei hyväksytty Venäjän vaatimassa järjestyksessä. Siksi venäläiset viranomaiset määräsivät noudattamaan leimaverosasioissa vuonna 1772 annettua asetusta, jonka suomalaiset katsoivat vanhentuneeksi.
- 43** Ks. seuraavassa s. 165.
- 44** Nuorvala 1939, 117–119.
- 45** Vrt. esim. Rasila 1966, 3–16.
- 46** Uusi Suometar 20.11.1910, "Kunnianosoituksia von Troilille"; Viipurin Sanomat 21.11.1910, "Läänimme kuvernööri saanut eron"; Viborgs Nyheter 21.11.1910, "Hedersbevisning för guvernör von Troil"; Uusi Aura 22.11.1910, "Viipurin läänin kuvernöörin erottaminen". Viraston läksiäisistä, esim. Uusi Aura 27.11.1910, "Kuvernööri B. von Troilin ero". Von Troil sai kuitenkin pitää aatelisasemaansa perustuvan keisarillisen hovin kamariherran arvon. Uusi Aura 7.12.1910, "Vappaaherra von Troil pysytetään hovivirassaan".
- 47** Fredrikshamns tidning 23.11.1910 (maltillisen perustuslaillinen lehti), "Guvernören, friherre Birger von Troil afskedad".
- 48** Suur-Savo 23.11.1910, "Viimeiset kuvernöörimuutokset".
- 49** Käkisalmen Sanomat 22.11.1910, "Maaherra vaihdetaan. Uusi ajan merkki"; Etelä-Suomi 22.11.1910, "Viipurin läänin kuvernööri erotettu"; Tampereen Sanomat 22.11.1910, "Viimeiset kuvernöörimuutokset".
- 50** Karjala 22.11.1910, "Läänimme kuvernööri saanut eron".
- 51** Tampereen Sanomat 7.10.1910, "Viipurin läänin kuvernöörin asema"; Kansalainen 18.11.1910, "von Troilia kehotettu jättämään eroanomus"; Käkisalmen Suomalainen 22.11.1910, "Viipurin läänin kuvernööri B. von Troil erotettu".
- 52** Läänin ylimpänä järjestysviranomaisena hän joka tapauksessa vastasi rikollisten kiinnisaamisesta, ja tässä onnistuminen hiivutti työläisaktivisminkin. Vrt. Kujala 2019, 126.
- 53** Tampereen Sanomat 22.11.1910; Suur-Savo 23.11.1910; Karjala 20.11.1910, "Läänimme kuvernööri saanut eron".
- 54** Lappeenranta 10.11.1910, "Pikku uutisia".
- 55** Uusi Suometar 20.11.1910, "Viipurin läänin kuvernööri erotettu"; 22.11.1910, "Kunnianosoituksia".
- 56** Uusi Aura 22.11.1910, "Kuvernööri B. von Troil erotettu"; Uusi Aura 27.11.1910, "Kuvernööri von Troilin ero".
- 57** Viipuri 27.11.1910, "Kuvernöörin lääni". Myötämielisyyttä selittänee sekin, että Birger von Troilin sisar oli vanhasuomalaisten avainhahmoin kuulunut Augusta af Heurlin ja eno Kaarlo Bergbom toimi Bobrikovin ajan senaatissa.
- 58** Sosialisti 2.7.1907, "Valtion leipäpaikat"; Kansan Tahto 4.11.1909, "Tri Tannerin esitelmät ja Viipurin läänin kuvernööri" (kuvernööri kielsi tohtori Andrew Tanneria pitämästä Viipurissa esitelmää sukupuolielämän uudistuksesta ja uudesta sukupuolisiveysopista). Toisaalta

- vaihdoksesta esim. Sosialidemokraatti 22.11.1910, ”Yleisiä uutisia. Hallitusherrat vaihdetaan nöyräniskaisemmiksi”.
- 59** Karjala 8.12.1910, ”Huhut Viipurin läänin erottamisesta”; Uusi Suometar 19.11.1910, ”Viipurin läänin erottamiskysymys”; Uusi Suometar 6.12.1910, ”Viipurin lääni”.
- 60** Tosin eron oli jo saanut viisi muutakin Suomen kuvernööriä.
- 61** Terijoki 1.9.1909, ”Viipurin läänin yhdistäminen”; Itä-Suomen Sanomat 19.10.1909, ”Viipurin lääni jälleen uhattuna” ja ”Viipurin läänin yhdistämistä kiirehditään”; Kymnlaakso 27.10.1909, ”Huhujen johdosta”; Raja-Karjala 30.10.1909; Uusi Suometar 30.10.1909; Käkisalmen Sanomat, 2.11.1909, ”Viipurin läänin puolesta”. Vares 1987, 11–14. Suomen venäläistäispolitiikka ja Viipurin läänin erottamishanke saivat kansainvälisessä lehdistössä kohtuullisen runsaasti kielteistä huomiota, ja julkisuutta passiivisen vastarinnan kannattajat olivat sille hakeneetkin. Vrt. esim. Uusi Suometar 30.6.1910, ”Suomen asia Englannissa” ja ”Suomi ulkomaan lehdissä”. Venäjän arvostelu puolestaan herätti venäläislehdissä kärjekästä polemiikkia ja Hultinin henkilön arvostelua.
- 62** Viipuri 22.12.1910, ”Muuan välikohtaus”.
- 63** Viipuri 22.12.1910, ”Muuan välikohtaus”.
- 64** Muistitiedosta, ks. Viipurissa syntyneen Heinz Ramm-Schmidtin (s. 1920) haastattelu, Alfthan 2012, 3.
- 65** Viipuri 22.12.1910, ”Muuan välikohtaus”.
- 66** ”Pfalser, Frans Carl Fredrik Josef”. Suomalaiset kenraalit ja amiraalit Venäjän sotavoimissa 1809–1917 -verkkójulkaisu. Von Pfaler ylennettiin kenraalimajuriksi vuonna 1912. (<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-ken-000321>, viitattu 9.8.2019)
- 67** Viipurin Sanomat 28.12.1910, ”Uusi kuvernööri”; Viipuri 28.12.1910, ”Viipurin läänin kuvernööri nimitetty”. Kielitaitouutista levitettiin eri puolille Suomea, mm. Vasabladet 3.1.1911, ”Guvernör von Pfalers språkkunskaper”; Österbottningen 5.1.1911; Itä-Suomen Sanomat 31.12.1910, ”Lappeenrannan kuulumisia”; Kymnlaakso ja Käkisalmen Suomalainen 31.12.1910, ”Yleisiä uutisia”; Åbo Underrättelser 1.1.1911, ”Dagskrönikan”.
- 68** Esim. Karjala 5.1.1911, ”Vuosikatsaus. Valtiolliset tapaukset”.
- 69** Tampereen Sanomat 17.10.1910, ”Viipurin läänin kuvernöörin asema; Viipurin Sanomat 28.12.1910, ”Uusi kuvernööri”; Östra Finland 27.12.1910, ”Guvernörsposten i Viborg besatt”; Työ 13.2.1911, ”Viipurin läänin kuvernööri, eversti von Pfaler, astuu virkaansa virkavalaa tekemättä”; Viborgs Nyheter 13.12.1911, ”Guvernörsämбетet i Viborgs län”.
- 70** Keski-Savo 21.1.1911; Viborgs Nyheter 19.1.1911, ”Everste Lucanders avskedande”; Viipuri 18.1.1911, ”Viipurin poliisimestaria kehotettu eroamaan” (Viipurin jutussa kenraalikuvernöörin ja komendantin valituskirjelmä mainitaan 72-kohtaiseksi).
- 71** Viipuri 9.2.1908, ”Routavuosien kaikuja”; Karjala 14.1.1910; Viipuri 14.1.1910; Uusi Aura 15.1.1910, ”Pekosen juttu jätettävä sikseen”; Uusi Suometar 26.1.1910; Uusi Aura 25.1.1910, ”Pekosen juttu”; KA, Vilho Pekosen ansioluettelo (venäjänkielinen asiakirja ei sisällä tietoja erottamisista ja rangaistuksista).
- 72** Veckobladet 8.2.1908, ”Åtalet mot Pekonen”; Raja-Karjala 8.2.1908, ”Routavuosien kaikuja”. Pekosen tuomiolause on julkaistu kokonaisuudessaan esimerkiksi Hufvudstadsbladetissa 9.3.1906, ”Utslag i målet rörande polisens reseräkningar. Pekonen och v. Gross dömda till tukthuset”.
- 73** Viipuri 9.2.1908, ”Routavuosien kaikuja”; Karjala 14.1.1910, ”Pekosen juttu jätettävä sikseen”; Työ 14.1.1910, ”Pekonen sai rauhan”; Suomalainen kansa 14.1.1910; Wiborgs Nyheter 14.1.1910, ”Åtalet mode Pekonen nedläggges”.
- 74** Paluuajankohta siteerattu viranomaislähteiden pohjalta esimerkiksi jutussa Viipuri 30.1.1910, ”Carlstedtin ja Pekosen juttu”.
- 75** Virkavirhe koski puuttumatta jättämistä vangittavaksi määrätyn poliisikollegan pakenemiseen.

- 76** Suomalainen Kansa 14.1.1910, "Pekosen juttu jätettävä sikseen"; Uusi Aura 15.1.1910, "Armahdus"; Kotimaa 20.4.1910, "Eräs armahdus"; Suur-Savo 20.4.1910, "Pekosen jutut"; Uusi Aura 19.4.1910 ja Uusi Suometar 19.1.1910 ja 23.1.1910, "Pekosen juttu" ja "Poliisikomisarius Pekosen armahtaminen"; Raja-Karjala, Laatokka ja Itä-Suomen Sanomat 8.2.1908, "Routavuosien kaikuja"; Kansan lehti 25.4.1908, "Vanhoja tuttuja"; Nya Pressen 25.4.1908. KA, Senaatin oikeusosasto, anomus- ja valitusdiaarit (Pekosen tapaus: Generalguvernören no 36), päätöstaltiot (tapausta ei ole päätöstaltioissa eikä oikeusosaston henkilöhakemistossa, kenraalikuvernöörin kirjeessä, joka käsittelee syytteistä luopumista, "nedläggande af åtalet emot förre Poliskommissarie Pekonen).
- 77** Wiborgs Nyheter 15.1.1910, "Flere tecken"; 18.1.1910, "Från Helsingfors Horizont"; Viipuri 16.1.1910, "Pekosen juttu jätettävä sikseen"; Viipuri 19.4.1910, "Komisarius Pekonen saanut anteeksi". Vanhasuomalaisten varovaisuuteen oli historialliset syynsä, ks. viitteet 80–81.
- 78** Wiborgs Nyheter 1.8.1910, "Novoje Vremjas bref från Finlande"; Wiborgs Nyheter 10.8.1910, "En belönad förbrytare"; Suomalainen Kansa 9.8.1910, "Novoje Vremja ja rauhankongressi".
- 79** Suomen Sosialidemokraatti 1.8.1910, "Senaatti – konnien turva"; Viipuri 17.8.1910, "Poskeisen pakinoita: valtion varat riittivät".
- 80** Esim. Pienissä uutisissa Helsingin Sanomat; Uusi Suometar; Aamulehti; Viipuri; Eteenpäin 22.12.1910; Raja-Karjala 23.12.1910; Vapaus ja Karjalatar 24.12.1910. Pekonen haki eläkettä taannehtivasti helmikuusta 1903 eteenpäin.
- 81** Nya Pressen 19.1.1911, "Dagens eko"; 27.11.1911, "Ett otroligt rykte".
- 82** "Kaikki voi olla nykyisin mahdollista – olipa se kuinka vahvaa tahansa," kommentoivat Työmies ja Kansan ääni. Kansan ääni 21.1.1911, "Pekonenko Viipurin poliisimestariksi"; Työmies 19.1.1911; Wiborgs Nyheter 19.1.1911. Käännös: "yksi sortovuosien sakaaleista, oudoin ja hirvein mies jonka voi ajatella".
- 83** Viipurin Sanomat 20.1.1911, "Pikku uutisia".
- 84** Nya Pressen 27.1.1911, "Ett otroligt rykte".
- 85** Vrt. Nygård 1987, 70; Päivälehti 1.5.1901, "Oikeus- ja poliisiuutisia: Juttu vapaaherra Yrjö-Koskista vastaan". Yrjö-Koskisen väitettiin nimenneen muun muassa Axel Lillen ja Eero Erkon. Uusi Suometar 19.11.1905, "Venäjältä" (kirjoittaja nimim. Matti).
- 86** Helsingin Sanomat 8.1.1911, "Pekonenko poliisimestariksi Viipuriin".
- 87** Myös esim. Suomalainen kansa 28.1.1911, "Pekonenko Viipurin poliisimestariksi?".
- 88** Wiborgs nyheter 31.1.1911, "Polismästarbefattningen i Viborg"; Työ 31.1.1911.
- 89** Savo 2.2.1911, "Pekonen nimitetty Viipurin poliisimestariksi"; Helsingin Sanomat 1.2.1911, "Pekonen poliisimestariksi".
- 90** Harjula 2013, 74. Poliisimestareita oli kaikkiaan 15.
- 91** Keski-Suomi 4.2.1911, "Viipurilaisia onni suosii".
- 92** Sosialidemokraatti 2.2.1911, "Armahdettu rikollinen poliisimestariksi"; Vaasa 2.2.1911, "Ajan merkit"; Rajavahti 2.2.1911, "Koti- ja ulkomaan uutisia". Armahdettu rikollinen "poliisimestariksi", uutisoi Sosialidemokraatti 2.2.1911. Joskus uutisen kuittasi vain lakoninen loppukaneetti: "Emme onnittele viipurilaisia", sos. dem. Rajavahti 2.2.1911.
- 93** Svenska Dagbladet 1.2.1911; Dagens Nyheter 12.2.1911; Aftonbladet 24.1.1911.
- 94** The Manchester Guardian 6.2.1911, "Russia's work in Finland. A remarkable appointment: truly a strange representative of law and order"; Tampereen Sanomat 23.2.1911, "Suomi Englannin lehdistä"; Åbo Underrättelser 23.2.1911.
- 95** Hultin 1935, 51–55, 478–480, 483–488.
- 96** Uusi Suometar 10.2.1911; 12.2.1911, "Kirje Viipurista"; Wiborgs Nyheter 10.2.1911, "Fallet Pekonen"; Viipuri 10.2.1910, "Senaattori Markovia haastateltu".
- 97** Turun Sanomat 14.2.1911; Dagens Nyheter 14.2.1911; Wiborgs Nyheter 14.2.1911; Työ 16.2.1911.
- 98** Esim. Työ 14.2.1911, "Pekosen puhe".

- 99** Esim. Viipuri 20.6.1911, "Viipurin poliisilaitos. Res. luutnantti Tabanos kuitenkin nimetty apulaiskomisarioksi"; Viipuri 2.9.1911, Viime tiedot, "Poliisi estänyt kansalaiskokouksen Viipurissa"; Viipuri 8.10.1912, "Oikeus- ja poliisiasioita. 'Karjalan' painotuotteet."
- 100** Halila 1981, 338.
- 101** Viipurin sanomat 17.2.1911.
- 102** Työ 20.2.1911; Viipurin Sanomat 17.2.1911; Kokkola 16.1.1912, ei otsikkoa. Paavolainen 1954, 171.
- 103** Hosiainov oli syntynyt Suomessa, muttei tuntenut suomalaista lainsäädäntöä ja harjoitti suomalaisesta yhteiskunnasta irrallista politiikkaa. Leizinger 2016, 53. Toisaalta hän oli toiminut Bobrikovin kaudella sekä Turun että Uudenmaan lääninhallituksen viroissa, ensin mainitussa lääninsihteerinä. Forssell 1993, 217.
- 104** Esim. Nygård 1987, 149–150; Leino-Kaukiainen 2014, 503; Forssell 1993, 191–192.
- 105** Kajaanin lehti 3.2.1911, "Härnäämistäkö?"
- 106** Koskivirta 2014b, 414, 417–418; Savo 2.2.1908, "Viipurin läänin erottamishankkeet".
- 107** Paavolainen 1954, 170–171; Viipuri 9.2.1908, "Taaskin kotitarkastuksia ja vangitsemisia Viipurissa"; Nya Pressen 8.2.1908, "Häktingar i Viborg"; Kansan tahto 6.7.1911, "Kotitarkastuksista Viipurissa".
- 108** Leino-Kaukiainen 2014, 507–508; Kuujo 1981b, 593.
- 109** Partanen 2014, 501; Lähteenmäki 2009, 61–83; Viipuri 6.9.1911, "Frankfurter Zeitung Suomen asioista". Kaakkois-Kannaksen kuntien erottamisprosessia viivästyttivät ratkaisevasti sisäministeri Stolypinin murha ja maailmansodan alkaminen eikä liittämistä ehditty toteuttaa ennen Suomen itsenäistymistä.
- 110** Porkka 1992, 81.
- 111** Vares 1987, 11.
- 112** Kuujo 1981b, 596. Ks. esim. Sorretun voima 1.11.1911, "Muualta Suomesta. Viipurin sos. dem. vastalausekokous. Kaupunginvaltuusto valittaa prokuraattorille". Airolasta myös Kujala 2019, 122, 130.
- 113** Tampereen Uutiset 3.9.1911; Sosialisti 2.9.1911, "Törkeä kokoontumisvapauden loukkaus Viipurissa. Pekonen komentaa poliisinsa paljastetuin sapelein väkijoukkoon. Sotaväki liikkeellä."
- 114** Porkka 1992, 86.
- 115** Tampereen uutiset 3.9.1911; vrt. Rantanen 2019.
- 116** Leino-Kaukiainen 2014, 508. Viipuri 6.9.1911, "Perjantai-illan tapahtumat. Kirjallinen määräys toimittaja Airolan karkottamisesta"; Vrt. toisaalta Työ-lehden kritiikki suomettarelaisen "Viipuri"-lehden aihetta käsittelevää kirjoittelua kohtaan, Työ 12.4.1912, "Suomettarelaisuuden huippuja".
- 117** Esim. Dagens Nyheter 2.9.1911; Svenska Dagbladet 7.9.1911; The Manchester Guardian 11.9.1911, "Tekla Hultin: The Mutilation of People. A Protest from Finland", mikä johti Hultinin erottamiseen puoleksi vuodeksi Tilastollisen päätoimiston aktuaarin virasta. Leino-Kaukiainen 2014, 505; Hultin 1935, 478–488. Naiskagaalin perustajana Hultin oli omistautunut jo Bobrikovin kaudella Suomen oikeustaistelun tunnetuksi tekemiseen maailmalla. Sainio 2000.
- 118** Viipuri 6.9.1911, "Sosiaalidemokraattien kokouksen ehkäiseminen. Kuvernööriä ja poliisimestaria vaaditaan syytteeseen"; Viipuri 30.9.1911, "Punaisenlähteentorin tapahtumat syyskuun 1. p:nä"; Viipuri 6.1912, "Oikeus- ja poliisiasioita"; Viipuri 28.8.1912, "Viipurista ja muualta Itä-Suomesta. Punaisenlähteentorin mellakka. Prokuraattorin valitus hovioikeuden päätöksestä".
- 119** Porkka 1992, 85–86.
- 120** Uusi Suometar 11.11.1911, "Suomen kysymys ja Venäjän lehdet"; Viipuri 11.11.1911, "Viipurista ja muualta Itä-Suomesta: 'Nov. Vremja' maalari Saarnion jutusta".
- 121** Viipuri 2.11.1911, "Oikeus- ja poliisiasioita. Vastalausekokouksen hajoittaminen viime syyskuun 1. p:nä ja Airolan karkoitus. Hovioikeuden päätös. Punasenlähteentorin tapahtumat: maalari

- Saarniota vastaan nostettu kanne hylätty”; Lappeenranta 11.11.1911, ”Duuman nationalistit Suomen kimpussa, Aiheena Novoje Vremjan valheelliset tiedot”; Helsingin Sanomat 19.11.1911, ”Muuan ehdotus”.
- 122** Piiska 01.01.1911. 2. Ks. myös Tuulispää-lehden pilkkaruno, Kyläkoski 2014. Pekosen ja von Pfalerin edeltäjistä ei vastaavia pilkkatekstejä laadittu (nimihaut Historiallisen sanomalehtikirjaston aikakauslehtiaineistoon).
- 123** Esim. Viipuri 28.9.1911, ”Novoje Vremjan Viipurin sähkösanomat. Vastinetta”; Viipuri 8.10.1911, ”Vetoamme kuvernööriin ja linnoituksen päällikköön!”; Suur-Savo 13.1.1912, ”Pekosen epäsuosioon joutuminen”; Kansan Tahto 11.1.1912, ”Pekosenkaan komento ei tyydytä prokuraattoria”.
- 124** Viipuri 8.10. 1911, ”Vetoamme kuvernööriin ja linnoituksen päällikköön!”; Uusi Suometar 14.11.1911, ”Suomea koskevat ehdotukset valtakunnan duumassa” ja ”Kysymys kansalaisoikeuksien tasoittamisesta duumassa”.
- 125** Leino-Kaukiainen 2014, 507–508.
- 126** Viipuri 6.2.1912, ”Viime tiedot: Kruununvouti Lagercrantzin erottaminen”; Vakka-Suomi 6.4.1912, ”Sortojärjestelmän kaatamia miehiä”; Laatokka 19.3.1912, ”Kaatuneet miehet. Kunniaa!”; Viborgs Nyheter 8.2.1912 ”Kronofogden Lagercrantz afsked” ja ”Fallet Lagercrantz”; Viipurin Sanomat 29.1.1912, ”Rannan kihlakunnan kruununvouti Lagercrantz erotettu”; Paavolainen 1954, 178–179.
- 127** Karjala 27.1.1912, ”Rannan kihlakunnan kruununvouti Birger Lagercrantz erotettu”; Käkisalmen Suomalainen 18.3.1912; Viipuri 20.2.1912; Viborgs Nyheter 8.2.1912, ”Fallet Lagercrantz”; 22.2.1911, ”Pekonens hyresbekymmer”.
- 128** Viipurin Sanomat 3.4.1912, ”Viipurin kirje”; Viborgs Nyheter 8.2.1912, ”Fallet Lagercrantz”; 27.1.1912, ”Transkaspiska metoder: ett upprörande förfasckedande”; Karjala 1.2.1912, ”Valtiollista moraalittomuutta”.
- 129** Vrt. Työ 16.12.1911, ”Lailliset ryöstäjät”; 27.1.1912, ”Nimismies erotettu syystä kun ei ollut Viipurin läänin herra kuvernöörille tarpeeksi huomaavainen”.
- 130** Viipuri uutisoi asiasta kommentteita 27.1.1912 otsikolla Kruununvouti Lagercrantz erotetaan virasta, mutta samoin otsikoitu juttu sai 30.1. peräänsä alaotsikon ”Oikaisevia lisätietoja”; Karjala 1.2.1912, ”Valtiollista moraalittomuutta”.
- 131** Karjala 28.3.1911, ”Lääninsihteeri O. Algren erotettu”; Suur-Savo 31.3.1911, ”Viipurin lääninsihteeri erotettu”; Helsingin Sanomat ja Ilkka 30.3.1911, ”Viipurin lääninsihteeri erotettu”; Sosialisti 31.3.1911, ”Eivät alistuneet laittomuuksiin”; Karjala 29.5.1911, ”Viipurin lääninhallitus”; Perä-pohjolainen 30.5.1911, ”Viipurin läänin lääninhallitus”; Uusmaalainen 30.5.1911, ”Viipurin läänin lääninhallitus”.
- 132** Vares 1987, 11–14; Vares 1992, 26–28.
- 133** Esimerkiksi Karjala 5.11.1913, ”’Viipuri’ juhlallisena”.
- 134** Historiallinen sanomalehtikirjasto, Työ-lehti, hakusanalle ”ryssä” tulee vuosittain useita kymmeniä osumia vain vuosien 1907–1913 välillä. Sotasensuurin myötä sanan käyttö väheni kaikissa sanomalehdissä.
- 135** Kuujo 1981b, 594ss; vrt. Vares 2000. Tässä esitetyt kannatusluvut koskevat Viipurin kaupunkia. Vaalituloksista myös Vares 2019, joka käsittelee koko Viipurin läänin, ei kaupungin eduskuntavaalituloksia.
- 136** Nuorvala 1939, 121–368; Viipuri 13.7.1912.
- 137** Vrt. esim. Leino-Kaukiainen 2014, 504.
- 138** Paavolainen 1954, 175–176; Leino-Kaukiainen 2014, 504; Karjala 17.9.1912, ”Maistraatin jäsenten nykyisestä asemasta”; Karjala 1.1.1929, ”Kuluneelta taipaleelta” (nimimerkki livari).

- 139** Bobrikovin ajan Viipurissa toimi Ivan Sopotov -niminen santarmi. Mikäli kyseessä olisi sama henkilö, se vahvistaisi aiempaa käsitystä ensimmäinen yhdenvertaisuuslain soveltamista vaatineen oikeusjutun tarkoituksellisesta järjestämisestä. Vrt. Kujala 2019, 115–116.
- 140** Leino-Kaukiainen 2014, 504; Nuorvala 1939, 121–122.
- 141** Menettelyään maistraatti perusteli sillä, että ilmoituksesta puuttui elinkeinoasetuksen edellyttämä selvitys ulkomaalaisen hakijan oikeudesta elinkeinon harjoittamiseen.
- 142** Vrt. Kekkonen 1992, 155; Nuorvala 1939, 122–123, 301–313.
- 143** Kekkonen 1992, 155; Nuorvala 1939, 124; Turun Sanomat 2.8.1912, ”Yhdenvertaisuuslakia sovelletaan”; Helsingin Sanomat, ”Yhdenvertaisuuslain soveltaminen”; Suomalainen 16.8.1912, ”Yhdenvertaisuuslain soveltaminen”.
- 144** Kansan lehti 3.8.1912, ”Yleisvaltakunnallista lakia yritetty soveltaa Viipurissa”; Karjala ja Helsingin Sanomat 3.8.1912, ”Yleisvaltakunnallisen lain soveltaminen alkanut. Kansan lehti 3.8.1912, ”Yleisvaltakunnallista lakia yritetty soveltaa Viipurissa”.
- 145** Raahen Sanomat 27.8.1912.
- 146** Kekkonen 1992, 156; Nuorvala 1939, 138–139; esim. Vasabladet 19.9.1912.
- 147** Tapahtumista Nuorvala 1939, 194ss; Kekkonen 1992, 156–159.
- 148** Kekkonen 1992, 156ss. Kirjelmät on julkaistu teoksessa Nuorvala 1939, 195–207.
- 149** Vrt. Nuorvala 1939, 122–123; KA: Viipurin maistraatin pöytäkirjat 1.7.–15.8.1912.
- 150** Åkerman koki joutuneensa puun ja kuoren väliin, sillä kenraalikuvernööri ei puolestaan ollut tyytyväinen siihen, että alistus ei ottanut millään tavoin kantaa yhdenvertaisuuslakiin. Esitettyä menettelytapaa oli ehdottanut oikeusosaston jäsen Auer, ja ehdotus sai taakseen oikeusosaston enemmistön. Senaatin päätöksen jälkeen hovioikeudenneuvos Fagerström, pormestari Werner Fagerströmin veli, jätti eronpyyntönsä. Nuorvala 1939, 202–209.
- 151** Åkerman 1914, DW7, 21–22.
- 152** Nuorvala 1939, 120–142; Karjala 26.9.1912, ”Matka Pietariin”; myös esim. The Manchester Guardian 28.9.1912, ”Another invasion of Finland’s rights”.
- 153** Myös Nuorvala 1939, 142–143.
- 154** Viipurin Sanomat 30.12.1912, ”Väkivalta käy yhä räikeämmäksi”. Rataväliillä olivat asemat Viipuri, Säiniö, Kämärä, Galitzino, Perkjärvi, Mustamäki, Uusikirkko, Raivola, Terijoki, Kellomäki, Kuokkala, Ollila sekä Valkeasaari, jossa sijaitsi tulliasema. Turisti 1915, 31.
- 155** Nuorvala 1939, 154, tapahtumia siteerataan lisäksi osallisten kuulustelupöytäkirjojen perusteella sivuilla 155–159; The Manchester Guardian 21.10.1912, ”Finnish judge released”.
- 156** Leino-Kaukiainen 2014, 504; Karjala 17.9.1912, ”Maistraatin jäsenten nykyisestä asemasta”; Karjala 1.1.1929, ”Kuluneelta taipaleelta” (livari).
- 157** Karjala 17.9.1912, ”Maistraatin jäsenten nykyisestä asemasta”; Nuorvala 1939, 161.
- 158** Iltalehti 5.10.1912; Nuorvala 1912, 131–133, 191.
- 159** Nuorvala 1939, 133–139; Työ 16.9.1912, ”Viipurin maistraatti Rajajoen taakse tyrmään”.
- 160** Vrt. KA, Viipurin maistraatin pöytäkirjat 20.10.1912, 30.12.1912; Nuorvala 1939, 162–163, 178–183.
- 161** Nuorvala 1939, 168–170, 183–185. Tuomiosta ks. myös esim. Suometar, lisälehti 23.10.1912, ”Viipurin maistraatin jäsenten juttu Pietarin piirioikeudessa”.
- 162** The Manchester Guardian 30.10.1912, ”Russias encroachment in Finland. A further step”.
- 163** Viipuri 22.1.1913, ”Viipurin maistraatin yhdenvertaisuusrikokset. Oikeushovin lopullinen tuomio Sopotovin jutussa”; Nuorvala 1939, 191–192.
- 164** Hufvudstadsbladet 23.10.1912, ”En afgång och dess motivering. Viceordföranden Åkerman träder tillbaka”; Iltalehti 23.10.1912, ”Oikeusosaston varapuheenjohtajan eroaminen. Erohakemus esitelty senaatissa”; Vakka-Suomi 26.10.1912, ”Omituiset perustelut”; Hämetär 26.10.1912, ”Viikon huomattavimmat tapahtumat. Senaatin oikeusosaston varapuheenjohtaja pyytänyt eroa”; Kansan lehti 24.10.1912, ”Pieniä tietoja. Pirstaleita”; Lappeenranta 24.10.1912,

- "Presidentti D. W. Åkerman eronnut senaatin oikeusosastosta"; Savon lehti 24.10.1912, "Senaatin oikeusosaston varapuheenjohtaja jättänyt eroanomuksen". Myös Vares 1987, 17.
- 165** Åkerman 1914, DW7, 21–23; vrt. Nuorvala 1939, 209ss.
- 166** Kansan lehti 24.10.1912, "Viikon huomattavimmat tapahtumat. Senaatin oikeusosaston varapuheenjohtaja pyytännyt eroa".
- 167** Viipuri 16.11.1912, "Torstainen tapaus maistraatissa. Viipurin maistraatin kirjelmä hovioikeudelle"; Ilkka, Lisälehti 14.11.1912, "Mielivalta Viipurissa"; Iltalehti 15.11.1912, "Viipurin maistraatin vainoaminen".
- 168** Koskivirta 2014a, 88; Kekkonen 1992, 156–157; Nuorvala 1939, 194ss, Venäjän hallituksen menettelytavoista asiassa, 218–228.
- 169** The Manchester Guardian 30.10.1912; 16.12.1912, "Finnish judges sent to Russia for trial".
- 170** Karjala 21.3.1914, "Tiwo: Uusi tammi valon tiellä".
- 171** Haminan Sanomat 17.9.1912, "Eino Leino, Viipurin Vartio 14.9.1912"; Helsingin Sanomat 27.10.1912, "Viipurin kaiku"; Runo ilmestyi myös alkuvuodesta 1914 ilmestyneessä Leinon kokoelmassa *Painuva päivä*. Pohjalainen 16.3.1914, "Eino Leinon uusi runokokoelma"; Kuujo 1981b, 590.
- 172** Nuorvala 1939, 175–177; Karjala 21.3.1914, "Tiwo: Uusi tammi valon tiellä".
- 173** Iltalehti 15.11.1912, "Viipurin hovioikeuden asia"; Uusi Suometar 17.1.1913, "Viipurin hovioikeuden asia senaatissa".
- 174** Viipuri 22.1.1913, "Syyte Viipurin hovioikeutta vastaan. Pietarin piirioikeuden syytekirjelmä"; Työmies 23.1.1913, "Ryssäläisen oikeuden suuri ryntäys. Viipurin hovioikeuden jäseniä syytetään tahallisesta yhdenvertaisuuskuristuksen rikkomisesta"; Pohjalainen 27.1.1913. Tämä ei ollut välttämätöntä, koska Venäjällä tuomioistuimet saivat antaa tuomioita kuulematta syytettyä eikä niin kutsutussa kruununoikeudessa käytetty valamiehiä.
- 175** The Manchester Guardian 4.2.1913, "Overriding the Finnish constitution". Tuomio kokonaisuudessaan julkaistuna Aamulehdessä 7.3.1913, "Viipurin hovioikeuden jäsenten tuomio".
- 176** Uusi Suometar, lisälehti 27.1.1913, "Viipurin hovioikeuden asia".
- 177** Malinista ks. Tyynilä 2005. Malinin edeltäjää Ferdinand Alexander Kumlinia (1845–1910) ei ollut erotettu vaan tämä oli kuollut virassa ollessaan.
- 178** Nuorvala 1939, 269–270; Kokkola 15.3.1913, "Valtiopäivät".
- 179** Uusi Suometar 28.1.1913, "Viipurin hovioikeuden jäsenten juttu Pietarin piirioikeudessa".
- 180** Malinin kohtelusta esim. Nuorvala 1939, 252–255.
- 181** Nuorvala 1939, 288.
- 182** Nuorvala 1939, 295–296.
- 183** Lähteenmäki 2018, 280–282.
- 184** Runo on julkaistu esimerkiksi teoksessa Nuorvala 1939, 10.
- 185** Karjala 7.10.1913, "Sitä vielä puuttuisi!".
- 186** Leino-Kaukiainen 2014, 505.
- 187** Wiborgs Nyheter 29.1.1913, "Den ryska domen öfver Viborgs hofrätt", 30.1.1913, "Viborgs hofrätt och dess president"; Karjala 19.11.1913, "Sanomalehdet ja Viipurin hovioikeuden kohtalo"; Viipuri 22.4.1913, "Ylikonst. Etelävuoren jutun seurauksia"; Nuorvala 1939, 271–273, 279, 295–196; Kuujo 1981a, 582–584; Arponen 2004, 28–29.
- 188** The Manchester Guardian 4.2.1913, "Overriding the Finnish constitution". (Todettakoon, että hovioikeustuomareilla oli tavallisesti maaomaisuutta ja muuta varallisuutta, minkä myötä heitä ei erotettuna ja vangittunakaan odottanut suoranainen köyhyys.)
- 189** Karjala 4.3.1913; Viipurin Sanomat 5.3.1913, "Yhdenvertaisuuslaki ja Englannin oikeusoppineet".
- 190** Nuorvala 1939, 292–293.
- 191** Wirén 1917, 75–236; Nuorvala 1939, 391–426; Arni 1979, 214–229.

- 192** Nuorvala 1939, 255–268.
- 193** Karjala 4.10.1913, ”Tietopuolisia vai käytännöllisiä näkökohtia Viipurin hovioikeuden suhteen?”; Karjala 28.10.1913, ”Viipurin hovioikeuden miehittämiskysymys”; Karjala 5.11.1913, ”Viipuri’ juhlallisena”; Karjala 21.1.1914, ”Viipurin hovioikeus”. Kihlakunnantuomarit yrittivät vapautua veloitteesta esimerkiksi lääkärintodistuksen perusteella siinä kuitenkin onnistumatta.
- 194** Karjala 20.11.1913, ”Viipurin lääninhallituksen jäsen yhdenvertaisuuslain rikkomisesta vankilaan”; Nuorvala 1939, 374.
- 195** Karjalan lehti 3.4.1913, ”Viipurin maistraatin vainoaminen”.
- 196** Vakka-Suomi 20.11.1913, ”Taas uusi juttu Viipurista”. Kuvernöörin ja maistraatin välirikkoa kuvastaa maistraatin pöytäkirjan liite, joka oli kirjattu nimellä ”Typerä”. Se sisälsi kuvernöörin päätöksen, jossa tämä kieltäytyi nimittämästä vaaleilla valittua varajäsentä kunnallisneuvoksen tehtävään, koska tätä epäiltiin yhdenvertaisuuslain rikkomisesta. Kunnallisneuvos oli osallistunut erään venäläisen elinkeinoilmoituksen epäämiseen. KA, Viipurin maistraatin pöytäkirja 23.7.1913.
- 197** Nuorvala 1939, 431–432.
- 198** Arni 1979, 230–236; Nuorvala 1939, 297–298. Poliisin toimintaa ihmetteli myös vanhasuomalainen Viipuri 27.5.1914, ”Viipurin hovioikeuden vangittujen jäsenten kotiinpaluu”; Karjalan lehti 26.5 ja 28.5.1914, ”Krestyn portit auenneet Viipurin hovioikeuden vangituille jäsenille”; Karjala 26.5.–28.5.1914, ”Lehtien tervehdyksiä Krestystä vapautetuille”; Karjala 26.5.1914, ”Viipurin hovioikeuden jäsenten paluu venäläisestä vankilasta”.
- 199** Huomattakoon myöhempi kehitys: alkuvuodesta 1914 Venäjän hallinto alkoi kaavilla uudelleen Viipurin läänin suoraa liittämistä keisarikuntaan, ja vasta syksyllä 1914 suuri venäläistämishjelma ulotti vastaavan uhan muunkin Suomen ylle. Maailmansota viivästytti hankkeiden toteuttamista. Leino-Kaukiainen 2014, 508–509; Rasila 1966, 3–16.
- 200** Vrt. myös Lähteenmäki 2018, 270–271.
- 201** Vrt. esim. Nuorvala 1939, 6–8.
- 202** Vrt. toisaalta Suomenjoki 2009, 133–135; Keskisarja 2010; Lehti 2001; Uola 1998.
- 203** Vrt. Forssell 1993, 227.

Lähde- ja kirjallisuusluettelo

Painamattomat lähteet

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Senaatin oikeusosasto

Hakemistot anomus- ja valitusdiaareihin v. 1910

Anomus- ja valitusdiaarit v. 1910

Päätöstalot v. 1910

Biographica-kokoelma II

Pekonen, Antti Vilho, ansioluettelo

Kansallisarkisto (KA), Mikkeli

Viipurin maistraatin pöytäkirjat 1911–1914

Sanomalehtitietokannat

Historiallinen Sanomalehtikirjasto 1908–1914, lisäksi yksittäisiä sanahakuja vuosille 1903–1907 ja 1929

– hakusanat kohdistettu sanomalehtien osalta koko tietokantaan, aikakauslehtien osalta julkaisuihin Ampainen, Fyren, Kurikka, Piiska, Tuulispää, Velikulta ja Turisti 1915

ProQuest 1909–1914,

The Economist, The Manchester Guardian

Kungliga biblioteket: Svenska dagstidningar 1909–1914,

Aftonbladet, Dagens Nyheter, Svenska Dagbladet

Painetut lähteet

Arni, Annikki (1979). Muistat sie viel. Helsinki: Kirjayhtymä. (Alkuperäinen teos julkaistu vuonna 1953 nimellä Marja-Leena: Muistat sie viel? Viipurilaisen muistelmat. Helsinki: Mantere).

Hultin, Tekla (1935). Päiväkirjani kertoo 1899–1914 I. Helsinki: Sanatar.

Korevo, N. N. (1912). Suomen kysymys. Esitelmä Venäjän keisarikunnan yhdistetyn aateliston kokouksessa 17/30 p:nä maaliskuuta v. 1910. Käännös venäjän kielestä (kääntäjää ei ilmoitettu). Tukholma: Centraltryckeriet. (<https://histdoc.net/pdf/Korevo1912.pdf>, luettu 11.11.2018).

Suomen Suuriruhtinaanmaan Asetuskokoelma 45/1910. (http://www.mlang.name/arkisto/laki45_1910.html, luettu 11.11.2018).

Wirén, Edvin (1917). Krestyn ristikkojen takaa: kuvauksia Pietarin vankiloista. Porvoo: WSOY.

Åkerman, D. W. (1913–1914, käsikirjoitus). Muistelmaa. Piirtänyt D.W. Åkerman. Konekirjoitettu versio käsikirjoituksesta. (Saatavilla myös Pentti J. Voipion toimittamana painettuna laitoksena 1993. Helsinki: Valtion painatuskeskus.)

Tietokannat

Suomalaiset kenraalit ja amiraalit Venäjän sotavoimissa 1809–1917 -verkkojulkaisu. Studia Biographica 7. Helsinki: SKS. 2006– (URN:NBN:fi-fe201811948426).

Kirjallisuus

- Ahtiainen, Pekka & Tervonen, Jukka (1995).** Menneisyyden tutkijat ja metodien vartijat: matka suomalaiseen historiankirjoitukseen. Käsikirjoituksia 17:1. SHS: Helsinki.
- Alfthan, Helena (2012).** Hyss och upptåg i Wiborgs svenska lyceum. Wiborgs Nyheter, lördagen den 7 januari 2012.
- Arponen, Antti O. (2004).** Sata vuotta Karjalan puolesta. Karjala-lehti 1904–2004. Lappeenranta: Karjalan kirjapaino.
- Forssell, Jarno (1993).** Unohdettu senaatti. Senaatin talousosaston julkinen kuva Suomessa 1909–1910. Teoksessa Hallinto rahan, julkisuuden ja Venäjän paineessa. Hallintohistoriallisia tutkimuksia 9. Helsinki: Hallintohistoriakomitea, 189–234.
- Halila, Aimo (1981).** Oikeudenhoito ja järjestyksenpito. Teoksessa Viipurin kaupungin historia IV:2. Vuodet 1840–1917. Kirjoittanut J. W. Ruuth ja uudistaneet ja kirjoittaneet vuodet 1900–1917 Aimo Halila et al. Lappeenranta: Torkkelin säätö, 331–341.
- Harjula, Mirko (2013).** ”Ryssänupseerit”: ensimmäisen maailmansodan Venäjän asevoimien suomalaistaustaiset upseerit 1914–1956. Helsinki: Books on Demand.
- Häikiö, Martti (1997).** Svinhufvud, Pehr Evind. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: SKS. (<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-000501>, viitattu 26.7.2019).
- Jussila, Osmo (1976).** ”Kasakat tulevat!”: sortovuosien venäläis-suomalainen järjestysvallan käyttö. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Jussila, Osmo (1979).** Nationalismi ja vallankumous venäläis-suomalaisissa suhteissa 1899–1914. Helsinki: SHS.
- Kannel, Väinö (1939).** Viipurin hovioikeus 1839–1939. Tietoja hovioikeuden historiasta, toiminnasta ja virkakunnasta: satavuotismuistojulkaisu. Viipuri: Viipurin hovioikeus.
- Kekkonen, Jukka (1992).** Itä-Suomen hovioikeus 150 vuotta. Teoksessa Wiipurin Itä-Suomen hovioikeus 1839–1989. Toim. Pauli Ikonen et al. Kuopio: Kustannuskiila, 89–257.
- Keskisarja, Teemu (2010).** Väepeli T:n tapaus ja muita kertomuksia suomalaisesta terrorista. Helsinki: Siltala.
- Kettunen, Pauli (2010).** Miten unohtamisesta tuli epäsuosittua? Historian tila ja tulevaisuus -seminaari Turun yliopisto, Poliittinen historia, 26.11.2010. (http://www.mv.helsinki.fi/home/ptkettun/kettunen_Jorkal70.pdf, luettu 11.11.2018).
- Kolari, Pertti et al. (toim. 2012–2016).** Leningradin oblastin valtiollisessa arkistossa Viipurissa (LOGAV) säilytettäviä entisen Viipurin lääninhallituksen asiakirjoja 1–7. Etelä-Karjala-instituutti & Lappeenrannan yliopisto.
- Koskivirta, Anu (2014a).** Oikeudenhoito ja käräjöntikulttuuri. Teoksessa Autonomisen Suomen rajamaa. Viipurin läänin historia V. Toim. Yrjö Kaukiainen, Jouko Nurmiainen & Risto Marjomaa. Lappeenranta: Karjalaisen kulttuurin edistämissäätö & Karjalan kirjapaino, 66–102.
- Koskivirta, Anu (2014b).** Karjalan kansallisen herätyksen innoittajana. Teoksessa Autonomisen Suomen rajamaa. Viipurin läänin historia V. Toim. Yrjö Kaukiainen, Jouko Nurmiainen & Risto Marjomaa. Lappeenranta: Karjalaisen kulttuurin edistämissäätö & Karjalan kirjapaino, 399–418.
- Kujala, Antti (2019).** Viipurin työväenliike vuosina 1899–1907. Teoksessa Poliitiikan ja jännitteiden Viipuri 1880–1939. Toim. Anu Koskivirta & Aleks Mainio. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran Toimitteita 21. Helsinki: VSKS, 101–138.

- Kuujo, Erkki (1981a).** Sanomalehdistö. Teoksessa Viipurin kaupungin historia IV:2. Vuodet 1840–1917. Kirjoittanut J. W. Ruuth ja uudistaneet ja kirjoittaneet vuodet 1900–1917 Aimo Halila et al. Lappeenranta: Torkkelin säätiö, 577–583.
- Kuujo, Erkki (1981b).** Poliittinen elämä. Teoksessa Viipurin kaupungin historia IV:2. Vuodet 1840–1917. Kirjoittanut J. W. Ruuth ja uudistaneet ja kirjoittaneet vuodet 1900–1917 Aimo Halila et al. Lappeenranta: Torkkelin säätiö, 585–602.
- Kyläkoski, Kaisa (2014).** Kansikuvia Vilho Pekosesta. Sukututkijan loppuvuosi -blogi 10.11.2014. (http://sukututkijanloppuvuosi.blogspot.com/2014_11_09_archive.html, luettu 26.10.2018).
- Lauerma, Matti (1960).** Aktivismi. Teoksessa Venäläinen sortokausi Suomessa. Toim. Päiviö Tommila. Historian aitta XIV. Porvoo: WSOY & Historian ystävien liitto, 137–154.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko (2014).** Tiellä venäläiseen Suomeen. Teoksessa Autonomisen Suomen rajamaa. Viipurin läänin historia V. Toim. Yrjö Kaukiainen, Jouko Nurmiainen & Risto Marjomaa. Lappeenranta: Karjalaisen kulttuurin edistämissäätiö & Karjalan kirjapaino, 468–514.
- Leizinger, Antero (2016).** Venäjänkieliset Suomessa: huomisen suomalaiset. Siirtolaisinstituutin julkaisuja 3/2016. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.
- Lehti, Martti (2001).** Väkivallan hyökyaalto. 1900-luvun alkuvuosikymmenten henkikirjollisuus Suomessa ja Luoteis-Virossa. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Luntinen, Pentti (1985).** F. A. Seyn: a political biography of a tsarist imperialist as administrator of Finland. *Studia Historica* 19. Helsinki: SHS.
- Lähteenmäki, Maria (2009).** Maailmojen rajalla: Kannaksen rajamaa ja poliittiset murtumat 1911–1944. Historiallisia tutkimuksia 243. Helsinki: SHS.
- Lähteenmäki, Maria (2018).** Satunnaisesti venäläinen Viipuri. Kampppailu julkisuudesta toisena sortokautena. Teoksessa Satunnaisesti Suomessa. Toim. Marko Lamberg, Ulla Piela & Hanna Snellman. Kalevalaseuran vuosikirja 97. Helsinki: SKS, 270–296.
- Mainio, Aleks & Koskivirta, Anu (2019).** Viipurin poliittiset jännitteet – tapahtumia ja historiografiaa. Toim. Anu Koskivirta & Aleks Mainio. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran Toimitteita 21. Helsinki: VSKS, 6–40.
- Marjomaa, Risto & Jukka Partanen (2014).** Autonomian ajan sotalaivos Viipurin läänissä. Teoksessa Autonomisen Suomen rajamaa. Viipurin läänin historia V. Toim. Yrjö Kaukiainen, Jouko Nurmiainen & Risto Marjomaa. Lappeenranta: Karjalaisen kulttuurin edistämissäätiö & Karjalan kirjapaino, 432–455.
- Matikainen, Olli (2014).** ”Harakka joka sian tappajaisissa”. Sanomalehdistö Viipurin läänissä. Teoksessa Autonomisen Suomen rajamaa. Viipurin läänin historia V. Toim. Yrjö Kaukiainen, Jouko Nurmiainen & Risto Marjomaa. Lappeenranta: Karjalaisen kulttuurin edistämissäätiö & Karjalan kirjapaino, 419–430.
- Nuorvala, Kaarlo (1939).** Krestyn miehet. Kuvaus yhdenvertaisuuslain aiheuttamasta oikeustaistelusta. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Sanatar.
- Nygård, Toivo (1987).** Poliittisten vastakohtaisuuksien jyrkentyminen sanomalehdistössä. Teoksessa Sanomalehdistö suurlakosta talvisotaan. Suomen lehdistön historia 2. Toim. Päiviö Tommila. Kuopio: Kustannuskiila, 9–166.
- Paavolainen, Erkki (1954).** Sanomalehti Karjalan kohtaloita 1904–1954. Lappeenranta: Karjalan kirjapaino.
- Partanen, Jukka (2014).** Vallankumoushankkeita Kannaksella. Teoksessa Autonomisen Suomen rajamaa. Viipurin läänin historia V. Toim. Yrjö Kaukiainen, Jouko Nurmiainen & Risto Marjomaa. Lappeenranta: Karjalaisen kulttuurin edistämissäätiö & Karjalan kirjapaino, 500–501.
- Polvinen, Tuomo (1985).** Valtakunta ja rajamaa. Bobrikov Suomen kenraalikuvernööriin 1898–1904. Porvoo: WSOY.

- Porkka, Riitta (1992).** Helsingin Sanomien, Työmiehen ja Viipurin suhtautuminen Viipurin läänin venäläistämiseen toisella sortokaudella 1908–1914. Painamaton pro gradu tutkielma. Joensuun yliopisto, historian laitos.
- Puntila, L. A. (1960).** Kiista Suomen asemasta Venäjän valtakunnassa. Teoksessa Venäläinen sortokausi Suomessa. Toim. Päiviö Tommila. Historian aitta XIV. Porvoo: WSOY & Historian ystävien liitto, 9–18.
- Railo, Erkka & Oinonen, Paavo (2012).** Mediasta Historiaa. Teoksessa Media historiassa. Toim. Erkka Railo & Paavo Oinonen. Historia mirabilis 9. Turku: Turun Historiallinen yhdistys, 7–24.
- Rantanen, Saijaleena (2019).** Laulu- ja soittojuhlien politisoituminen – Viipuri 1908. Teoksessa Poliitiikan ja jännitteiden Viipuri 1880–1939. Toim. Anu Koskivirta & Aleks Mainio. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran Toimitteita 21. Helsinki: VSKS, 139–141.
- Rasila, Viljo (1966).** Vuoden 1914 venäläistämishjelman synty. Historiallinen Aikakauskirja 64:1, 3–16.
- Ruuth, J. W. et al (1981).** Viipurin kaupungin historia IV:2. Vuodet 1840–1917. Kirjoittanut J. W. Ruuth ja uudistaneet ja kirjoittaneet vuodet 1900–1917 Aimo Halila et al. Lappeenranta: Torkkelin säätiö. Helsinki: Torkkelin Säätiö.
- Sainio, Venla (2000).** Hultin, Tekla. Kansallisbiografia-verkkajulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: SKS. (<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-003486>, viitattu 21.3.2019).
- Sainio, Venla (2001a).** Åkerman, Daniel Woldemar (1843–1919). Kansallisbiografia-verkkajulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: SKS. (<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-004575>, viitattu 21.3.2019).
- Sainio, Venla (2001b).** Åkerman, Emma (1851–1931). Kansallisbiografia-verkkajulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: SKS. (<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-004613>, viitattu 19.3.2019).
- Seitkari, O. (1960).** Venäjän poliittiset tavoitteet Suomessa. Teoksessa Venäläinen sortokausi Suomessa. Toim. Päiviö Tommila. Historian aitta XIV. Porvoo: WSOY & Historian ystävien liitto, 19–33.
- Suodenjoki, Sami (2009).** Kauppiasboikotista kansallisuusvihaan. Valtaväestön ja venäläisten suhteet Tampereella vuosina 1899–1918. Teoksessa Tampere kieliyhteisönä. Toim. Harry Lönnroth. Helsinki: SKS, 146–177.
- Tyynilä, Markku (2005).** Malin, Anton Karl Otto. Kansallisbiografia-verkkajulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: SKS. (<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-002040>, viitattu 17.6.2019).
- Uola, Mikko (1998).** Seinää vasten vain. Poliittisen väkivallan motiivit Suomessa 1917–1918. Helsinki: Otava.
- Vares, Vesa (1987).** ”Turkulainen” ja ”viipurilainen” suuntaus Suomalaisen puolueen idänpolitiikassa toisella sortokaudella. Historiallinen aikakauskirja 85:1, 9–16.
- Vares, Vesa (1992).** Nimensä vangit. E. S. ja Y. K. Yrjö-Koskivnen vanhafennomaanisen myöntövyyspolitiikan perillisinä toisella venäläistämiskaudella. Teoksessa Henkilöhistorian teemanumero. Turun Historiallinen Arkisto 47. Toim. Timo Soikkanen. Turku: Turun Historiallinen yhdistys, 9–31.
- Vares, Vesa (1998).** Castrén, Jonas. Kansallisbiografia-verkkajulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: SKS. (<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-004413>, viitattu 21.3.2019).
- Vares, Vesa (2000).** Varpuset ja pääskysel: Nuorsuomalaisuus ja Nuorsuomalainen puolue 1870-luvulta vuoteen 1918. Historiallisia tutkimuksia 206. Helsinki: SKS.
- Vares, Vesa (2019).** Porvarillinen ja demokraattinen maakunta: luovutetun Karjalan porvarilliset puolueet 1900-luvun alusta vuoteen 1939. Teoksessa Poliitiikan ja jännitteiden Viipuri 1880–1939. Toim. Anu Koskivirta & Aleks Mainio. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran Toimitteita 21. Helsinki: VSKS, 303–338.
- Vituhnovskaja-Kauppala, Marina (2016).** Terjoen laukausten pitkä kaiku: Mihail Herzensteinin murha toisen sortokauden taustalla. Historiallinen arkisto 144. Helsinki: SKS.